

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

MERYEM SÛRESİ'NİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI AÇISINDAN
TAHLİLİ

Yıldız ÜVEYİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇORUM 2018

**MERYEM SÛRESİ'NİN ARAP DİLİ VE BELÂGATI AÇISINDAN
TAHLİLİ**

Yıldız ÜVEYİK

**Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Yüksek Lisans Tezi

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi İclal ARSLAN**

ÇORUM 2018

KABUL VE ONAY

M. İdris Sıralı tarafından hazırlanan "...Meşeyem Süresi'nin Arap Dili ve Belgeyi Anlamakta Rolü..." başlıklı bu çalışma, 03.08.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans/ doktora/ sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Başkan)

Doç. Dr. Sedat FENLİBOY

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi İzzet ARSLAN

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Dr. Öğr. Üyesi Şahabettin ERBÜVEN

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza

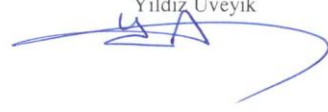
(Unvan, Adı Soyadı)

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (03/05./2018)

Yıldız Üveyik

ÖZET

ÜVEYİK Yıldız, *Meryem Sûresi'nin Arap Dili ve Belâgatı Açısından Tahlili*, Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2018

Arapça günümüzde yaygın olan diller arasında yer almaktadır. Arap diline Kur'ân'ın dili olması sebebiyle ayrı bir önem verilmektedir. Kur'ân, mesajını Arap dilinin en etkili şekliyle bütün insanlara bildirmektedir. İnsanların dinlerini yaşayabilmeleri için kendilerine gönderilen kutsal kitapları anlamaları gerektiğine göre, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması da öncelikli olarak Arap dilinin inceliklerinin bilinmesine bağlıdır.

Meryem Sûresi'nde yer alan bazı kelime ve türevlerinin anlamsal çerçeveleri üzerinde araştırma yapılarak âyetlerin doğru anlaşılması; sûrede anlatılan mesele ve olayların doğru kavranması için bu çalışma hazırlanmıştır. Âyetlerdeki edebî sanatlar da Allah'ın muradının ne olduğunun ortaya konulması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle âyetler belâgat yönünden incelenerek sûrede yer alan ifadelerin nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Son olarak bir meâl üzerinde bu kavramların doğru anlaşılıp anlaşılmadığı noktasında örnekleme yaparak çalışmanın önemine dikkat çekilmiştir.

Anahtar kavramlar: Meryem Sûresi, Arap Dili, belâgat, sarf, iştikâk.

ABSTRACT

ÜVEYİK, Yıldız, *Examination of Surah Mariam In Terms of Arabic Language And Rhetoric*, Master Thesis, Çorum, 2018

Arabic is one of the languages that are common nowadays. A special importance is given to Arabic due to being the language of the Qur'an. The Qur'an declares its message to all people in the most effective form of Arabic language. The understanding of the Qur'an depends primarily on the knowledge of the specifications of the Arabic language, as it is necessary to understand the sacred books sent to them so that people can live their religion.

This study was prepared to understand the correct meanings of the verses as well as the issues and events that are described in detail by studying the meaningful frameworks of some words and their derivatives in Mariam Surah. The literary arts in the verses are also important in terms of revealing what Allah's appeal is. For this reason, by examining the verses from the direction of rhetoric, an emphasis is put on how to understand the expressions that are found in the surah. Finally, it is paid attention to the importance of this work by sampling on the sense that all these concepts are understood correctly with taking a meaning of a verse into consideration.

Keywords: Mariam Surah, Arabic Language, rhetoric, morphology, syntax.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vii
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ.....	viii
ÖN SÖZ.....	ix

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
2.ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI	2
3. MERYEM SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	8
3. 1. Meryem Kelimesinin Menşei.....	8
3. 2. Hz. Meryem'in Hayatı	9
3. 3. Sûrenin Özellikleri	13
3. 4. Sûrenin Muhtevası	14

BİRİNCİ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ'NDE GEÇEN LAFIZLARIN TAHLİLİ

1. “كهيعص” Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd Harfleri	17
2. ذِكْرٌ Lafzı.....	19
3. حَفِيًّا Lafzı.....	22
4. وَهَنَ Lafzı.....	24
5. شَيْبًا Lafzı	26
6. شَقِيًّا Lafzı	28
7. الرَّبُّ Lafzı	30

8. عَافِرًا Lafzı.....	33
9. سَمِيًّا Lafzı.....	35
10. عَتِيًّا Lafzı.....	37
11. سَوِيًّا Lafzı.....	39
12. حَنَانًا Lafzı.....	42
13. زَكَاةً Lafzı.....	44
14. تَقِيًّا Lafzı.....	47
15. جَبَارًا عَصِيًّا Terkîbi.....	50
16. بَعِيًّا Lafzı.....	53
17. آيَةً Lafzı.....	58
18. أَجَاءَهَا الْمَخَاضُ Cümlesi.....	61
19. نَسِيًّا مَنْسِيًّا Terkîbi.....	63
20. رُطَبًا جَنِيًّا Terkîbi.....	66
21. إِنْسِيًّا Lafzı.....	68
22. فَرِيًّا Lafzı.....	70
23. أُحْتِ هَاؤُونَ Terkîbi.....	74
24. صِدِّيقًا نَبِيًّا Lafzı.....	75
25. مَلِيًّا Lafzı.....	79
26. حَفِيًّا Lafzı.....	82
27. نَجِيًّا Lafzı.....	84
28. عَنِيًّا Lafzı.....	88

29. لَعْنًا Lafzı	93
30. جَنِيًّا Lafzı	97
31. شَيْعَةً Lafzı.....	100
32. حَتْمًا مَقْضِيًّا Terkîbi.....	103
33. عِرًّا Lafzı.....	107
34. تَوْرُهُمْ أَرًّا Cümlesi.....	110
35. وَرَدًا Lafzı	112
36. إِدًّا Lafzı.....	116
37. هَدًّا Lafzı	119
38. لُدًّا Lafzı.....	121
39. رُكْرًا Lafzı.....	123

İKİNCİ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ'NİN BELÂGAT AÇISINDAN TAHLÛLİ

1. BELÂGAT İLMİNE KISA BİR BAKIŞ	126
2. BELÂGAT İLMİNİN KISIMLARI.....	127
2. 1. Beyân İlmi	127
2. 1. 1. Teşbîh ve Çeşitleri	128
2. 1. 2. Mecâz ve Çeşitleri	129
2. 1. 3. Kinâye.....	138
2. 2. Meânî İlmi	140
2. 2. 1. Itnâb	140
2. 2. 2. İcaz ve Çeşitleri	142
2. 2. 3. İltifât	144
2. 3. Bedi' İlmi	146

2. 3. 1. Cinâs ve Çeşitleri.....	147
2. 3. 2. Tıbâk ve Çeşitleri.....	148
2. 3. 3. Seci ^c	150
2. 3. 4. Mukâbele	150
2. 3. 5. Leffü Neşr ve Çeşitleri.....	151
2. 3. 6. Te'kidü'l-Medh bimâ Yüşbihu'z-Zem	152

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ'NİN MEÂLLER AÇISINDAN TAHLÎLİ

1. Meryem Sûresi'nin Meâl-Tefsir Bağlamında Değerlendirilmesi.....	154
2. Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur'ân Türkçe Meâl-Tefsîr, Recep İhsan Eliaçık Örneği.....	155
SONUÇ.....	162
KAYNAKÇA.....	164

KISALTMALAR

a.s.	:Aleyhisselâm
b.	:Bin, İbn
bk.	:Bakınız
c.	:Cilt
cm.	:Cem eden
Çev.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Edt.	:Editör
F.	:Fakülte
h.	:Hicrî yıl
Hz.	:Hazreti
m.	:Milâdî yıl
nşr.	:Neşreden
ö.	:Ölüm tarihi
ryet.	:Rivayet eden.
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfa arası
S.	:Sayı
şrh.	:Şerh eden
tdk.	:Tedkik eden.
thk.	:Tahkik eden
thc.	:Tahric
tlk.	:Tâ 'lik
tkm	:Takdim eden.
ts.	:Tarihsiz
trc.	:Tercüme eden
Ünv.	:Üniversite
vb.	:Ve benzeri
Yay.	:Yayımları

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

آ : Â, â
أو: Û, û
إي: Î, î
ء: ˆ
ب: B, b
ت: T, t
ث: Ṣ, ṣ
ج: C, c
ح: Ḥ, ḥ
خ: Ḫ, ḫ
د: D, d
ذ: Ḍ, ḏ
ر: R, r
ز: Z, z
س: S, s
ش: Ṣ, ṣ

ص: Ṣ, ṣ
ض: Ḍ, ḏ
ط: Ṭ, ṭ
ظ: Ḍ, ḏ
ع: ˆ
غ: Ğ, ğ
ف: F, f
ق: Q, q
ك: K, k
ل: L, l
م: M, m
ن: N, n
ه: H, h
و: V, v
ي: Y, y

ÖN SÖZ

Dil, bireyler arasındaki iletişim aracıdır ve her dilin kendine özgü kuralları, farklı kullanım şekilleri vardır. Ayrıca dil, bir milletin kültürüyle, yaşayış biçimiyle bütünleşmiştir. Bu nedenle farklı dilde yazılmış bir metni ya da bir şiiri anlayabilmek için lafızların kullanım özelliklerini tespit etmek gerekir. Kur'ân'ın iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için de dil büyük önem taşımaktadır.

Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâlâ tarafından Arapça olarak insanlara indirilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'ın anlaşılması için Arapça dil ve nahiv kaidelerinin bilinmesinin zarûreti gibi, âyetlerde yer alan lafızların hangi anlamda kullanıldığı ve Allah Teâlâ'nın bu kelimelerden ne murad etmiş olabileceği noktası önemlidir.

Bu çalışmada Meryem Sûresi dil ve belâgat açısından incelenmek sûretiyle bu sûrenin daha iyi anlaşılması ve âyetlerden elde edilecek bilgiler noktasında katkı sağlanmıştır. Anlam açısından az bilinen kelimelerin bu sûrede yer alması ve bu lafızların Müslümanlar tarafından daha iyi kavranması için bu sûrenin tahlilinin yapılması tercih edilmiştir. Ayrıca hem İslâm hem de Hıristiyanlık açısından önemli bir kadın olan Hz. Meryem'in hayat hikâyesinin ele alınması ve özellikle bu sûreye isminin verilmesi, bu sûrenin incelemesinde etkili olmuştur.

Arapça'da kelimeler, genellikle sülâsî veya rubâî kök harflerden türetilirler ve çoğunlukla türetilen kelimelerin bu kök harflerle anlam bağlantısı vardır. Bu nedenle seçilen lafızların hem kök hem de türevlerinin nasıl kullanıldığı üzerinde durularak, lafızların iyice anlaşılması için gayret sarfedilmiştir. Lafızlar seçilirken daha çok **إِدِّ , فَرِيٍّ , عَاقِرٌ** gibi kullanımı daha az olan lafızlar yanında; **رَبِّ , ذِكْرٌ , آيَةٌ** gibi terimsel anlam ifade edenler tercih edilmiştir.

Meryem Sûresi'nde yer alan edebî sanatlar, sûrenin daha derinlemesine anlaşılması yönünden önemlidir. Zira yapılan mecâzlar, teşbîhler, istiâreler aslında Kur'ân'ın i'cazını ortaya koyarken aynı zamanda anlatılmak istenenlerin, daha vurgulu bir şekilde insanın zihninde yer almasına vesile olmaktadır. Bu nedenle sûrede bulunan belâgat konularına yer verilerek âyetler üzerinde nasıl uygulandığına dair açıklamalar da yapılmıştır.

Bu tezin hazırlanmasında adım adım bana yol gösteren, beni sürekli önerileriyle yönlendiren ve açıklamalarıyla bu çalışmaya ışık tutan, yardımlarını benden esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi İclâl ARSLAN ve şiirlerin anlaşılması hususunda bana büyük katkılar sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Qays Abdullah Muhammed hocalarımın teşekkürlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMANIN AMACI

Arapça, diğer diller gibi hem kişiler arası iletişimi sağlamakta hem de bir milletin kültürünü, edebiyatını yansıtmaktadır. Ayrıca bunların çok ötesinde evrensel bir dinin kitabı olan Kur'ân'ın dili olması sebebiyle büyük bir öneme sahiptir. Kur'ân'ın doğru anlaşılması ve yaşanması için, Arapça dilbilimi temel unsurdur. İslâm'da dilbilim, Kur'ân metninin doğru okunmasının yanı sıra anlaşılması ve yorumlanması için zorunlu bir araç olarak değerlendirilir. Dolayısıyla, dilbilim, teolojinin vazgeçilmez yardımcı bilimlerinden¹. Ahmet Cevdet Paşa da Kur'ân'ın anlaşılması noktasında Arapça'nın önemine şu sözleriyle dikkat çekmiştir: “Kur'ân-ı Kerim'in azıcık mezâyâsına vakıf olabilmek için lisan-ı Arapta pek çok maharet lazımdır.”²

Bu sûrenin ele alınmasının amacı, sûredeki dilbilim malzemelerini ortaya koymak, daha ötesinde Kur'ân'ın daha doğru anlaşılması noktasında Arap dilinin, dilbilim malzemelerinin ve inceliklerinin bilinmesi gerektiğine Meryem Sûresi bağlamında dikkat çekmektir. Bu sûrede ayrıca çarpıcı belâgat örnekleri yer almaktadır. Bu da Arap dili alanında önemli bir malzeme sağlamaktadır.

Arapça çok zengin bir dildir. Kök ve türevlerinin manalarını iyi tespit etmek ve daha önemlisi Kur'ân'da ne anlama geldiği sadece lügat anlamı itibariyle değil, hem diğer âyetler bağlamında düşünülerek hem de Arap şiiri ile hadislerdeki kullanımları ele alınarak derinlemesine inceleyerek sonuca ulaşmak gerekir. Cahiliye dönemi şiirleri, kelimelerin en saf anlamını içerdiğinden çalışmamızda sık sık bu şiirlerden faydalanılmıştır

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın eserindeki şu ifadeler de Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında noktasında bazı önemli hususlara dikkat çekmektedir:

“Kur'ân'ı anlamak için lafızlarının ve terkiplerinin bütün inceliklerini gözetmek gerekir. Fâtiha Sûresi'nin tefsirinde de, “yol anlamı için ‘tarik’ denmeyip de ‘sırat’ denmesi, ‘müstevî’ (doğru) denmeyip ‘müstakim’ denmesi, üzerinde ciddi ciddi düşünülecek bir hikmet ve anlamları ihtiva etmektedir. Kur'ân bir Kitab-ı Hakîm'dir. Bunun için; kelimelerin

¹ Ignace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü*, Çev.Rahmi Er, Azmi Yüksel, Vadi Yay., Ankara, 2012, s.99.

² Osman Cilacı, “Tercüme Teknikleri Açısından Meâllere Genel Bir Bakış”, *Kur'an Meâlleri Sempozyumu I*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s.23.

mefhumlarını iyice tesbit etmek, yerlerinde lâfzen veya mânen ilgili olabileceği kelimeleri ve manaları ile mukayese etmek, tertip biçimlerini, siyak ve sibaklarını mülâhaza etmek, bunlardan murat edilen asıl anlam ile tezyinatını temyiz etmek lazımdır.”³

Dinimizin doğru anlaşılması ve yaşanması, bu dinin kurallarının yer aldığı kutsal kitabımız olan Kur’ân-ı Kerim’in doğru anlaşılmasına bağlıdır. Kur’ân’da direkt olarak anlaşılabilen âyetler olduğu gibi, derinlemesine araştırma gerektiren âyetler de vardır. Bu nedenle Kur’ân-ı Kerim üzerinde özellikle dil bağlamında yapılan çalışmalar hayatî önem arz etmektedir. Kur’ân-ı Kerim’in anlaşılması için yapılan çalışmalarda asıl olan Allah Teâlâ’nın âyetlerdeki muradını ortaya koymak için emek sarfetmek olmalı, insanların istedikleri doğrultuda, kelimelere anlam yüklemek sûretiyle Kur’ân’ı konuşturmaya çalışmak olmamalıdır.

Bu çalışmada, Kur’ân’ın doğru anlaşılıp hayatımıza yansıtılması noktasında, pek çok ibretleri ve kıssaları içeren Meryem Sûresi’ni dil ve belâgat açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bundan sonra da Meryem Sûresi ile ilgili yapılacak olan çalışmalara bir ışık olması hedeflenmiştir.

2.ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Bu çalışmada, Kur’ân’ın on dokuzuncu sûresi olan Meryem Sûresi’ni, dil ve belâgat ağırlıklı olarak incelemeye tâbî tuttuk. Analitik bir yöntemin takip edildiği çalışmada öncelikle en eski lügatlerden faydalanarak çalışmada yer alan kelimelerin anlamları doğrultusunda verileri topladık. Daha sonra bu kelimeleri analiz ederek konuyla ilgili olan türevlerini tesbit ettik. Daha sonra kelimelerin anlamları ve bunların sarf açısından yapıları üzerinde durduk. Sûrenin incelenmesi yapılırken çalışmanın alanının daha geniş tutulmaması için nahiv yönü dikkate alınmamıştır.

Meryem Sûresi’nin dil ve belâgat açısından tahlilinin yapıldığı bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında; “*Meryem*” isminin nereden geldiği hususunda açıklamalar yapıldıktan sonra, Hz. Meryem’in hayatı hakkında kısa bir bilgi verilmiştir. Daha sonra Meryem Sûresi hakkında genel malumat ön plana çıkarılmıştır.

³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Akçağ Yay., Ankara, 1995, I, 123.

Birinci bölümde; sûrede yer alan âyetlerdeki lafızların sarf açısından tahlîli yapılarak, lügatlerdeki farklı anlamlarına değinilmiştir. Ayrıca bu lafızların diğer âyetlerde hangi manalarda kullanılmış olduğu üzerinde de durulmuştur.

Konunun filolojik açıdan incelendiği birinci bölümde, daha çok bu bağlamda telif edilmiş olan en eski sözlükler, dil ağırlıklı tefsirler, bu alanda yazılmış Türkçe ve Arapça eserlerden istifade edilmiştir. Birinci bölümde özellikle sûrede yer alan bazı kelimeleri hem sarf açısından hangi kökten geldiğini ele alınıp hem de başka anlamlarda kullanılıp kullanılmadığı âyet, hadis ve Cahiliye şiirlerinden istişhad yapılmak suretiyle açıklanmıştır. Ayrıca kelimelerin âyetlerdeki farklı kullanımları da kelimenin tam anlamıyla anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle kelimelerin âyetlerde ne anlamlara geldiği, tefsirlerden yapılan alıntılarla açıklanmıştır.

Kur'ân'ın doğru ve sıhhatli anlaşılabilmesi için göz önünde tutulması gereken temel şartlardan biri, onun indiği dönemdeki Arap dilinin kuralları çerçevesinde incelemek ve delâlet ettiği manaları tespit etmektir. Yani Kur'ân'ın ilk muhataplarının, kelime ve ibarelerden anladıkları anlam ya da anlamlara ulaşmaktır. Ayrıca kelimelerin tarihini, tarihsel değişim veya gelişiminin dikkate alınması ve kelimeler araştırılırken en eski lügatlerden faydalanılması gerekmektedir.⁴

Bu çalışmada, kelimelerin tahlîli yapılırken en eski ve Arap dilinde temel teşkil eden sözlüklerden faydalanılmıştır. Bunun yanı sıra modern dönemde telif edilmiş sözlüklerden de istifade edilmiştir.

Çalışmada yer alan bazı kaynaklar:

1. el-Halîl b.Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*

Araştırmada yer alan ve tarih bakımından en eski olan sözlük, el-Halîl b.Ahmed el-Ferâhidî'ye (ö.170/786) ait olan *Kitâbü'l-‘Ayn*'dir. el-Ferâhidî bu lügati, harflerin mahreçlerini esas alarak hazırlamıştır. Ayrıca “ayn” harfi ile başladığı için bu lügate *Kitâbü'l-‘Ayn* ismini verdiğini ifade etmiştir.⁵

Ebu Bekr ez-Zübeydî (ö.375/989), bu eseri özetleyerek daha kullanışlı hale getirmiştir. el-Ferâhidî'nin eserinde inceleme yapıldığında bu eserde, aynı zamanda kalb sistemini kullandığı görülür. Bu sisteme göre anlamı verilen kelimenin harfleri yer değiştirdiğinde oluşan yeni kelimenin anlamını da bu başlık altında açıklamış olup, daha sonra asıl bulunması gereken yerde bir daha zikretmemiştir. Bu nedenle çalışmada *Kitâbü'l-‘Ayn adlı* sözlüğün,

⁴ Hasan Yılmaz, “Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulamasına Dair”, *Kur'an İlimleri ve Tefsir Usulü*, s.370-371.

⁵ Ebu Abdurrahman el-Halîl b.Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, thk: Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, ts., I,14.

Abdülhamid Hindâvî tarafından tahkîk ve tertîp edilmiş eserinden faydalanılmıştır. Zira el-Halîl b. Ahmed'in bu eserinde kalb sistemini kullanması ve burada açıkladığı kelimeleri, alfabetik harf sıralamasında tekrar zikretmemesi sebebiyle kelimelerin bulunmasında zorluklar meydana gelmektedir.

2. Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Luğa*

Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris (ö.395/1004) tarafından telif edilen ve bu araştırmada da zaman zaman başvurulan *Mu'cemü Mekâyîsi'l-Luğa*, iştikak metodunun en güzel şekilde kullanıldığı sözlüktür.⁶

3. Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*

İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî'ye (ö.398/1009) ait olan *Tâcü'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye* adlı sözlük de çalışmamızın temel kaynakları arasındadır. el-Cevherî, eserinin mukaddimesinde kelimelerin sahih ve güvenilir olanlarını bu sözlüğe aldığını ifade etmiştir.⁷ Ayrıca bu lügatte sarf ve nahiv meselelerine de yer verilmiştir. Lügatin bu özellikleri çalışmaya büyük katkı sağlamıştır.

4. Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâğa*

Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî'nin (ö.538/1144) hazırlamış olduğu "*Esâsü'l-Belâğa*" adlı lügat, kelimeleri hem lügat hem de mecâz anlamıyla birlikte vermiştir. ez-Zemahşerî, eserde âyet, hadis, şiir, deyim ve meşhur sözlerden istihadda bulunmuştur. Bu nedenle bu lügatten de sık sık yararlanılmıştır.⁸

5. Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. el-Mükerrem el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*

Lisânü'l-'Arab, Ebu'l-Fazl Cemalüddîn Muhammed b. el-Mükerrem el-Ensârî İbn Manzûr'un (ö.711/1311) telif ettiği lügattir. İbn Manzûr, bu eseri telif ederken daha önce hazırlanmış olan sözlüklerden faydalandığını eserinin mukaddimesinde belirtmiştir.⁹ İbn Manzûr, eserinin mukaddimesinde dilin harflerle sınırlı olmadığına, İslâm'la birlikte kazandığı anlamın da önemli olduğuna dikkat çekmiştir. Kelimelerin açıklanması sırasında âyetleri misal getirmesi de bu düşüncesini desteklemektedir. Ayrıca eserinde hadis, Arap şiiri,

⁶ Eren, "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı", S.1, s.143.

⁷ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh, Tâcü'l-luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye Mürettebün Tertiben Elifbâiyyen Vefka Evâili'l-Hurûf*, thk: Muhammed Muhammed Tâmir, Enes Muhammed eş-Şâmî, Zekeriya Cabir Ahmed, Daru'l-Hadis, Kahire, 2009, s.11.

⁸ Eren, "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı", S.1, s.144.

⁹ Ebu'l-Fazl Cemalüddîn Muhammed b. el-Mükerrem el-Ensârî İbn Manzûr, trb. Ahmed Muhammed Abdulvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydî, *Lisânü'l-'Arab*, Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1999/1419, I, 13.

emsâl ve hikmetli sözlerden faydalanmıştır. Bu açılardan çalışmamızda büyük oranda bu eserden yararlanılmıştır.

6. Muhammed b. Ya'kûb Eş-Şîrazî el-Fîrûzâbâdî, *el-Ķāmûsü'l-muĥîṭ*

Muhammed b. Yakub el-Fîrûzâbâdî'nin (ö.816/1413) telif ettiği *el-Kāmûsü'l-muĥîṭ* adlı sözlük, neşredenin ifadesine göre müellifi tarafından az sözle çok manalar ifade etme hedefindedir. Nakil açısından da dilde en sahih teliflerden kabul edilir. Müellif, bu lügatten şahit olarak getirdiği âyet, hadis ve şiiirleri çıkarmak suretiyle eseri veciz bir hale getirdiğini zikretmiştir.¹⁰

7. *el-Mu'cemü'l-vasîṭ*

Mısır Millî Eğitim Bakanlığı'nın rehberliğinde, İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Zeyyat, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccar tarafından hazırlanan *el-Mu'cemu'l-vasîṭ*¹¹, kelimenin ilk aslî harfi esas alınarak telif edilmiştir. Klasik sözlüklerde olmayan ilmi ve teknik terimler ve muarrab sözcükleri ihtiva etmektedir. Bu açıdan da çalışmaya katkısı olmuştur.

Birinci bölümde, aynı zamanda *Me'âni'l-Ķur'ân*, *Mecâzu'l-Ķur'ân*, *Ķarîbu'l-Ķur'ân*, *İ'râbu'l-Ķur'ân* adlı filolojik çalışmalarda Kur'ân'ın hem gramer yönünden incelenmiş, hem de garîb lafızların izah edilmesi ve bunların yanında Kur'ân'daki edebî sanatlara değinilmiş olması sebebiyle bu çalışmada bu tür eserlerden de faydalanılmıştır. Bu bağlamda el-Ferrâ (ö.207/822), el-Ahfeş (ö.215/830), ve ez-Zeccâc'ın (ö.311/923) *Me'âni'l-Ķur'ân*, Ebu Ubeyde et-Temîmî'nin (ö.209/824), *Mecâzu'l-Ķur'ân*, en-Nisâbûrî el-Kummî'nin (ö.850/1446) *Ķarîbu'l-Ķur'ân* adlı klasik eserlerin yanı sıra modern dönemde yazılmış eselerden de faydalanılmıştır. Filolojik tefsirlerin yanı sıra et-Taberî (ö. 310/923), en-Nisâbûrî (ö.468), el-Kurtubî (ö.671/1273), İbn Kesîr (ö.774/1373), ez-Zemahşerî, İbn Âşûr (ö.1284/1868) gibi âlimlerin yazmış olduğu rivayet ve dirayet tefsirlerinden de istifade edilmiştir.

İkinci bölümde, takip edilen yöntem ise şu şekildedir. Öncelikle sûrede yer alan edebî sanatlar hakkında bilgi verilip daha sonra bu sanatın yer aldığı âyetler zikredilerek sanatların nasıl gerçekleştiği hususunda açıklama yapılmıştır.

Bu bölümde, es-Sekkâkî'nin (ö.626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm*, el-Kazvî'nin (ö.739/1338) *el-Îzâh* gibi hem klasik hem de modern dönemde yazılmış el-Hâşimî'nin

¹⁰Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb Eş-Şîrazî el-Fîrûzâbâdî, *el-Ķāmûsü'l-muĥîṭ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2008, ss.5-6.

¹¹İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Zeyyat, Hamid Abdülkâdir, Muhammed Ali en-Neccâr, *el-Mu'cemu'l-vasîṭ*, Kahire,1972/1392.

(ö.1362/1943) *Cevâhiru'l-Belâğa*, Ali Carim ve Mustafa Emin tarafından hazırlanan *el-Belâgatü'l-vâziha* gibi Arapça eserlerin yanı sıra Türkçe eserlerden de istifade edilmiştir. Aynı zamanda Kur'ân'ın belâgat ve i'cazından bahseden tefsirlerden de faydalanılmıştır.

Belâgât yönünden sûre incelenirken faydalanılan bazı klasik eserler:

1. Ebu Yakub es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*

Ebu Yakub es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, ana hatlarıyla belâgat ilminin sınırlarını belirlediği ve bu ilme sistemli olarak nihaî şeklini verdiği eseridir.¹² Bu nedenle es-Sekkâkî'nin bu yönüyle büyük şöhret kazandığı eseri araştırmamızın temel kaynaklarından.

2. Hatîb el-Kazvînî, *el-Îzâh*

Hicrî VIII. asrın önemli âlimlerinden olan Hatîb el-Kazvînî, ilk olarak *Telhîşü'l-Miftâh* adlı eserini yazmış daha sonra *el-Îzâh* adıyla bu eseri şerhetmiştir.¹³ Belâgat ilminin temel konularından bahsedilirken bu eserden de sıkça faydalanılmıştır.

Sûre tahlili yapılırken bazı Kur'ân ilimlerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda burada hem *Î'râbu'l- Kur'ân*, *Ġaribu'l- Kur'ân*, *el-Vücuḥ ve'n-Nezâir*, *Mübhemâtü'l- Kur'ân* gibi lâfzî ilimler, hem de *Hurûf-u Mukatta'a*, *Müşkilü'l- Kur'ân* gibi mana ile ilgili ilimler hakkında kısa bilgilere yer vermek, araştırma açısından faydalı olacaktır.

Î'rabü'l- Kur'ân, âyetlerin, cümle ve terkip açısından incelendiği Kur'ân ilmidir. *Î'râb*, “bir şeyin aslını ve hakikatini ortaya çıkarmak” anlamına gelir. Başlangıçta sadece Kur'ân'ı açıklamak anlamında kullanılmış olup, asıl terim anlamını daha sonra kazanmış, ilim haline gelmiş ve bu alanda yazılan eserlere de yine *Î'râbu'l- Kur'ân* adı verilmiştir.¹⁴

Bu ilmin ortaya çıkışı II. yüzyılın sonlarıyla III. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra Arap olmayan unsurların Araplarla karışması neticesinde Kur'ân'ın yanlış okunması problemi ortaya çıkınca; Kur'ân'ın toplanması, çoğaltılması ve sonra da hareke ve noktalanması faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Kur'ân'a dayalı nahiv ilmi ve *Î'râbü'l-Kur'ân* çalışmaları da yine bu hatalı okuyuşları önlemek maksadıyla gerçekleşmiştir.¹⁵

Ġarîb kelimesi, “yurdundan uzak olan, tek ve nadir, mübhem, kapalı” gibi anlamlara gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de Arapçalaşmış veya diğer Arap lehçelerinden gelmiş kelimeler bu Ġarîb lafızlardandır. Ayrıca az kullanıldığı için manası yaygın olarak bilinmeyen, anlaşılması güç lafızlar da Ġarîb lafızlar içinde yer alır ki bu lafızları inceleyen Kur'ân ilmine

¹² Ali Bulut, *Belâgât Meânî, Beyân Bedî*, İfav, İstanbul, 2015, s.27.

¹³ Bulut, *Belâgât*, s.29.

¹⁴ Abdülhamit Birişik, “Î'râbu'l- Kur'ân”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s.376.

¹⁵ Birişik, “Î'râbu'l- Kur'ân”, *DİA*, XXII, s.377.

de Garîbu'l-Kur'ân adı verilmiş olup bu alanda telif edilen eserler de *Ġarîbü'l-Ķur'ân* adını almıştır.¹⁶

el-Vücuĥ ve'n- nezâir ilmini anlamak için el-vücuĥ ve en-nezâir lafızlarını anlamak gerekir. *el-Vücuĥ*, birkaç manada kullanılan müsterek lafızlardır. *en-Nezâir* ise manası bir olan farklı lafızlar için kullanılır. en-Nezâir, lafızda; el-vücuĥ ise manada gerçekleşir. ez-Zerkeşî'nin (ö.794/1392) ifadesine göre bazıları bunu Kur'ân'ın mucizelerinden kabul etmişlerdir. Zira tek bir kelimenin yirmi vechinin olması veya bundan daha çok veya daha az olması, beşer keliminde görülmeyecek bir durumdur, diye yorumlamışlardır.¹⁷

İbhâm, sözlükte “*kapalı ve gizli olmak*” anlamlarına gelir. Mübhem ise, “*kapalı bırakılan, mahiyeti bilinmeyen şey*” demektir. Kur'ân'da insan, cin, melek, hayvan, ağaç, yıldız, şehirlerin kendi ismiyle zikredilmeyip bunun yerine zamir, zaman ve mekân isimleri, künye, lakap ve vasıf gibi kapalı kelime ve lafızlarla ifade edilmesine “Mübhemâtü'l-Ķur'ân” adı verilir. Erken dönemlerden itibaren bu bağlamda çalışmalar yapılmıştır.¹⁸

ez-Zerkeşî, bu ilmi *'İlmu'l- mübhemât* başlığı altında işlemiştir. Bazı kelimelerin yerine kapalılık ifade eden kelimelerin ise dikkat çekmek, daha etkili bir şekilde anlatmak, gizli olmasında daha çok faydanın bulunması, yüceltmek ve bazılarında ise zelil kılmak için kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁹

Hurûf-u mukatta'a, Kur'ân'ın anlamıyla ilgili ilimlerdenidir. Kur'ân'da bazı sûrelerin başında yer alan kesik harflere denir. Bu harfler 29 sûrenin başında olup 14 harften ibarettir.²⁰ Tekli, ikili, üçlü, dördü, beşli şekillerde yer almaktadır. Hurûf-u mukatta'a'yı bazı âlimler müstakil bir âyet kabul ederken bazıları ise kendisinden sonra gelen âyetin cüz'ü olarak kabul etmişlerdir. Hurûf-u mukatta'a'nın yorumlanması konusu ise âlimler arasında ihtilafıdır.²¹ Bu konudaki görüşler şu şekildedir:

- Mukatta'a harfleri, Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarından bazılarına işaret etmektedir. İbn Abbas'tan (ö.68/687-688) gelen rivayetler bu doğrultudadır.²²
- Bu harfler, Kur'ân'ın îcazına dikkat çekmek ve insanların onun bir benzerini getirmekten aciz oluşuna işaret etmek için sûrelerin başında yer almıştır.²³

¹⁶ İsmail Cerrahoğlu, “Ġarîbu'l-Ķur'ân”, *DİA*, XIII İstanbul 1996, s.379.

¹⁷ Ebu Abdullah Bedruddin Muhammed b. Bahadır b. Abdullah ez-Zerkeşî, , *el-Burĥân fî 'ulûmi'l-Ķur'ân*, thk: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Mektebetü Dari't-Türâsi, Kahire, ts, I, 102.

¹⁸ Abdülhamit Birışık ve Hüseyin Abdülhâdi Muhammed, “Mübhemâtü'l- Ķur'ân”, *DİA*, XXXI, İstanbul 2006, s.437.

¹⁹ ez- Zerkeşî, *el-Burĥân*, I, ss.156-160.

²⁰ ez- Zerkeşî, *el-Burĥân*, I, 167.

²¹ Muhsin Demirci, *Teġsir Usulü*, İfav, İstanbul, 2012, s.168-169.

²² Ebu Cafer İbn Cerir et-Taberî, *Teġsîru't-Taberî Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Ķur'ân*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 1422/2001, XV, 444.

İbn Kuteybe (ö.276/889) de Allah'ın isim ve sıfatlarına işaret etmek için bu harflerin zikredilmiş olabileceğini, zira Araplarda bu türden ihtisarların çokça yapılmış olduğu zikretmiştir.²⁴

- el-Ahfeş'e nisbet edilen bu görüşe göre ise Allah Teâlâ, bu harflerle yemin etmektedir. Bu yemin ile de harflerin değeri yücelmektedir.²⁵

- el-Halîl ve Sîbeveyhi (ö.180/796) ise bu harflerin başında buldukları sûrenin ismi olduğunu kabul ederler.²⁶

- Bazı müfessirler ise bu harflerin inanmayanların dikkatini çekmek için konulduğunu beyan etmişlerdir. Bu görüşü, ez-Zemahşerî, el-Beyzâvî (ö.685/1286), İbn Teymiyye'nin (ö.728/1328) benimsediği ileri sürülmektedir.²⁷

Müşkilü'l-*Qur*'ân, “*zihni karışıklığa yol açmak, zihni karışık olmak*” anlamına gelen işkâl kelimesinden türemiş olup bir Kur'ân ilmi olarak şu şekilde tarif edilir: Kur'ân âyetleri arasında ilk bakışta var olduğu sanılan ihtilaf ve tenakuz durumunu işleyen ilimdir. II. yüzyılın sonları ile III. yüzyılın başlarında ilmî bir disiplin haline gelmiştir.²⁸ ez-Zerkeşî ise bu ilmi “*Ma'rifetü mûhimi'l-ihtilâf*” başlığı altında ele almıştır.

3. MERYEM SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

3. 1. Meryem Kelimesinin Menşei

Meryem kelimesi, مَرَمٌ kökünden türetilmiş olup muzarîsi مَرِمٌ şeklindedir. Meryem ise bu fiilin مَرَمٌ kalıbına girmesi ile oluşmuş bir kelimedir. Hadiste مَرِمٌ şeklinde ra harfi kesralı olarak yani “rîm” kullanılmıştır. Medine'ye yakın bir yer ismidir.²⁹ Bir başka eserde ise Meryem kelimesinin, İbranice bir isim olup “yüksek”, “yüce” ya da “denizin efendisi” gibi anlamlara geldiği ifade edilmiştir.³⁰

²³ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, Daru'l-Ensar, İstanbul 1987, I, 32-33.

²⁴ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe ed-Dîneverî, şrh. ve nşr. Seyyid Ahmed Sakar, *Te'vîlü müşkili'l-*Qur*'ân*, Mektebetü Daru't-Türâsî, Kahire 1393/1973, s.299.

²⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 173.

²⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 174; Demirci, *Tefsîr Usulü*, s.171-173.

²⁷ Demirci, *Tefsîr Usulü*, ss.171-173.

²⁸ Âdem Yerinde, “Müşkilü'l-*Qur*'ân”, *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s.164.

²⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-*Arab**, (م د.) V,395.

³⁰ Nasru'l-Hattî Hanna, *Kâmûsü'l-Esmâi'l-*Arabîyye ve'l-Mu'arreb*e ve Tefsîru Me'ânihâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003,s.99.

Bir başka rivayete göre, “Meryem” kelimesi رَيم (raym) kökünden gelmiştir. “er-raym” Arapça’da “üstünlük, şakaklar arasındaki fazlalık, küçük dağlar, kabir, derece, ziyade, halis beyaz ceylan, deve yükündeki meyil, eğim” gibi anlamlara gelir. Meryem ise مَرْعَال (mef^c al) kalıbında gelmiş olup “erkeklerin konuşmasından edep duyan, günahattan uzak olan kadın” anlamında bir isim olarak zikredilir.³¹ Ayrıca Meryem kelimesi, خَادِمَةُ الرَّبِّ yani “Rabbin hizmetkârı” anlamına da gelmektedir. Bu kelimenin Süryanice’de bir kadın ismi olduğu da zikredilir.³²

Meryem kelimesinin, farklı dillerde farklı kullanımları vardır. Meryem, İbranice’de ‘*Miryam*’; Süryanice ve Ârâmice’de ‘*Maryam*’; Tevrat’ın Yunanca tercümesinde ise ‘*Mariam*’ şeklinde geçmektedir. Kitab-ı Mukaddes’in Latince tercümesinde ise ‘*Maria*’ olarak yer alır. Kelimenin manası ise birleşik kelime olarak kabul edilip edilmemesine göre farklıdır. Kelimenin birleşik olmadığını iddia edenlere göre, “ümit, acı, yükseklik, isyan, efendi, aydınlatan, güzel” gibi değişik manaları vardır. Birleşik kelime olduğunu söyleyenlere göre ise manası farklıdır. Mesela Ârâmice’de “efendi” anlamına gelen “mârî” kelimesinden hareketle “denizin efendisi, sahibesi” anlamında kullanılmıştır.³³ İbranicede “ibadet eden kadın” manasına geldiği de rivayetler arasındadır.³⁴

3. 2. Hz. Meryem’in Hayatı

Âl-i İmran Sûresi 33. ila 54. âyetler ve Meryem Sûresi’nin de 16 ila 39. âyetleri arasındaki bölümde Hz. Meryem’in hikâyesi, doğumu, Hz. Zekeriya’nın himayesine verilmesi ve mabette geçen mucizevî olaylar yer almaktadır.

Hz. Meryem’in babası İmrân b. Mâtân, annesinin ismi ise Hanne binti Fâkûzâ’dır. Hz. Zekeriya peygamber ise Hz. Meryem’in teyzesinin kocasıdır. Hz. Meryem, Davud peygamberin soyundan gelmektedir.³⁵ Rivayete göre, Hanne ihtiyarlamışken, bir ağacın gölgesinde oturmuştu. Bu sırada bir kuşun yavrusuna bir şeyler yedirdiğini görmüş ve kendisinde annelik duyguları uyanmıştı. Bunun üzerine Allah’a şayet kendisine bir çocuk

³¹ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü’l-muĥîĥ*, s.1116; Butrus el-Büstanî, *Muĥîtu’l-muĥîĥ*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1987, s.363.

³² Behcet Abdülvahid eş-Şeyhlî, *Belâğatü’l-Ğur’âni’l-Kerîm ve İ’câzühû*, Amman, 2001, VI, 124.

³³ Ömer Faruk Harman, “Meryem”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, s.236.

³⁴ Harman, “Meryem”, s.237.

³⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi‘ li-ahkâmi’l-Ğur’ân*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü’r-Risale, Beyrut, 1427/2006, XIII, 416; Harman, “Meryem”, *DİA*, XXIX, 240.

ihsan buyurursa onu Beyt-i Makdis'e hizmetkâr olarak vereceğine dair adakta bulunmuştu. Bu arzusunun akabinde de hamile kalmıştı.³⁶ Hz. Meryem, doğmadan önce babasının vefat etmiş olduğu rivayetlerden anlaşılmaktadır. Annesi tarafından erkek doğacağı ümidiyle tapınağa adanmıştır. Zira o dönemde yalnızca erkek çocuklar tapınağa adanabiliyordu. Hz. Meryem'in adanması âyet-i kerimede *“Bir zamanlar İmran'ın karısı şöyle demişti: “Rabbim! Karnımdakini kayıtsız şartsız Sana adadım, benden kabul buyur; muhakkak ki her şeyi işiten ve bilen sensin”*³⁷ şeklinde zikredilmiştir.

Hanne, kız doğurunca her ne kadar kız erkek gibi olmasa da adağını kabul etmesi için *“Onu doğurunca dedi ki: “Rabbim, onu kız doğurdum.” Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir; erkek de kız gibi değildir. Ben onun adını Meryem koydum ve işte ben onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum”*³⁸ diyerek Allah'a yalvarmıştı. Allah Teâlâ şu âyette Hanne'nin adağını kabul ettiğini bildirmişti: *“Bunun üzerine Rabbi ona hüsn-ü kabul gösterdi ve onu güzel bir şekilde yetiştirdi. Zekeriyâ'yı da onun bakımı ile görevlendirdi.”*³⁹ Allah'ın, Hanne'nin adağını kabul etmesi neticesinde, Hz. Meryem, Hz. Zekeriya'nın sorumluluğu altında mabede teslim edilmiş ve orada Allah'ın himayesinde özel bir şekilde büyütülmüştür.⁴⁰ Hz. Meryem'e, Allah katından rızıklar gönderilmiştir. Zira Hz. Zekeriya, Hz. Meryem'in odasına her girdiğinde yeni bir rızıkla karşılaşmıştır. *“Zekeriya onun bulunduğu yere, mabetteki odaya her girdiğinde yanında (yeni) bir rızık bulur ve “Ey Meryem! Bu sana nereden, diye sorar; o da “Allah tarafından” cevabını verirdi. Kuşkusuz Allah dilediğine sayısız rızık verir.”*⁴¹ İbn Kesîr, bu rızıkların yazın kış meyvesi, kışın da yaz meyvesi şeklinde olduğunu zikretmiştir.⁴²

Hz. Meryem, babasız olarak Hz. İsa'nın dünyaya gelmesi sebebiyle, Yahudiler tarafından iftiraya uğramıştır. Nisâ Sûresi'nde Yahudilerin peygamberlerini inkâr etmeleri, öldürmeleri gibi olaylardan bahsedilirken şu âyeti kerimede de Hz. Meryem'e iftira attıkları zikredilmiştir: *“Bir de inkâr etmelerinden ve Meryem'e büyük bir iftira atmalarından (Allah o kalpler üzerine mühür vurmuştur.)”*⁴³ Oysaki Hz. Meryem, Yahudilerin iftiralardan uzaktır ve hiçbir kadına nasip olmamış bir şekilde, tertemiz yetişmiş, iffetli, edepli ve Hz.

³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Nesa Basın Yayınları, İstanbul, ts. , III, 356

³⁷ Âli İmran, 3/35.

³⁸ Âli İmran, 3/36.

³⁹ Âli İmran, 3/37.

⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 317-319.

⁴¹ Âli İmran, 3/37.

⁴² Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl ed-Dîmeşkî İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-‘azîm*, thk: Mustafa Seyyid Muhammed, Muhammed Seyyid Reşad, Muhammed Fazlu'l-‘Acâmî, Ali Ahmet Abdülbâkî, Hasan Abbas Kutup el-Faruk el-Hadîse, Kahire, 1421/2000, IX, 225.

⁴³ Nisâ, 4/156.

İsa'nın annesi olması, gönülden Allah'a itaat etmiş olması sebebiyle, dünya kadınlarının hepsinden seçkin olmuştur.⁴⁴

Hız. Meryem, Beyt-i Makdis'te sürekli ibadetle meşgul olmuştur. Daha sonra belli bir yetkinliğe ulaştınca, Cebrâil (a.s), Hız. Meryem'e insan suretinde görünmüştür. Bu olay, âyet-i kerimede şu ifadelerle zikredilmiştir: *“Derken, ona ruhumuzu gönderdik; ruh ona tam bir insan şeklinde göründü.”*⁴⁵ Daha sonra Cebrâil (a.s), Allah'ın kendisine bir evlat vereceğini Hız. Meryem'e şu ifadelerle müjdelemiştir: *“ Melek, “Ben ancak sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak için Rabbin tarafından gönderilmiş bir elçiyim” dedi.”*⁴⁶ Hız. Meryem için dönüm noktası olan bu olay, Hıristiyan kutsal kitaplarından Luka İncili'nde de şu ifadelerle yer almaktadır:

*“Onun yanına giren melek, “Ey Tanrı'nın lütfuna erişen kız, selam! Rab seninledir” dedi. Söylenenlere çok şaşırın Meryem, bu selamın ne anlama gelebileceğini düşünmeye başladı. Ama melek ona, “ Korkma Meryem” dedi, “sen Tanrı'nın lütfuna eriştin. Bak, gebe kalıp bir oğul doğuracaksın, adını İsa koyacaksın.”*⁴⁷

Meryem Süresi'nin 20. âyetinde, geçen *“Meryem, ben iffetsiz olmadığım ve bana bir erkek eli bile değmediği halde nasıl çocuğum olur?”* dedi.⁴⁸ ifadesi Hız. Meryem'in Hız. İsa ile müjdelendiği zaman şaşkınlığını ortaya koymaktadır. Luka İncili'nde de Hız. Meryem'in bu olay karşısındaki hayreti şu şekilde yer almıştır: *“Meryem meleğe, “Bu nasıl olur? Ben erkeğe varmadım ki” dedi. Melek ona şöyle cevap verdi: “Kutsal Ruh senin üzerine gelecek, en yüce olanın gücü senin üstüne gölge salacak. Bunun için doğacak olana kutsal, Tanrı oğlu denecek.”*⁴⁹

et-Taberî, o dönemde Beyt-i Makdis'in hizmetinde olan ve Hız. Meryem'in de akrabalarından olan Yusuf Neccar'ın (Hız. Meryem'in amcasının oğlu) Hız. Meryem'in hamileliğini öğrenme hadisesini şu şekilde anlatmıştır. Yusuf Neccar, Hız. Meryem'in yürüyüşü ve kilo aldığını fark eder, fakat onun iffeti, edebi ve hayâsı sebebiyle ona yakıştıramaz. Hız. Meryem'e bu durumu sorar. Hız. Meryem, meseleyi anlattığında, Yusuf Neccar, tohumuz bir bitkinin bile meydana gelmeyeceği gibi babasız bir çocuğun da doğmasının mümkün olmadığını ifade eder. Hız. Meryem ise bu durumu ilk defa yaratılış ve Hız. Âdem'in yaratılışına kıyas yaparak açıklar. Allah'ın ilk olarak bitkileri tohumuz

⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 320.

⁴⁵ Meryem, 19/17.

⁴⁶ Meryem, 19/19.

⁴⁷ *İncil*, Luka, 28-32, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2001, s.128.

⁴⁸ Meryem, 19/20.

⁴⁹ Luka,34-35.

yaratması gibi, Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı da babasız ve annesiz yaratmıştır. Dolayısıyla babasız bir çocuk yaratmasının da Allah için kolay olduğunu ifade eder.⁵⁰

Hz. İsa'nın doğumu sonrasında kavminin yanına bir bebekle dönen Hz. Meryem, Yahudiler tarafından iffetsizlikle suçlanmıştır. “*Sonra çocuğu kucığına alarak kavmine getirdi. Dediler ki: “Ey Meryem! Gerçekten sen çok çirkin bir şey yaptın.”*⁵¹ Hz. Meryem ise, Allah'ın bildirdiği şekilde Hz. İsa'yı işaret etmiştir. “*Bunun üzerine Meryem çocuğu işaret etti. “Beşikteki çocukla nasıl konuşuruz, dediler.*⁵² Elbetteki Hz. İsa, Allah'ın mucizesiyle beşikte iken konuşmuş ve kendisinin Allah tarafından gönderildiğini ifade etmiştir. “*Cevabı çocuk verdi: “Ben Allah'ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı.”*⁵³ Hz. İsa'nın bu sözleri üzerine Yahudiler kendi aralarında ayrılığa düştüler.

Hz. Meryem'in hamilelik süresi, müfessirler arasında ihtilafli bir konudur. Fakat eski tefsirlerde, hamile kaldığında on üç yaşında olduğu ve bülüğundan itibaren iki defa hayız gördüğü; bu nedenle de normal sürede, yani dokuz ay sonra normal bir doğum gerçekleştirdiği rivayeti hepsinden kuvvetli gözükmektedir.⁵⁴

Hz. İsa'nın doğumundan sonra, Hz. Meryem'in amcasının oğlu Yusuf, tehlikelerden korumak amacıyla onları Mısır'a götürür ve orada on iki yıl kalırlar.⁵⁵ Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Meryem ve oğlunun oturmaya elverişli, suyu bulunan bir tepeye yerleştirildiği ifadesi yer almaktadır. Bu âyeti kerime de bu bilgileri doğrulamaktadır. Mü'minun Sûresi'ndeki âyette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Meryem oğlu İsa'yı ve annesini büyük bir mucize kıldık ve her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik.*”⁵⁶ İslâmî kaynaklarda Hz. Meryem'in bundan sonraki hayatıyla ilgili bilgiler mevcut değildir.

Matta ve Luka İncilleri'nde Hz. Meryem'in Yusuf ile evlendiği ve bu evlilikten üç oğlunun olduğu,⁵⁷ hatta oğullarından biri olan Yakup'un Hz. İsa'nın öğretisini devam ettirdiği yönünde rivayetler vardır.⁵⁸

Hz. Meryem'in kaç yıl yaşadığı, ne zaman vefat ettiği ve kabrinin nerede olduğu konusunun tartışmalı olmakla birlikte, Hz. Meryem'in kabri konusunda da iki görüş

⁵⁰ et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, XV, 495-496; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Şur'âni'l-'azîm*, IX, 230.

⁵¹ Meryem, 19/27.

⁵² Meryem, 19/29.

⁵³ Meryem, 19/230.

⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Şur'âni'l-'azîm*, IX, 229; Günay Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Hz. Meryem*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2008, s.162.

⁵⁵ Harman, “Meryem”, *DİA*, XXIX, 241.

⁵⁶ Mü'minun, 23/50.

⁵⁷ Mustafa Akyol, *Yahudilerin Mesihî, İslâm'ın Peygamberi Meryemoğlu İsa*, Düşün Yay., İstanbul, 2018, s.18.

⁵⁸ Akyol, *Yahudilerin Mesihî, İslâm'ın Peygamberi Meryemoğlu İsa*, s.61.

zikredilmektedir. Birincisi Hz. Meryem'in kabrinin Kudüs'te; ikincisi ise Efes'te olduğu görüşüdür.⁵⁹

Hız. İsa'nın doğumu mucizevî bir olaydır. Kur'ân-ı Kerim'de ondan bahsedilirken "Meryem oğlu İsa" denilmesi onun babasız olarak dünyaya gelmesine vurgu yapmaktadır. Aslında bu mucizevî olayın sadece Hz. İsa'nın diğer insanlardan farklı oluşuna işaret etmediğini; aynı zamanda Hz. Meryem'in de doğumundan itibaren yetiştirilme şekli ve bir erkeğe ihtiyaç duymadan çocuk dünyaya getirmesi gibi sebeplerden ötürü mucizevî özelliklere sahip olup diğer kadınlardan farklı olduğunu ifade edenler de bulunmaktadır.⁶⁰

Hız. Meryem'in, İncillerin en eskisi olduğu sanılan Markos İncili'nde Hz. İsa'nın annesi olarak geçmiş olup; bir yerde "Meryem" adıyla bir yerde de "İsa'nın annesi" olarak zikredilmektedir. Ayrıca Matta ve Luka İncilleri'nde Hz. İsa'nın çocukluğu ile ilgili bölümlerin dışında Hıristiyan kutsal kitaplarında Hz. Meryem'den bahsedilmemektedir.⁶¹ Hıristiyanların kabul etmediği Barnaba İncili'nde Hz. Meryem'le ilgili bilgiler olup bunlar İslâm kaynaklarıyla da genel olarak uyuşmaktadır.⁶²

Doğumundan itibaren Hz. İsa ile müjdelenceye kadar Hz. Meryem'le ilgili bilgileri Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerden elde ediyoruz. Hz. Meryem'in Hz. İsa ile müjdelenceye kadarki hayatından, anne ve babasından Hıristiyan kutsal kitaplarında bahsedilmeyip Apokrif İncillerde kısmen yer almaktadır.⁶³

3. 3. Sûrenin Özellikleri

Kur'ân-ı Kerim'in 19. sûresidir. 98 âyetten oluşur. Mekkî bir sûredir. Sadece secde âyeti olan 58. âyet, medenîdir. Secde âyeti Müslümanların Habeşistan'a hicret etmesinden sonra Medine'de nâzil olmuştur.⁶⁴ el-Merâgî ise 58. ve 71. âyetlerin medenî olduğunu rivayet etmiştir.⁶⁵ Nüzul sırasında 44. sûredir. Fâtır Sûresi'nden sonra, Tâhâ Sûresi'nden önce nâzil olmuştur.⁶⁶ Fasılaları ن، م، د، ا، harfleridir. Hz. Peygamber'in risaletinin beşinci veya altıncı yılında inmiştir.

⁵⁹ Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Hz.Meryem*, s.174; Harman, "Meryem", *DİA*, XXIX, 237.

⁶⁰ Mehmet Okuyan, "Kur'an'da Hz.Meryem Mucizesi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, ss.129-155.

⁶¹ Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Hz.Meryem*, s.30.

⁶² Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Hz.Meryem*, s.163.

⁶³ Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslâm'da Hz.Meryem*, s.174.

⁶⁴ Ebû Hayyan Muhammed Yusuf el-Endelusî, *Tefsîru'l-Bahri'l- muhîf*, thk: Âdil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Ma'rid, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1413/1993, s.163.

⁶⁵ Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîru'l-Merâgî*, Mektebetü Musatafa el-Bâbi el-Halebî, Mısır 1365/ 1946, XVI, 32.

⁶⁶ Muhammed Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984, XVI, 58.

Meryem Sûresi, adını muhtevasında yer alan Hz. Meryem'den alır. Babasız olarak dünyaya gelen ve beşikteyken konuşan Hz. İsa'nın doğumu sırasında meydana gelen mucizevî olayların insanların zihninde yer etmesi için bu sûreye Meryem Sûresi adı verilmiştir.⁶⁷ Bu Sûreye Meryem isminin Hz. Peygamber tarafından verildiği hadis ve tefsîr kitaplarında yer almaktadır. Başında yer alan Hûruf-u Mukatta' a sebebiyle "Kâf Hâ Yâ ' Ayn Sâd Sûresi" olarak da adlandırılır.⁶⁸

İbn Âşûr, bu sûrenin Yahudilerin Hz. Meryem hakkında ortaya attıkları çirkin sözleri reddetmek için nâzil olduğunu zikretmiştir.⁶⁹

3. 4. Sûrenin Muhtevası

Sûre, Hz. Meryem ile Hz. İsa'yı geniş şekilde ele alır. Hz. Meryem, Kur'ân'da bizatihî ismiyle bahsedilen tek kadındır. Bazı kaynaklarda annesinin ismi, Hanne olarak geçmekte olup, Kur'ân'da ise "İmrân'ın karısı" olarak yer alır. Babası, Hz. Musa'nın soyundandır. Hz. Musa'nın kavminin ona "Ey Harun'un kızkardeşi" diye hitap etmesi de bu rivayeti desteklemektedir.⁷⁰

Meryem adı, Kur'ân-ı Kerim'de 34 yerde geçmektedir. Hz. İsa'dan ise İsa b. Meryem, İbn Meryem ve Mesih b. Meryem şeklinde, Meryem kelimesine izafet yalarak bahsedilmektedir. Âl-i İmran Sûresi 36. âyette, Hz. Meryem'e, Meryem isminin verilmesi; 44. âyette ise Hz. Meryem'in bakımını üstlenecek kişinin seçiminden bahsedilmektedir. Nisâ Sûresi 156. âyette ise, Hz. Meryem'e büyük bir iftira atıldığı zikredilmektedir. Tahrîm Sûresi 12. âyet-i kerimede ise İmran kızı Meryem şeklinde geçer ve onun iffetini muhafaza ettiğinden bahsedilir. Tevbe Sûresi 91. âyette ise ismi zikredilmeden zamir ile Hz. Meryem'in zikri geçer. Bu âyette ise, Hz. Meryem ve oğlunun bir ibret olduğu ifadeleri yer almaktadır.

Meryem Sûresi, Hıristiyanlığın temel ilkelerinden bahseden ilk Mekkî sûredir. Müslümanların Habeşistan'a hicret etmesinden sonra, Kureyşlilerin Necâşi'ye gelerek ondan Müslümanları iade etmesini istediğinde, Câfer b. Ebî Talib'in Necâşi ile aralarında geçen konuşmada Meryem Sûresi'nin ilk âyetlerini okuması, bu sûrenin Habeşistan'a hicretten önce indiğini göstermektedir.⁷¹ Müslümanların Habeşistan'a hicretinden önce sûrenin nazil olması;

⁶⁷ es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 210.

⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 57.

⁶⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 58.

⁷⁰ Daha geniş bilgi için bk. Harman, "Meryem", *DİA*, XXIX, 240.

⁷¹ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 403.

Müslümanları Hıristiyanlıkla ilgili bilgilendirme ve orada karşılaşacakları durumlara hazırlama fonksiyonu taşıdığı şeklinde yorumlar vardır.⁷²

Meryem Sûresinin çoğunluğunu Hz. İsa ve Hz. Meryem kıssası oluşturmaktadır. Aynı zamanda, tevhid inancı, Allah'ın varlığına ve birliğine iman, doğru yolu bulmuş olanların ve sapmışların yollarını beyan eder.⁷³

Sûrenin baş kısmında yer alan ilk âyetlerde Ehl-i Kitab'ın tarihinden kesitler ve Hz. Zekeriya ile oğlu Yahya'dan bahsedilirken Hz. Yahya'nın mucizevî doğumu üzerinde durulur. Hz. Zekeriya'nın yaşlı, karısının da kısır olmasına karşın, Allah'ın onlara bir evlat vermesi ile Hz. Zekeriya'nın duasının kabul olduğu zikredilir. Bunun ardından daha da şaşırtıcı olan Hz. Meryem ve Hz. İsa'nın kıssası anlatılır ve Hz. İsa'dan sonra Hıristiyanların düştükleri yanlışlar yer alır.

Allah Teâlâ, Hz. Zekeriya ile Hz. İsa'nın kıssası arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir. Hz. İsa'nın babasız bir şekilde dünyaya gelmesi ile Hz. Zekeriya'nın yaşlı, karısının da kısır olduğu halde Hz. Yahya'nın doğması arasında bir münasebet vardır. Her ikisi de Allah'ın kudret ve azametinin göstergesi olup Allah'ın dilediğini yapmaya kadir olduğunu ortaya koymaktadır.⁷⁴

Sûrede ayrıca, Hz. Meryem'in iffeti, kavmi tarafından kınanması ve Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması gibi olaylar dikkat çekicidir.

40. âyetten 50. âyete kadar ise; Hz. İbrahim ile babası arasında geçen tevhid mücadelesi anlatılır. Hz. İbrahim, hem Yahudilik hem Hıristiyanlık açısından önemli bir peygamberdir. Bu da, buradaki mevzunun her iki kavme yönelik bir mesaj olduğunu düşündürmektedir.⁷⁵

Hız. İbrahim'den sonra ise İshâk, Yakup, Musa, Harun, İsmâîl, İdris ve Nuh peygamberlerden bahsetmiştir ki bu da risaletin birliğine işaret eder. Zira bütün peygamberler aynı mesajı insanlara ulaştırmak için Allah tarafından gönderilmişlerdir.⁷⁶

66. âyetten sonra ise Mekkeli müşriklerin âhiret hayatını inkâr etmeleri, Allah'a ortak koşmaları, mal ve mülkleriyle Müslümanların kalplerine şüphe düşürmeye çalışmaları, sert bir şekilde eleştirilmekte ve onların iddialarına cevap verilmektedir.⁷⁷ Sûre, Kur'an'ın, inanıp salih amel işleyen takva sahipleri için müjde; inatçı, nankör toplumlar için ise bir uyarı

⁷² M.Kâmil Yaşaroğlu, "Meryem Sûresi", *DİA*, XXIX, 242.

⁷³ es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 210.

⁷⁴ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, IX, 225.

⁷⁵ Yaşaroğlu, "Meryem Sûresi", *DİA*, XXIX, 243.

⁷⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 59; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 210.

⁷⁷ Vehbe ez-Zuhaylî, *Tefsîru'l-Menâr*, Çev. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Halil İbrahim Kutluay, Nurettin Yıldız, Risale, İstanbul 2005, VIII, 386-388.

vesilesi olduğunu; Allah'ın çocuk sahibi olmaktan, kendisine eř ve ortak koşulmasından munezzeh olduğunu bildiren⁷⁸ âyetlerle son bulmaktadır.

⁷⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI,59; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 210.

BİRİNCİ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ'NDE GEÇEN LAFIZLARIN TAHLİLİ

Sûrenin dil açısından tahlilinin yapıldığı bu bölümde, bu sûreden seçilen 39 lafız, çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu lafızları seçerken kriterimiz az bilinmeleri ya da ıstılâhî manalara sahip olmalarıdır. Lafızlar seçilirken daha çok *عَاقِرٌ*, *فَرِيٌّ*, *إِدٌّ* gibi kullanımı daha az olan lafızlar yanında; *رَبٌّ*, *ذِكْرٌ*, *آيَةٌ* gibi ıstılâhî mana ifade edenler tercih edilmiştir. Kelimelerin kökü, farklı kullanımları ve ıstikâkları üzerinde durulurken dil âlimlerinin bu bağlamdaki farklı görüşlerine de burada yer verilmiştir. Ayrıca hem âyet ve hadislerden, hem de Arap şiirinden ıstışhâd yapılmıştır. Burada ıstışhâd terimi hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

İstışhâd, kelime anlamı itibariyle “*hazır olmak, bulunmak, şahit getirmek, şahit göstermek, kesin haber vermek, bildirmek, tayin etmek*” anlamındaki *شَهِدَ* fiilinden türemiş olan ıstifâl babının mastarıdır. *اِسْتَشْهَدَ* fiili, “*şahitlik hususunda birinin yardımını istemek, bir şeyi delil olarak ileri sürmek, birinin şahitliğini istemek*” gibi anlamlara gelmektedir. ıstılâhî açıdan ise “*Arapçada bir kelimenin, cümlelerin veya bir kaidenin doğruluğunu, bir âyet veya fasih olan bir Araftan sahih senetle gelen naklî bir delille ispat etmektir.*”⁷⁹ Nahiv âlimleri, âyet ve Cahiliye dönemi şiiriyle ıstışhâd konusunda ittifak etmişlerdir. Fakat hadislerle ıstışhâd konusu ihtilâflı bir konudur.

Bu bölümde tahlili yapılan kelime ve ibareler, başlıklarda aynen âyetlerde geçtiği şekilde yazılmıştır.

1. “*كهيمص*” Kâf, Hâ, Yâ, Ayn, Sâd Harfleri

Bu harfler, giriş kısmında değinildiği gibi, Hurûf-u Mukatta‘adandır. Âlimler, bu harflerin yorumlanıp yorumlanamayacağı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Selefilere, bu harflerin Allah’ın bilgisi dâhilinde olduğunu kabul etmişlerdir. Bu nedenle tevilden uzak durmuşlardır.

⁷⁹ Nusrettin Bolelli, “Nahivde Hadisle İstışhad Meselesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.5-6, İstanbul 1993, s.165.

Halef olan müteahhirûn âlimler ise Allah Teâlâ'nın muhataplarının anlamayacağı şeyleri inzal etmeyeceğini ifade ederek bu harflerin tevili yolunu benimsemişlerdir.

Bu harfler hakkında âlimlerin görüşleri şu şekildedir:

• İbn Abbas'a göre, bu harflerden her biri, bir isme delâlet etmekte olup ismin bir harfi alınarak geri kalanı hazfedilmiş, tamamının anlamı kastedilmiştir.⁸⁰ Mesela, الم harflerinden “elif” Allah'tan, “lâm” Cebrâil (a.s)'den, “mîm” ise Hz.Muhammed'den alınmıştır. İbn Abbas, bu usulün Arap kelimelerinde kullanıldığını da ifade etmiştir.⁸¹ İbn İshâk ez-Zeccâc da Arap lisanında bu tür harflerin bir kelimeye işaret ettiğini ve bunun Araplar tarafından kullanılan bir üslup olduğunu zikretmiştir. Yani الم harflerinin أَنَا اللَّهُ أَعْلَمُ anlamına gelmesinin mümkün olduğunu ifade eder. Buna dair birkaç misal de verilebilir.⁸²

فَلْتُمْ أَقْفُ “Ona dur, dedim.Duruyorum, dedi.” Bu cümlede أَقْفُ fiili yerine sadece قِ demekle yetinilmiştir. Bir başka şiir ise şöyledir:

نَادَيْتُمْ أَنْ أَجْمُوا أَلَاتًا قَالُوا , جَمِيعًا كُلُّهُمْ أَلَاتًا

“Atlara gem vurun, binmiyor musunuz, diye nida ettiniz. Hep birlikte onların hepsi haydi binin, dediler.”

Bu beyitte تَا harfinin aslı تَرَكُونُ ; فَآ harfinin aslı da فَارَكُوا fiilidir.⁸³

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre, “كهيعص” daki harflerin, “Kâfiyen”, “Hâdiyen”, “el-‘Alîm”, “el-‘Âlim”, “es-Sâdık” şeklinde Allah'ın isim ve sıfatlarına işaret ettiği zikredilmiştir.⁸⁴ Başka bir rivayette, İbn Abbas'ın “كهيعص” daki harfleri “Kebîr”, “Hâdî”, “Azîz” ve “Sâdık” olarak tevil ettiği ifade edilmiştir.⁸⁵

⁸⁰ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, I,14.

⁸¹ el-Müntecab el-Hemezanî, *el-Kitabu'l-Ferîd fî İ'râbi'l-Şur'âni'l-Mecîd*, thk: Muhammed Nizamüddin el-Füteyyah, Mektebetü Daru'z-Zaman, Medine, 2006, I, 99.

⁸² İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, I, 21.

⁸³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, I, 21.

⁸⁴ İbn Kuteybe, *Te'vîlü müşkili'l-Şur'ân*, s.299; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, I, 21; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 173; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 61; Demirci, *Tefsîr Usulü*, s.171.

⁸⁵ en-Nîsâbü'rî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed el-Vahidî, *el-Vasîf fî tefsîri'l-Şur'âni'l-mecîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994/1415, s.175.

el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 404; Nizamüddin el-Hasen b. Muhammed b. Huseyn el-Kummî en-Nîsâbü'rî, *Tefsîru Şur'â'ibi'l-Şur'ân ve regâ'ibi'l-furkân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1416/1996, IV, 467; el-Hemezanî, *el-Kitabu'l-Ferîd*.

• Hz.Ali'nin (ö.40/661) bu harflerle yemin ettiği ya da “يا كهيعص” şeklinde dua ettiği rivayet edilmiştir ki, duada Allah'ın isimlerine işaret vardır. Yeminde ise “وكهيعص” şeklindedir. Yani **وَالْكَافِي وَالْهَادِي وَالْعَالِمُ وَالصَّادِقُ**⁸⁶

• es-Süddî'den (ö.127/745) yapılan nakle göre bu harfler İsm-i Âzam olarak da kabul edilir ki bu harflerle Allah'tan bir şey istendiğinde verilir ve bunlarla dua edildiğinde icabet edilir.⁸⁷

• İbn Kuteybe ise el-Kelbî'nin (ö.204/819) bu harflerin “Kitab” kelimesinin sıfatı olarak **كِتَابٌ كَافٍ هَادٍ عَالِمٌ صَادِقٌ** şeklinde olduğunu ifade ettiğini zikretmiştir.⁸⁸

• Hz. Ebu Bekir (ö.13/634) ise, her kitabın bir sırrı olduğunu, Kur'an'ın sırrının da bu harfler olduğunu ifade eder.⁸⁹

• eş-Şa' bî (ö.104/722), bunların müteşabihâtan olup, zahirine inanılması gerektiğini zikretmiştir.⁹⁰

• Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1942) ise bu harflerin aklen yorumlanmasının mümkün olduğunu ifade eder. Kâf, Zekeriya'ya; hâ, zevcesine; yâ, Yahya'ya; ayn İsa'ya; sâd'ın ise Mustafa'ya işaret olarak sûrenin anlamını özetleme mahiyeti taşıdığını kabul eder.⁹¹

el-Ahfeş'ten gelen rivayetle bu harflerde tam vakıf yapılır, evla olan da harflerin aslını ortaya koymak için birbirinden ayırmak sûretiyle vakıf yapmaktır. İbn Abbas'tan gelen rivayete göre ise bu harflerin tek kelime gibi yazılmasından ötürü birbirinden ayırmaksızın kelimenin sonunda durulması gerekir.⁹²

2. ذِكْرُ Lafzı

(Meryem 19/2) ﴿ذِكْرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا﴾

⁸⁶ Ebu İshak İbrahim es-Serî ez- Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve l'rabühû li'z-Zeccâc*, thk: Abdulcelil Abduh Şiblî, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1408/1988, III, 317; ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, s.173.

⁸⁷ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, I, 206; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 405; el-Hemezanî, *el-Kitabu'l-Ferîd*, s.337.

⁸⁸ İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l- Kur'ân*, s.299.

⁸⁹ İbn Manzûr, eş-Şa' bî'nin de bu şekilde açıklama yaptığını zikretmiştir. bk. *Lisanü'l-'Arab*, I,21. ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I,173.

⁹⁰ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 173.

⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 223.

⁹² el-Hemezanî, *el-Kitabu'l-Ferîd*, ss.337-338.

الدِّكْرُ kelimesi, birinci baktan gelen يَذْكُرُهُ ذَكَرَهُ fiilinin mastarıdır. ذَكَرَ fiilinin mastarı olmak üzere birkaç şekilde gelmektedir.⁹³

الدِّكْرُ kelimesi, “korumak, muhafaza etmek, hatırlamak, aklında tutmak, dil üzerinde akan şey, şan, şöret, şeref, Allah’ı anmak, dinin tafsilatının yer aldığı kitap ” gibi mânâlara gelmektedir.⁹⁴

İbn Manzûr, el-Ferrâ’nın , ذَكَرَ mastarını, “dille söylenen ve dilin ortaya çıkardığı şey”, ذَكَرَ mastarını ise, “kalple ilgili olan” anlamında olduğunu zikrettiğini; “onu unutmadım” anlamında مَا زَالَ مَعِيَ عَلَى ذِكْرٍ ibaresini kullandığını ifade etmiştir.⁹⁵

Ömer Nasûhi, الدِّكْرُ kelimesinin “anmak, yâd etmek, hatıra getirmek, beyan ve ifade etmek” gibi anlamlara geldiğini ifade eder. Bu bağlamda Allah’ı anmanın üç şekilde yani lisanen (Allah’ın isimlerini anmak), bedenen (ibadetleri ifa etmek) ve kalben (Allah’ın varlığını, kudret ve azametini düşünmek) olacağını zikretmiştir.⁹⁶

الدِّكْرُ kelimesi, Kur’an-ı Kerim’de fiil ve isim olarak “Allah’ı anmak, hatırlamak, Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân dışındaki ilâhî kitaplar, öğüt, şan, şeref, kötölemek, yermek, evlilik teklifinde bulunmak ” gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Allah’ı anmak:

﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾

“Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah’ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah’ı anmakla huzur bulur.”⁹⁷

Kur’an, vahiy:

﴿وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ﴾

“Dediler ki: Ey kendisine Kur’ân indirilen (Muhammed)! Sen mutlaka bir mecnunsun!”⁹⁸

⁹³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, V, 48-49.

⁹⁴ Ebu’l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, Daru’-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1998, s.314; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, (ذکر md.) V, 48-49; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhtâf*, s.397.

⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, V, 48.

⁹⁶ Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, I, 145.

⁹⁷ Ra’d, 13/28.

⁹⁸ Hicr, 15/6.

﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾

“Şüphe yok ki Kur’ân’ı biz indirdik. Onu koruyacak olan da biziz.”⁹⁹ Hicr Sûresi’nde yer alan bu iki âyet-i kerimede ise, zikr kelimesi, “Kur’ân” anlamındadır.

Kutsal kitap:

﴿ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴾

“Andolsun Zikr'den (Tevrat'tan) sonra Zebur'da da: ‘Yeryüzüne iyi kullarım vâris olacaktır’ diye yazmıştık.”¹⁰⁰ Enbiya Sûresi’ndeki zikr kelimesi ise diğer kutsal kitaplardan Tevrat için kullanılmıştır.

Öğüt:

﴿ وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرَ تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ ﴾

“Sen yine de öğüt ver, çünkü öğüt müminlere fayda verir.”¹⁰¹ el-Ferrâ, الذِّكْرُ kelimesinin de الذِّكْرُ manasına geldiğini ifade etmiştir. Bu âyet-i kerimede ذَكَّرَ kelimesi tezekkür yani “hatırlatma, nasihat etme, öğüt verme” anlamındadır.¹⁰²

﴿ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴾

“Doğrusu Kur’an, sana ve kavmine bir öğüttür. İleride ondan sorumlu tutulacaksınız.”¹⁰³ ez-Zemahşerî, bu âyet-i kerimede yer alan zikr kelimesinin, mecâzen şan, şeref, ün gibi anlamlara geldiğini ifade etmiştir.¹⁰⁴

Şan-şeref:

﴿ بَلْ أَتَيْنَاهُم بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴾

“Hayır! Biz onlara şan ve şereflerini getirdik, fakat onlar kendi şereflerine sırt çevirmektedirler.”¹⁰⁵

Kötülemek, yermek:

﴿ أَهَذَا الَّذِي يَذُكُّرُ آلِهَتِكُمْ وَهُمْ بِذِكْرِ الرَّحْمَنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴾

⁹⁹ Hicr, 15/9.

¹⁰⁰ Enbiya, 21 /105.

¹⁰¹ Zariyat,51/55.

¹⁰² İbn Manzûr, Lisânü'l-‘Arab, V, 48.

¹⁰³ Zuhruf, 43/44.

¹⁰⁴ ez-Zemahşerî, Esâsü'l-belâğa, (ذکر md.), s.314.

¹⁰⁵ Mü'minîn, 23/71

“Bu mu ilahlarınızı diline dolayan? derler. Hâlbuki kendileri Rahman’ın kitabını inkâr ediyorlar.”¹⁰⁶ Bu âyet-i kerimede يَذْكُرُ kelimesi “diline dolamak” anlamında tercüme edilirken, ذِكْرُ الرَّحْمَنِ ibaresine de “Rahman’ın kitabı” olarak anlam verilmiştir.

﴿ قَالُوا سَمِعْنَا فَتَىٰ يَذُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴾

“(İçlerinden bazıları), “İbrahim denilen bir gencin onları diline doladığını duyduk” dediler.”¹⁰⁷ Hamdi Yazır, bu iki âyet-i kerimede ذَكَرَ fiilinin “dilinde dolamak” yani kötölemek, yermek anlamında olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸

Anmak, hatırlamak:

﴿ ذِكْرٌ رَحْمَةٍ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ﴾

“Bu, Rabbinin Zekeriya kuluna lutfettiği rahmetin anlatımıdır(anılmasıdır).”¹⁰⁹

﴿ وَادْكُرُوا مَا فِيهِ ﴾ “onda bulunanları daima hatırlayın”¹¹⁰ âyet-i kerimesindeki وَادْكُرُوا fiilinin manası, Ebu İshâk’a göre اُدْرُسُوا مَا فِيهِ yani “içindekileri öğrenin, çalışın” şeklindedir.¹¹¹

Meryem Sûresi’nde yer alan âyet-i kerimede de ذَكَرَ lafzı kelimenin kök anlamıyla örtüşmektedir. Aslında diğer âyetlerde yer alan الذِّكْرُ kelimesi de bu lafzın kök anlamından uzaklaşmamıştır. Mesela kutsal kitaplar; iyiyi, doğruyu, kötülüğü ve bunların doğuracağı sonuçları insanlara hatırlatma vazifesini yerine getirmektedir. Şan, şöhret de yine hatırlanmakla mümkündür.

3. حَفِيًّا Lafzı

﴿ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ﴾ (Meryem 19/3)

¹⁰⁶ Enbiyâ, 21/36.

¹⁰⁷ Enbiyâ, 21/60.

¹⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 274.

¹⁰⁹ Meryem, 19/2.

¹¹⁰ Bakara, 2/63.

¹¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, V, 48.

حَفِيًّا lafzı, فَعِيلٌ kalıbında sıfat-ı müşebbehe olarak gelmiştir. Aslı حَفِيٌّ şeklindedir. Birincisi sâkin, ikincisi harekeli olan iki yâ harfi arasında idgâm yapılmıştır.¹¹²

İbn Manzûr'a göre, حَفَى الشَّيْءَ حَفِيًّا وَحَفِيًّا “ortaya çıktı” anlamında lâzım, حَفَى الشَّيْءَ حَفِيًّا حَفَاءً ise “ortaya çıkardı” anlamında müteaddî olarak kullanılır. حَفَى الشَّيْءَ حَفَاءً ise “ortaya çıkmadı, açığa çıkmadı” anlamlarına gelir. حَفَاهُ وَ أَحْفَاهُ fiilleri ise aynı zamanda “örttü, gizledi” mânâsındadır.¹¹³ Dolayısıyla bu fiil ezdaddan kabul edilir. صَدَّدَ , أَصْدَادٌ kelimesinin çoğulu olup Arapçada zıt anlam içeren lafızlara verilen isimdir. Bir kelimenin ihtiva ettiği iki anlamın zıt olması için bu iki mananın da aynı cinsten olması gerekmektedir. Mesela عَسَى kelimesinin hem yakîn hem de şüphe anlamı vardır. el-İsfahânî, ise “iki zıddın birbirinden uzak olmakla birlikte bir cinsten olup, biri diğerine sıfatlarında karşı olan iki şey” olarak bu kelimeyi izah etmiştir.”¹¹⁴

Âyet-i kerimelerde حَفَى fiili ve türevlerinin genel olarak “gizlemek, gizlice” gibi manaları vardır. Bunlara dair birkaç örnek verebiliriz.

﴿ وَإِنْ تَبُدُّوْا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوْهُ ﴾

“İçinizdekileri açığa vursanız da gizleseniz de...”¹¹⁵ âyet-i kerimesinde gizlemek manasında kullanılmıştır.

﴿ ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِلِينَ ﴾

“Rabbimize yalvararak ve gizlice dua ediniz. Zira O, haddi aşanları sevmez.”¹¹⁶ âyet-i kerimesindeki حُفْيَةً lafzı da حَفِيًّا lafzı ile aynı anlamı ihtiva eder.¹¹⁷

﴿ إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً حَفِيًّا ﴾

“Hani o, alçak sesle Rabbine yalvarmıştı.”¹¹⁸

¹¹² Mahmud es-Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'an ve Sarfihî ve Beyânihî*, Dâru'r-Reşid, Beyrut, 1416/1995, VIII, 268.

¹¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (خفا md.), IV, 160-161.

¹¹⁴ Muharrem Çelebi, “Arapça'da Ezdad Meselesi”, *İlahiyat Fakültesi Dergisi IV*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, ts, S.4, ss.39-40.

¹¹⁵ Bakara, 2/284.

¹¹⁶ Araf, 7/55.

¹¹⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 407.

¹¹⁸ Meryem, 19/3.

ez-Zeccâc, خَفِيًّا kelimesinin, bu âyet-i kerimede سِرًّا yani “gizlice” anlamında olduğunu zikretmiştir.¹¹⁹ Genel olarak meâllere bakıldığında خَفِيًّا kelimesinin gizlice, alçak sesle gibi tercüme edildiğini görmekteyiz.

Bazı rivayetlerde Hz. Zekeriya, dünyevî bir arzusunun gerçekleşmesini Rabbinden istemesi sebebiyle gizlice, kimsenin işitemeyeceği bir sesle dua etmiştir. Şayet gerçekleşmeseydi onun duasını kimse bilmeyecekti. Mukâtil (ö.150/767), Hz. Zekeriya'nın bu yaşta bir çocuk istemesinden dolayı ayıplanacağından korktuğu için gizlice Rabbine niyaz ettiğini ifade etmiştir.¹²⁰

4. وَهَنَ Lafzı

(Meryem 19/4) ﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي ﴾

وَهْنٌ - وَهْنٌ - وَهْنٌ bu fiilin her üç vezni de mevcut olup, “bitkin düştü, dayanıksız oldu, zayıfladı” gibi anlamlara gelir. İkinci babdan gelen وَهَّنَا وَهَّنَا fiili, ifâl ve tefil bablarından gelen وَهَّنَهُ وَهَّنَهُ fiilleri aynı manada olup, “zayıflattı, bitkin düşürdü” demektir. Dolayısıyla وَهْنٌ fiili hem lâzım hem müteaddî olarak kullanılmaktadır.¹²¹

Cerir'in (ö.114/732-33) *Divân*'ında yer alan bir beyitte وَهْنٌ fiili, “zayıf düşürdü” anlamında şöyle yer almıştır:

وَهْنَ الْفَرَزْدَقِ يَوْمَ جَرَدَ سَيْفَهُ قَيْنَ بِهِ حُمَمٌ وَأَمَّ أَرْبَع

“Kılıcını çektiği günde, üstü küllü bir demirci ve dört cariye, Ferazdak'ı zayıf düşürdü.”¹²²

¹¹⁹ ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 319.

¹²⁰ el-Endelûsî, *el-Bahrü'l-muḥîṭ*, s.163.

¹²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (وهن md.), XV,417-418; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 408; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsü'l-muḥîṭ* (وهن md.), s.123; es-Seyyid Muhammed Murteza el-Huseyn ez-Zebîdî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Ḳâmûs*, thk: Abdüssettar Ahmed Ferrac, et-Türâsü'l-Arabî, el-Kuveyt, 1385/1965, (وهن md.), XXXVI, 267.

¹²² Cerîr b. Atıyye el-Hatafi, *Dîvânü Cerîr*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1406/1986, s.269.

الْوَهْنُ, “hem işte, çalışmada zafiyet hem de kemiklerde zayıflama, bitkinlik” anlamlarına gelir.¹²³

Şair, el-A‘şâ’nın (ö.7/629,?) bir şiirinde de الْوَهْنُ lafzı “zayıflık” anlamında kullanılmıştır:

وَمَا إِنَّ بَعْظِمَ لَهُ مِنْ وَهْنٍ وَمَا إِنَّ عَلَى قَلْبِهِ عَمْرَةٌ

“Onun hiçbir kemiğinde zayıflık yoktur. Ve kalbinde de bir perde yoktur.”¹²⁴

el-İsfahânî ise الْوَهْنُ kelimesinin “yaratılış ve ahlak bakımından zayıflık” anlamına geldiğini ifade etmiştir.¹²⁵ وَهْنٌ fiilinin mastarı olan الْوَهْنُ ve aynı fiilden مَفْعَلٌ kalıbında gelmiş olan الْمَوْهِنُ kelimeleri ise, “gecenin yarısı, ondan bir saat sonrası, gecedeki sonraki bir vakit” gibi anlamlara gelmektedir.¹²⁶

وَاهِنٌ ise, “gücü kuvveti olmayan adam” anlamında kullanılır. Müennesi ise الْوَاهِنَةُ kelimesi olup cemîsi, وَهْنٌ وَهْنٌ şeklidir. الْوَاهِنَةُ, aynı zamanda “yaşlılıkta omuzların arasına ya da pazuların içine giren yel” anlamında kullanılır.¹²⁷

Âyetlerde وَهْنٌ fiili ve türevleri şu anlamlarda gelmiştir:

Zayıflık, güçten kuvvetten düşme:

﴿حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ﴾

“Annesi, güçten kuvvetten düşerek onu karnında taşımıştır.”¹²⁸

Korkmak, gevşeklik ve zafiyet göstermek:

﴿فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾

¹²³ ez-Zeccâc, *Me‘âni’l-Kur‘ân*, c.III, s.319; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XV, 417-418; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muĥîṭ*, s.1239; ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, XXXVI, 267.

¹²⁴ Meymûn b. Kays el-A‘şâ, *Dîvânü’l-A‘şâ el-îr*, tlk ve şrh. Muhammed Huseyn, el-Matbaatu’n-Numûzeciyye, ts., s.19. el-A‘şâ’nın Dîvân’ında bu beyit şu şekilde yer almaktadır ve kafiyesi de وَهْنٌ kelimesidir.

وَمَا إِنَّ عَلَى قَلْبِهِ عَمْرَةٌ وَمَا إِنَّ بَعْظِمَ لَهُ مِنْ وَهْنٍ

¹²⁵ Ebu’l-Kasım el-Huseyin b. Muhammed Ragıb el-İsfahânî el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ġaribi’l-Kur‘ân*, thk: Muhammed Seyyid Geylânî, Dâru’l-Mâriife, Beyrut, ts, (وهن md.), s.694.

¹²⁶ ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, c.XXXVI, s.267.

¹²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XV, 417-18; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muĥîṭ*, s.1239; ez-Zebîdî, *Tâcü’l-‘arûs*, XXXVI, 267;

¹²⁸ Lokman, 31/14.

“Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler.”¹²⁹ ez-Zebîdî de ayeti kerimedeki وَهَنَ fiilinin “korkmadılar, gevşemediler” anlamında olduğunu ifade etmiştir.¹³⁰

﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي ﴾

“O, şöyle demişti: Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi”¹³¹ Meryem Sûresi’nde yer alan وَهَنَ fiili aslında hem mecâz hem gerçek anlamı içerecek şekilde kinâyeli olarak kullanılmıştır. Sûrenin belâgat yönünden incelendiği ikinci kısımda bu âyete tekrar yer verilmiştir.

el-Beyzâvî’ye göre, bu âyet-i kerimede وَهَنَ fiilinin kemikle birlikte zikredilmesi kemiklerin bedeninin en kuvvetli, en sağlam kısmı olması sebebiyledir. Bu bağlamda kemiğin zayıflaması ile bedeninin ne kadar bitkin düşmüş olacağına ve kuvvetsiz kalacağına işaret için bu lafzın kullanılmış olabileceğine dikkat çekmiştir.¹³²

Bu âyette, Hz. Zekeriya (a.s) yaşlılığını, bu şekilde kinâyeli bir anlatımla dile getirmiştir. Burada وَهَنَ fiili, “gevşeklik göstermek” anlamında olmayıp “zayıf düşmek, güçsüz olmak” manasında olması Hz.Zekeriya’nın durumu açısından daha uygundur. Zira Hz. Zekeriya’nın böyle bir olayda gevşeklik ya da zafiyet göstermesi mümkün gözükmemektedir.

5. شَيْبًا Lafzı

(Meryem 19/4) ﴿ وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا ﴾

الشَّيْبُ lafzı, ikinci baktan olan شَاب يَشِيبُ ecvef fiilinin mastarı olup “az olsun çok olsun saçın beyazlığı” anlamına gelir. Bazen “beyaz saç” anlamında saçın kendisi için de bu

¹²⁹ Âli İmran, 3 /146.

¹³⁰ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-‘arûs*, XXXVI, 26.

¹³¹ Meryem, 19/4.

¹³² Ebu'l-Kasım Carullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an haķāķi’t-tenzil ve ‘uyûni’l-eķāvil fi vücûhi’t-te’vil*, Daru'l-Marife, Beyrut, 2009, IV, 6; Nasuriddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şirâzî eş-Şâfi el-Beyzâvî, *Envârü’t-tenzil ve Esrâru’t-te’vil el-Ma‘rûf bi Tefsîri’l- Beyzâvî*, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, Beyrut, ts, IV, 5.

kelime kullanılır.¹³³ شَاب يَشِيبُ شَيْبًا وَمَشِيبًا وَشَيْبَةً fiili “saçı ağardı, beyazladı” anlamındadır. Kıyasa aykırı olarak yapılan sıfatı ise أَشِيبُ olup bunun müennes kalıbı yoktur. رَجُلٌ أَشِيبٌ “aksaçlı, yaşlı, kocamış” anlamında erkek için kullanılır; kadın için ise شَمَطَاءُ امْرَأَةٌ lafzı kullanılır ve şöyle denilir: شَابَ رَأْسُهَا. ¹³⁴ الشَّيْبُ, أَشِيبُ sıfatının cemîsidir. الشَّيْبُ aynı zamanda “üzerine kar düşmüş dağlara” da denir.¹³⁵

el-Cahiz (ö.255/869), الشَّيْبُ kelimesinin “beyaz saç” anlamında yer aldığı Arapların sözlerini *el-Beyân ve 't-tebyîn* adlı eserine almıştır. Bunlardan birkaçı şöyledir:¹³⁶

el-Mu'temir b. Süleyman (187/803) şöyle söylemiştir:

الشَّيْبُ أَوْلُ مَرَّاحِلِ الْمَوْتِ “Aksaçlar, ölümün merhalelerinin birincisidir.”

el-Berrî'nin sözü ise şöyledir:

الشَّيْبُ تَوَّامُ الْمَوْتِ “Beyaz saç ölümün ikiz kardeşidir.”

المَشِيبُ, “erkeklerde yaşlılık haddine gelme” anlamındadır. İbnü's-Sikkît (ö.244/858),

Adî b. Zeyd (ö.600) ' in beytinde bu anlamda kelimeyi kullandığını ifade etmiştir:¹³⁷

تَصْبُو وَ أَيْ لَكَ التَّصَابِي وَالرَّأْسُ قَدْ شَابَهُ الْمَشِيبُ

“Yapabileceksen çocuk ol, yaşlılık başını ağartmışken çocukluğu nereden bulacaksın.”¹³⁸

Ebu'l-Atâhiye (ö.210/825), المَشِيبُ kelimesini şu beytinde “yaşlılık” anlamında kullanmıştır:

أَلَا لَيْتَ الشَّيْبَابَ يَعُودُ يَوْمًا فَأَخْبِرُهُ بِمَا فَعَلَ الْمَشِيبُ

“Keşke gençlik bir gün geri gelse de, yaşlılığın ne yaptığını ona anlatsam.”¹³⁹

شَيْبَ الْحَزْنُ رَأْسَهُ وَيُرَأْسُهُ وَأَشَابَ رَأْسَهُ " fiilleri ise “üzüntü, keder, saçını

başını ağarttı” anlamına gelir.¹⁴⁰

¹³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (şib md.), VII, 251; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, (şib md.), s.903.

¹³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, VII, 251; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.903.

¹³⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (şib md.), ss.624-625; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, VII, 251.

¹³⁶ el-Cahiz, *el-Beyân ve 't-tebyîn*, thk ve şrh: Abdüsselam Harun, Mektebetü'l-Hancı, Kahire 1418/1998, I, 333.

¹³⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.624-625; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, VII, 251.

¹³⁸ Adî b. Zeyd el-İbâdî, *Dîvânu Adî b. Zeyd el-İbâdî*, thk: Muhammed Cebbâr el-Muaybed, Dâru'l-Cumhuriyye, Bağdat 1385/1965, s.193.

¹³⁹ İsmail b. el-Kâsim Ebü'l-Atâhiye, *Dîvânu Ebi'l-Atâhiye*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1406/ 1986, s.46.

“Saçım başım ağardı.”¹⁴¹

Yukarıda geçtiği üzere Meryem Sûresi’nde yer alan شَيْبًا lafzı, müfessirler tarafından شاب fiiliyle bağlantılı olarak saçın beyazlaması şeklinde anlaşılmıştır.

İrab açısından incelendiğinde ise شَيْبًا kelimesinin cümledeki konumu üzerinde dil âlimlerinden el-Ahfeş ve Ebu İshâk farklı görüş ortaya koymuşlardır. Ebu İshâk, شَيْبًا kelimesinin temyiz olup bu cümlenin اشْتَعَلَ الرَّأْسُ مِنَ الشَّيْبِ şeklinde olduğunu ifade etmiştir.¹⁴² el-Ahfeş ise mastar olarak mansub olduğunu zikretmiştir. el-Ahfeş bu iddiasını اشْتَعَلَ fiilinin شَاب anlamında olduğunu, شَيْبًا kelimesinin امْتَلَأَتْ مَاءً cümlesindeki ماءً lafzı gibi temyiz olmadığını ifade etmiştir.¹⁴³

6. شَقِيًّا Lafzı

﴿وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا﴾ (Meryem 19/4)

فَعِيلٌ شَقِيٌّ يَشْقَى شَقًا و شَقَاءً و شَقَاوَةً و شَقْوَةً lafzı, dördüncü babdan gelen شَقِيٌّ lafzı, vezninde sıfat-ı müşebbehesi olup “mutlu olmayan, bedbaht” gibi anlamlara gelir. Aslı شَقِيٌّ şeklinde olup yâ harflerinden biri sâkin diğeri harekeli olduğu için idgâm yapılmıştır. Çoğulu ise اشْقِيَاءُ, münnesi ise شَقِيَّةٌ kelimesidir.¹⁴⁴ Ayrıca الشَّقِيٌّ kelimesi, “istediği şeye ulaşamayan” anlamına gelir. Zira سَعِيدٌ kelimesi, شَقِيٌّ kelimesinin zıttı olup “istediğini elde eden” anlamına gelmektedir.¹⁴⁵

¹⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VII, 251; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.903.

¹⁴¹ Meryem, 19/4.

¹⁴² ez-Zeccâc, *Me‘âni'l-Ğur‘ân*, III, 319.

¹⁴³ Ebu'l-Hasen Saîd b.Mes‘ade el-Ahfeş el-Evsat, *Kitabu Me‘âni'l-Ğur‘ân*, thk: Hüda Mahmud Kara’a, Mektebetü Hancı, Kahire, 1411/1990, II, 437.

¹⁴⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.606; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VII, 169; *el-Mu‘cemü'l-vasiṭ*, s.535.

¹⁴⁵ Mehmet Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyân fi Tefsiri'l-Ğur‘ân (Büyük Kur‘an Tefsiri)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, VIII, 3189.

الشَّقَاؤُ و الشَّقَاؤُ kelimeleri, السَّعَادَةُ kelimesinin zıttıdır. الشَّقَاؤُ, “sıkıntı , zorluk, meşakkat, acı, yorgunluk” gibi anlamlara gelir.¹⁴⁶

شَقِيَ يَشْقَى شَقًا و شَقَاءً و شَقَاوَةً و شَقْوَةً fiili “durumu kötü oldu, perişan oldu, telef oldu, bedbaht oldu, yoruldu” gibi mânâlara gelmektedir.¹⁴⁷ Lisânü'l-‘Arab’a göre bu fiilin ilk şekli و lı olup daha sonra mazide mâkabli kesra olduğu için ي harfine; muzaride ise mâkabli fetha olduğu için elif harfine dönüşmüştür.¹⁴⁸

شَقِيَ fiili ve türevleri âyet-i kerimelerde şu manalarda gelmiştir:

Bedbaht olmak:

﴿ فَأَمَّا الَّذِينَ شَفُّوا فَبِئْسَ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيْقٌ ﴾

“Bedbaht olanlar ateştedir, orada onlar her nefeste acıdan inleyip feryat ederler.”¹⁴⁹

﴿ يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلِّمُ نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴾

“O gün geldiğinde Allah’ın izni olmadan hiç kimse konuşamaz. Onlardan kimi bedbahttır, kimi mutludur.”¹⁵⁰

Azgın:

﴿ وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَمَا يَجْعَلُني جَبَّارًا شَقِيًّا ﴾

“Beni anama saygılı kıldı. Beni azgın bir zorba kılmadı.”¹⁵¹ Bu âyet-i kerimede ise, شَقِيًّا kelimesine “azgın” anlamı verilmiştir.

Eli boş dönmek, mahrum bırakılmak:

﴿ وَمَلَّمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا ﴾

“Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım.”¹⁵² âyet-i kerimesinde, شَقِيًّا lafzı bedbaht, mahrum bırakılan anlamında gelmiştir. Bu bağlamda

¹⁴⁶ el-Cevherî, eş-Şihâh, (شقا md.), s.606; İbn Manzûr, Lisânü'l-‘Arab, (شقا md.), VII, 169; el-Fîruzâbâdî, el-Ķâmûsü'l-muĶîṭ (شقا md.), s.1300; el-Mu‘cemü'l-vasîṭ, (شقا md.), s.535.

¹⁴⁷ İbn Manzûr, Lisânü'l-‘Arab, VII, 169; el-Mu‘cemü'l-vasîṭ, s.535.

¹⁴⁸ el-Cevherî, eş-Şihâh, s.606; İbn Manzûr, Lisânü'l-‘Arab, VII, 169.

¹⁴⁹ Hud, 11/106.

¹⁵⁰ Hud, 11/105.

¹⁵¹ Meryem, 19/32.

¹⁵² Meryem, 19/4.

düşünüldüğünde âyet-i kerimeden anlaşılan Hz. Zekeriya'nın duasına her zaman icabet edildiğidir.

ez-Zeccâc ise, burada Allah'a ihlâsla yönelen, onun birliğini kabul eden ve O'na kul olan kimsenin, hakîki anlamda kulluktan uzak olmadığından dolayı sıkıntıya düşmeyeceğinin anlaşıldığını ifade etmektedir.¹⁵³

﴿وَأَدْعُو رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا﴾

“*Ve Rabbime niyaz ediyorum, umudum odur ki Rabbime niyazımdan eli boş dönmeyeceğim.*”¹⁵⁴ Bu âyet-i kerimede geçen شَقِيًّا lafzı da yine bedbaht, mahrum kalmak, eli boş dönmek gibi tercüme edilerek bir önceki âyet-i kerimede anlamında kullanılmıştır.

7. الرَّبُّ Lafzı

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي﴾ (Meryem 19/4)

رَبُّه fiili, birinci baktan gelen رَبُّهُ mudaaf fiilinin فَعَلَ vezninde mastarıdır.¹⁵⁵ رَبُّه fiili, “ona malik oldu, sahip oldu” anlamındadır. رَبُّهُ fiili, “çocuğunu yetiştirdi, büyüttü” anlamına geldiği gibi tefîl veznindeki رَبُّهُ fiili de bu anlamda kullanılır. Aynı fiilden türemiş olan tefe‘ul veznindeki تَرَبَّبَ fiili ise “ilahlaştırdı, ilah edindi” anlamına gelir.¹⁵⁶

Bazı âlimler الرَّبُّ lafzının “Allah Teâlâ'nın yarattıklarını eğitmesi ve bir düzen içinde var etmesi” sebebiyle aslının التَّرْبِيَّةُ olduğunu zikretmişlerdir.¹⁵⁷ el-İsfahânî ise التَّرْبِيَّةُ kelimesini “bir şeyin tamamlanuncaya kadar inşa edilmesi” şeklinde tarif etmiştir.¹⁵⁸ Bazı

¹⁵³ ez-Zeccâc, *Me‘âni'l-Ķur‘ân*, III, 319.

¹⁵⁴ Meryem, 19/48.

¹⁵⁵ es-Sâfi, *el-Cedvel*, I, 23.

¹⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (رب), VII, 94-102.

¹⁵⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, I, 211-212.

¹⁵⁸ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.184-185.

âlimler de “bir şeyi düzeltip ıslah eden ve onu tamamlayan, tertip eden, zorlayan, onaran, yapan” kimse için de الرَّبُّ kelimesinin kullanıldığını zikretmişlerdir.¹⁵⁹

Muhammed Hamdi Yazır, الرَّبُّ lafzını şu şekilde açıklamıştır:

“Rabb, aslında terbiye anlamında bir mastar olduğu halde mübalağa kastıyla mürebbiye ad verilmiştir ve mastarı olarak da rubûbiyet getirilmiştir. Bu çok âdil yerine عَدْلٌ denilmesi gibidir. İşte bu mübâlağa manasından dolayı “Rabb” sadece “mürebbî”nin eş anlamlısı değil, aynı terbiye gibi olan ve dolayısıyla istilâ, isti‘lâ, inâyet, tedbîr, zabt ve tasarruf, telkin ve irşad, teklif, emir ve yasaklama, rağbetlendirme, korkutma, iltifat etme, azarlama gibi terbiyenin bütün gereklerine sahip kuvvetli ve en mükemmel bir terbiyeci demek olur.”¹⁶⁰

رَبُّ lafzı, harf-i tarifile kullanıldığında Allah Teâlâ’dan başkası için kullanılmaz.¹⁶¹

Harf-i tarif ile “mâlik” anlamında yaratılmışlar için kullanılması caiz değildir. Zira lâm umum içindir. Hatta bazı âlimler bu ismin, kulların Allah’a dua ederken en çok bu ismi kullanmaları sebebiyle *İsm-i Âzam* olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁶² Mahlûkun ise, bütün yaratılmışlara sahip olması mümkün değildir. Fakat akılsız bir varlığa muzaf yapılarak “bir şeyin sahibi, mâliki” için kullanılması caizdir. رَبُّ الْمَالِ gibi. Akıllı bir varlığa muzaf yapılarak da “seyyid, efendi” anlamında kullanılmıştır.¹⁶³ Hadiste bu şekilde bir kullanım yer almaktadır:

لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تَلِدَ الْأُمَّةَ رَبَّتَهَا

“Köle efendisini doğuruncaya kadar kıyamet kopmayacaktır.”¹⁶⁴

¹⁵⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, I, 211-212.

¹⁶⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 79.

¹⁶¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.184-185; el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, I, 211-212; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, VII, 94-102; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü’l-muĥîṭ*, s.87; Recep Abdülcevad İbrahim, *Mu‘cemü’l-Muştalahâtü’l-İslâmiyye fi’l-Misbâhu’l-Münîr*, Dâru’l-âfâki’l- Arabiyye, Kahire, 2002/1423, s.102.

¹⁶² el-Kurtubî *el-Câmi* ‘, I, 211-212.

¹⁶³ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, I, 211-212; İbrahim, *Mu‘cemü’l-Muştalahât*, s.102.

¹⁶⁴ Ebu’l-Huseyin Müslim b. el-Haccac en-Nîsâbüri, *Şaĥih-u Müslim*, Dâru’t-Te’sîl, Beyrut, 2014/1435, Kitâbu’l-İman,1.

الرُّبُوبِيَّة kelimesi ise الرَّبُّ kelimesine nisbet edilerek, عِلْمٌ رُّبُوبِيٌّ şeklinde kıyasa muhalif olarak kullanılabilir. Aynı kökten gelen الرَّبَّانِيُّ kelimesinin ise lafzı Süryânice olup, “Allah’ı bilen, din ve ilimde derinleşmiş âlim kimse ” anlamına gelir.¹⁶⁵

Âyet-i kerimelerde رَبُّ lafzı, müfred ve cemî olarak şu şekillerde geçmektedir:

Efendi:

﴿ يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ مَا فَيَسْتَقِي رَبَّهُ حَمْرًا ﴾

“Ey zindan arkadaşlarım! (Rüyalarınıza gelince), sizden biriniz (daha önce de olduğu gibi) efendisine şarap içirecek.”¹⁶⁶ Yusuf Sûresi’nde yer alan رَبُّ lafzı ile “efendi” manası kastedilmiştir.¹⁶⁷

İlâh:

﴿ يَا صَاحِبِي السِّجْنِ أَرَبَابٌ مُتَفَرِّقُونَ خَيْرٌ أَمْ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴾

“Ey zindan arkadaşlarım! Çeşitli tanrılar mı daha iyi, yoksa gücüne karşı durulamaz olan bir tek Allah mı?”¹⁶⁸

أَرَبَابٌ و رُّبُوبٌ, “her şeyin mâliki, sâhibi” anlamına gelir. Çoğulu ise رَبُّوٌّ و رُّبُوبٌ şeklindedir.¹⁶⁹ Yusuf Sûresi’nde de “ilâhlar, tanrılar” anlamında cemî olarak gelmiştir.

Rab (Allah):

﴿ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي ﴾

“O, şöyle demişti: Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi”¹⁷⁰ Bu âyet-i kerimede رَبُّ kelimesi, Allah’ın ismi olarak zikredilmiştir. الرَّبُّ kelimesi, mütekellim yâ’sına muzaf olmuştur. Fakat bu yâ harfi, ihtisardan dolayı yazıda yer almamıştır.¹⁷¹

¹⁶⁵ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.184-185; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VII, 94-102; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.87.

¹⁶⁶ Yusuf, 12/41.

¹⁶⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi*, I, 211-212; İbrahim, *Mu‘cemü'l-Mustalahât*, s.102.

¹⁶⁸ Yusuf, 12/39.

¹⁶⁹ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.87.

¹⁷⁰ Meryem, 19/4.

¹⁷¹ eş-Şeyhlî, *Belâgatü'l-‘Kur‘ân*, VI, 126.

8. عَاقِرًا Lafzı

﴿ وَكَانَتْ امْرَأً عَاقِرًا ﴾ (Meryem 19/5)

عَاقِرُ lafzı, “ kısır oldu” anlamına gelen عَقَرَ يَعْقِرُ عَقْرًا و عَقْرًا ve عَقِرَتْ عَقَارًا fiillerinden ism-i fâil olup ism-i mefûl anlamında hem kadın hem de erkek için kullanılır. Çoğulu ise عَقْرٌ kelimesidir. Kısır olan kadınlar anlamında çoğul olarak عَوَاقِرُ ve عَاقِرَاتٌ kelimeleri de kullanılmaktadır.¹⁷²

العَقْرُ و العَقْرُ kelimesi, ‘ ayn harfinin hem fethalı hem de ötreli hali, “kısırlık, kadının rahminin kısır olması, kadının hamile olamaması” anlamlarına gelmektedir.¹⁷³ Ayrıca kısır olan erkek için, عَقِيرٌ lafzı da kullanılır.¹⁷⁴

‘ Âmir b. Tufeyl (ö.10/ 631), bir beytinde عَاقِرٌ kelimesini bir erkek için kullanmıştır. Bu da عَاقِرٌ kelimesinin hem erkek hem kadın için kullanıldığına delildir.

لَيْسَ الْفَتَىٰ إِنْ كُنْتُ أَعْوَرَ عَاقِرًا جَبَانًا فَمَا عُذْرِي لَدَىٰ كُلِّ مَحْضَرٍ

“Bir genç için tek gözlü, kısır korkak olmak ne kötüdür, bulunduğum her yerde benim ne mazeretim olabilir.”¹⁷⁵

عَاقِرٌ kelimesini, Hamdi Yazır, “hayız ve nifastan kesilmiş ihtiyar kadın” olarak açıklamıştır.¹⁷⁶ el-Kurtubî, عَاقِرٌ kelimesinin, yaşının büyüklüğü sebebiyle çocuğu olmayan

¹⁷² İbrahim, *Mu‘cemü’l-Mu‘talaḥât*, s.210.

¹⁷³ İbrahim, *Mu‘cemü’l-Mu‘talaḥât*, s.210.

¹⁷⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh* (عقر md.) ss.792- 793; el- İsfahânî, *el-Müfredât*, s.341; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, (عقر md.), IX, 312-13; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ*, (عقر md.), ss.1119- 1120.

¹⁷⁵ ‘ Âmir b. et-Tufeyl, el-‘ Âmirî, *Dîvânu ‘Âmir b. et-Tufeyl*, ryet: Ebu Bekr Muhammed b. el- Kasım el-Enbârî Dâru Sâdır, Beyrut, 1399/1979, s.64. el-‘ Âmirî’nin Dîvan’ında لَيْسَ الْفَتَىٰ lafzı, فَيْسَ الْفَتَىٰ şeklinde geçmektedir. et-Temîmî, Ebu Ubeyde Ma’mer b. el-Müsennâ, *Mecâzü’l-Ḳur’ân*, tlk ve arz: Muhammed Fuad Sezgin, Mektebetü’l-Hâncî, Mısır, ts, II,1; el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 413.

¹⁷⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, II, 319.

erkek için kullanılırken; kadınlarda ise yaşlı olmasa da yapısı itibariyle çocuğu olmayan kimseler için kullanıldığını ifade etmiştir.¹⁷⁷

عَقْرُهُ fiili, جَرَحَهُ yani yaraladı anlamında müteaddî olarak da kullanılır. İsm-i fâili , عَقِيرٌ ve çoğulu ise عُقْرَى kelimesidir. Hem dişi hem de erkek için عَقِيرٌ lafzı kullanılmaktadır. عَقِيرٌ نَاقَةٌ عَقِيرٌ وَجَمَلٌ عَقِيرٌ gibi. Bir hayvanın ayaklarından biri kesildiği zaman da عَقْرُهُ fiili kullanılır.¹⁷⁸ Âyet-i kerimede de inanmayanların, Salih peygambere gönderilen deveyi kesmeleri bu fiille ifade edilmiştir. ﴿فَعَقَرُوهَا فَاصْبَحُوا نَادِمِينَ﴾ “Buna rağmen onlar deveyi kestiler; ama pişman da oldular.”¹⁷⁹ Ve ﴿فَتَعَاطَى فَعَقَّرَ﴾ “ O da bundan cür’et alarak kılıcını kaptı ve deveyi kesti.”¹⁸⁰

Bir kimseye beddua etmek için de bu fiil kullanılmıştır. Meselâ, عَقَرَ اللهُ جَسَدَهُ ibaresi, “Allah, boğazına bir acı, hastalık versin” anlamında bir bedduadır.¹⁸¹

Bitki bitmeyen yer için, رَمْلَةٌ عَاقِرٌ ibaresi kullanılır.¹⁸² التَّحْلَةُ العَاقِرُ terkîbi, başı kesilmiş ve kurumuş olan hurma ağacı için kullanılır ve buna عَقِيرَةٌ da denilir.¹⁸³

عَقْرُ الأَمْرِ عَقْرًا , “bir işin kısır olması yani neticesiz, sonuçsuz olması” anlamında da bu ibare kullanılmıştır.¹⁸⁴

عَقْرَةُ العِلْمِ ibaresi ise “ilmin kısırlığı” yani “ilmin unutulması” anlamına gelmektedir.¹⁸⁵

عَقْرُ الدَّارِ lafzı, “evin ortası”; عَقْرُ القَصِيدَةِ “kasîdenin en güzel beyti” anlamında kullanılır. العُقْرُ lafzı, kadına verilen mehir anlamındadır.¹⁸⁶ Daha çok mehr-i misil ve kendisine şüphe ile yaklaşılana kadına, mehrine denk olarak verilen tazminat anlamında

¹⁷⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 412.

¹⁷⁸ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.792-93; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 312-313.

¹⁷⁹ Şuara, 26/157.

¹⁸⁰ Kamer, 54/29.

¹⁸¹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.792-793.

¹⁸² el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.792-793; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, I, 669.

¹⁸³ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, ss.1119- 1120.

¹⁸⁴ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, ss.1119- 1120.

¹⁸⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.792-793; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, I, 669; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 312-313.

¹⁸⁶ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.792-793; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 312-13; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, ss.1119- 1120.

kullanılmaktadır. Aynı zamanda gasb yoluyla gerçekleşen tecavüzden dolayı diyet namına verilen bedele de ukr denir.¹⁸⁷

﴿وَكَانَ امْرَأَتِي عَاقِرًا﴾

“Karım da kısırdır.”¹⁸⁸

Meryem Sûresi’nde yer alan âyet-i kerimede عَقَرَ fiilden türemiş olan عَاقِرٌ lafzı, fiilin temel anlamıyla bağlantılı olarak “kısır kadın” anlamında kullanılmıştır.

9. سَمِيََ Lafzı

﴿لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا﴾ (Meryem 19/7)

سَمِيََ kelimesi, kökü itibariyle birinci baktan gelen nâkıs سَمَى fiilinden türemiş sıfat-ı müşebbehedir. İsm-i mefûl anlamında kullanılır. Aslı سَمِيَوْ şeklindedir. و ile ي aynı kelimedede birleşmiştir. Daha sonra و harfi, ي harfine kalb edilerek iki ي harfi arasında idgâm gerçekleşmiştir.¹⁸⁹ سَمِيَوْ fiili سَمَوْتُ veya سَمَيْتُ şeklinde kullanılabilir. سَمِيَوْ “yükseldi, kalktı, arttı” gibi anlamlara gelir. سَمِيَوْ fiilleri ise, müteaddî olarak kullanılır ve “yükseltmek, yüceltti” anlamına gelir.¹⁹⁰ Herhangi bir şeye bakışını kaldırdığında سَمِيَوْ إِيْلَيْهِ ibaresi kullanılır. Uzaktan bir şeyin kendisi için kaldırıldığını fark edince ise “سَمِيَوْ لِي شَيْئٍ” ibaresi kullanılır.¹⁹¹ İsm-i fâili سَمِيَوْ şeklinde gelir.

İbn Âşûr ise سَمِيَوْ kelimesinin “isimlerin aynı olması” anlamı taşıdığını ve سَمِيَوْ kelimesinin aslının da سَمِيَوْ olduğunu ifade etmiştir.¹⁹²

¹⁸⁷ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, s.585.

¹⁸⁸ Meryem, 19/5.

¹⁸⁹ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 274.

¹⁹⁰ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (س. md.) s.556; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (س. md.), VI, 378-383; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muĥîṭ*, (س. md.), s.808.

¹⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VI, 378-383.

¹⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 122.

إِسْمُ الشَّيْءِ , “şeyin alâmeti” anlamında, birbirinden ayırt etmek için cevher veya araza konulan, (سُمُوًّا)’den türemiş bir kelime olup, الرَّفْعَةُ yani “yükseklik, yüksek mertebe” anlamına gelir. سَمَهُ سَمَهُ سَمَهُ سَمَهُ سَمَهُ gibi değişik kullanımları da vardır.¹⁹³

سَمَاهُ فُلَانًا وَأَسْمَاهُ إِيَّاهُ fiilleri ise hem yalın hem de ب harfî ceri ile “isim verdi, isimlendirdi” anlamında kullanılır.¹⁹⁴ سَمَاهُ fiili aynı zamanda “falani bir beldeden bir beldeye gönderdi” anlamını da içerir.¹⁹⁵

Bir kimsenin ismi bir başkasının ismi ile uyduğunda, سَمَيْتُكَ “senin isminle isimlendirilmiş” anlamında bu kelime kullanılır.¹⁹⁶ Şair şöyle der:

وَكَمْ مِنْ سَمِيٍّ لَيْسَ مِثْلَ سَمِيٍّ مِنْ الدَّهْرِ إِلَّا اعْتَادَ عَيْنِي وَاشْتَلُ

“Ömrüm boyunca gözlerimde akıttığım yaşın az olması gibi, onun ismine benzemeyen nice adaş (aynı isimle isimlendirilmiş) vardır.”¹⁹⁷

السَّمِيّ kelimesi, “benzer, adaş, denk” anlamlarına gelir ki âyet-i kerimelerde de bu anlamda gelmiştir. Meryem Sûresi’nin 7. ve 65. âyetinde yer alan bu kelime, “benzeri, dengi” anlamındadır.¹⁹⁸

﴿يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا﴾

“Allah buyurdu ki: “Ey Zekeriyya! Biz sana Yahya adında bir oğul müjdeliyoruz. Bu adı daha önce kimseye vermedik.”¹⁹⁹

﴿رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاعْبُدْهُ وَاصْطَبِرْ لِعِبَادَتِهِ هَلْ تَعْلَمُ لَهُ سَمِيًّا﴾

“O, göklerin, yerin ve bu ikisi arasındakilerin Rabbidir. Şu halde O’na sabır ve sebatla kulluk et. O’nun adını almaya lâayık başka birini biliyor musun?”²⁰⁰

¹⁹³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, VI, 378-383; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü’l-muĥîṭ*, s.808.

¹⁹⁴ el-Cevherî, *eş-Şîĥâh*, s.556; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, VI, 378-383;el- Fîruzâbâdî *el-Ğâmûsü’l-muĥîṭ* , s.808.

¹⁹⁵ *el-Mu‘cemü’l-vasîṭ*, (سما md.) s.496.

¹⁹⁶ el-Cevherî, *eş-Şîĥâh* , s.556; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, VI, 378-383; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü’l-muĥîṭ*, s.808.

¹⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, VI,378-383.

¹⁹⁸ en-Nisâbüri, *el-Vasîṭ*, s.177; el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 417.

¹⁹⁹ Meryem, 19/7.

²⁰⁰ Meryem, 19/65.

Âlimlerin çoğunluğu, Yahya ismi daha önce hiç kimseye verilmediği için bu lafzın kullanıldığını²⁰¹ ifade etmişlerdir. İbn Abbas, bundan önce hiçbir kısır kadın doğurmadığı için “*bunun bir benzeri yoktur*” anlamında olduğunu belirtmiştir.²⁰² Ayrıca bu durumda Yahya (a.s) için iki faziletin söz konusu olduğunu ifade etmişlerdir. Birincisi, Allah Teâlâ'nın Hz. Yahya'ya isim vermesini bizatihi kendisinin üstlenmesinde²⁰³; diğeri ise ona önceden hiç kimseye verilmemiş bir ismin verilmiş olmasındadır.²⁰⁴

ez-Zeccâc, Hz.Yahya'nın kendisine verilen ilim ve hikmetle yaşaması sebebi ile bu isimle anıldığını ifade eder.²⁰⁵ en-Nîsâbü'rî ise السَّمِيّ kelimesinin, “benzer, denk” anlamına geldiğini; daha önce böyle bir ismin hiç kimseye konulmamış olmasının ve ilk defa Hz. Yahya'ya verilmesinin bir çeşit “tazim” olmasının mümkün olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁶

Bazı müfessirlerin السَّمِيّ lafzının “yüce, yüksek mertebe” anlamıyla bağlantılı olarak Hz. Yahya için zikredilmesinin, onun diğer peygamberlere üstünlüğünü ortaya koyduğunu ifade etmelerine karşın bu pek kabul görmemiş bir rivayettir. Fakat السَّمِيّ lafzının سَمًا fiilinden türemiş olduğu düşünüldüğünde diğer peygamberlere olan üstünlüğü kastedilmese de onun bazı vasıfları sebebiyle yüce bir mertebeye sahip olduğu da müfessirlerin açıklamalarından anlaşılmaktadır.

10. عَيْتًا Lafzı

(Meryem 19/8) ﴿وَقَدْ بَلَغْتَ مِنَ الْكِبَرِ عَيْتًا﴾

عَيْتًا fiilinin mastarı olan عَيْتًا kelimesinin aslı عَتُوا dir. İki ötrede birincisi kesraya çevrilmiş, sonra و harfi, ي harfine kalbedilmiş ve عَيْتًا olmuştur. Daha sonra kesra, kesraya tâbî olmuş ve عَيْتًا olarak son hâlini almıştır.²⁰⁷

²⁰¹ ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Ḳur'ân*, III, 320.

²⁰² el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 417; İbn. Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur'âni'l'azîm*, IX, 217; en-Nîsâbü'rî, *Ġarâibü'l-Ḳur'ân*, IV, 471.

²⁰³ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 17; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 211.

²⁰⁴ en-Nîsâbü'rî *el-Vasîf*, s.176.

²⁰⁵ ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Ḳur'ân*, III, 320.

²⁰⁶ en-Nîsâbü'rî *el-Kummî*, *Ġarâ'ibü'l-Ḳur'ân*, I V, 471.

²⁰⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.729.

Birinci baktan olan nâkıs *عَتَا يَعْتُو عِتِيًّا وَ عَتُوًّا* fiili, “kibirleşmek, büyükmek, haddini aşmak,” anlamında kullanıldığı gibi, *عَتَا الشَّيْخُ عِتِيًّا وَعِتِيًّا* şeklinde geldiğinde ise *كَبِرَ وَ أَسَنَّ* yani “çok yaşlanmak, kocamak,” anlamına gelir.²⁰⁸ Aynı kökten türeyen tefe‘ul veznindeki *تَعَتَّى* fiili ise “itaat etmedi” anlamında kullanılır.²⁰⁹ İbn Kesîr, tefsirinde, bir kimsenin aşılama ve cima gücü kalmamış veya zayıflamış olduğunda “*عَتَا - عَسَا عَظْمُهُ*” ibaresinin kullanıldığına işaret etmiştir. Ayrıca, dal kurduğunda da Araplar bunun için *عَتَا* ve *عَسَا* fiillerini kullandıklarını ifade etmiştir.²¹⁰ el-Kurtubî de bu fiillerin “yaşlılıkta ve kuruluktaki son sınır” anlamında kullanıldığını, ayrıca *عَتَا* ve *عَسَا* fiillerinin “katı kalpli olmak” anlamına geldiğini ifade etmiştir.²¹¹ en-Nîsâbûrî de *عِتِيًّا* kelimesinin, “mafsal ve kemiklerdeki katılaşıma, tükenme, kuruma” anlamında olduğunu; uzun zamanın dalı kurutmasının da *عَتَا* fiili ile ifade edildiğini belirtmiştir.²¹² İbrahim b. Hürme bir beytinde *عِتِيًّا* lafzını “çok yaşlı olmak” anlamında kullanmıştır.

أَمَّا يُعْذِرُ الْوَلِيدُ وَلَا يُعْذِرُ مَنْ كَانَ فِي الرِّمَانِ عِتِيًّا

“Ancak çocuğun mazereti kabul edilir. Yaşlanmış kimsenin mazereti kabul edilmez.”²¹³

عَسَا fiili, *عَسَا يَعْسُو عُسُوًّا عَسِيًّا* şeklinde de okunur.²¹⁴ Abdullah b. Mesûd’un da *عُسِيًّا* şeklinde okuduğu rivayet edilmiştir.²¹⁵ Fakat Kur’ân-ı Kerim’de bu şekilde okunması caiz değildir. Zira bu kelime mushafta bu şekilde yer almamaktadır.²¹⁶

²⁰⁸ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (*عَتَا* md.) s.729; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.198; İbn Manûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (*عَتَا* md.) IX, 43.

²⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, c.IX, s.43.

²¹⁰ İbn. Kesîr, *Tefsîrü'l-‘Kur’âni'l-‘azîm*, IX, 218.

²¹¹ el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 418.

²¹² en-Nîsâbûrî, *el-Kummî*, *Garâ’ibü'l-‘Kur’ân*, IV, 472.

²¹³ İbrahim b. Hürme el-Kureşî, Huseyn Atvân, *Şi‘ru İbrahim b. Hürme el-Kureşî*, thk: Muhammed Neffâ’, Mektebetü Mervan b. el-Atıyye, Dîmeşk, 1389/1969, s.226. Eserde beytin ikinci kısmı, *مَنْ عَاشَ فِي الرِّمَانِ عِتِيًّا* şeklinde yer almaktadır.

²¹⁴ ez-Zeccâc, *Me‘âni'l-‘Kur’ân*, III, 320; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 43.

²¹⁵ Ebu Ca’fer en-Nehhâs, *Me‘âni'l-‘Kur’ân*, thk: Muhammed Ali Sâbûnî, Mekke, 1410/1989, IV, 310.

²¹⁶ ez-Zeccâc, *Me‘âni'l-‘Kur’ân*, III, 320; en-Nehhâs, *Me‘âni'l-‘Kur’ân*, IV, 310-311.

العائى , isyankâr, ögüt kabul etmeyecek derecede isyankârlık ve fesadın içine dalmış kişiye denir. Çoğulu ise الأعتاء şeklindedir.²¹⁷ عئى lafzı da قوم عئى şeklinde عات kelimesinin cemîsi olarak kullanılır.²¹⁸

عئى kelimesi ise, el-Hüzeliyye ve es-Sekafiyye dilinde حئى mânâsında kullanılmıştır. Âyette yer alan حئى حئى ibaresi , عئى حئى şeklinde okunmuştur.²¹⁹

عئى lafzı, Meryem Sûresi'nde iki yerde iki farklı anlamda geçmektedir:

﴿ وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴾

“Ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmışken.”²²⁰

﴿ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ﴾

“Sonra her bir topluluktan, Rahman'a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız.”²²¹

Birinci âyet-i kerimede, عئى kelimesi, “yaşlanmak, kocamak” anlamında iken; ikinci âyet-i kerimede “ıslahına imkân olmamak²²², kibirli, isyankâr olmak, haddi aşmak” anlamındadır.

11. سويًا Lafzı

﴿ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا ﴾ (Meryem 19/10)

السويي kelimesinin فعيل vezninde olup ism-i fâil veznindeki المستوي yani “aklı ve yaratılışı tam, gençliğinde son safhaya gelmiş kişi” anlamındadır.²²³ سويًا kelimesi hem

²¹⁷ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, IX, 43.

²¹⁸ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.729.

²¹⁹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.729; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, IX, 43.

²²⁰ Meryem, 19/8.

²²¹ Meryem, 19/69.

²²² el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.321.

²²³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, VI, 442-449.

müfred hem de cemî olarak kullanılır. Zira *فَعِيلٌ* vezninde böyle bir özellik vardır. Aslı *سَوِيٌّ* şeklindedir. Biri sâkin, diğeri harekeli olan yâ harfleri arasında idgâm gerçekleşmiştir.²²⁴

السَّوِيُّ kelimesi, *اِسْتَوَى الشَّيْئَانِ وَتَسَاوَا* “iki şeyin eşit olması, eşitlenmesi” anlamındaki dördüncü baktan gelen lefif *سَوِيَ يَسْوِي سَوِيٌّ* fiilinden türemiştir.²²⁵ Fakat el-Ferrâ ve el-Leys, bu anlamda *سَوِيَ* fiilinin pek kullanılmadığını, bunun yerine yine bu fiilden türemiş olan mufâale babındaki *سَاوَى* fiilinin kullanıldığını ifade etmiş ve bu fiilin Hicaz Ehli’nin dili olduğunu söylemişlerdir.²²⁶ *السَّوِيُّ* kelimesi, “eşit, aynı, ifrat ve tefritte olmayan, orta, normal, sağlam, herhangi bir aybı ve kusuru olmayan²²⁷, yaratılışı tam, düzgün²²⁸, duyu organlarında bir hasar, hastalık olmayan kimse”²²⁹ anlamlarında kullanılmıştır.

سَوِيَ يَسْوِي سَوِيٌّ fiili, *اِسْتَقَامَ أَمْرُهُ* “işî düzeldi, yerinde isabetli oldu” anlamında da kullanılır. Bu fiilin ifâl babı olan *أَسْوَى* fiili ise, “işî düzeldi, bir hastalıktan kurtuldu, unuttu, hesapta hata etti, bir şeyi eşit kıldı, bir şeyi başka şeyle eşitledi” gibi anlamlara gelmektedir.²³⁰ Bir kimsenin yaratılışı, görünüşü babasıninkiyle aynı olduğunda da *أَسْوَى الرَّجُلِ* ibaresi kullanılır.²³¹

سَاوَى بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ, “iki şeyin arasını eşitlemek” demek olup, bir şeyin miktarını diğerine ulaştırdığında, *سَاوَيْتُ هَذَا بِكَذَا* ya da iki şeyi birbirine dengelediğinde *سَاوَيْتُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ* ibaresi kullanılır.²³² *سَاوَى* fiili, “denk olmak, eşit olmak” anlamında *فُلَانٌ يُسَاوِيكَ فِي الْعِلْمِ* cümlesinde olduğu gibi kullanılır.²³³

²²⁴ el-Hemezanî, *el-Kitabu'l-Ferîd*, IV, 344.

²²⁵ ez-Zamahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, (سوي md.) I, 485; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, (سوا md.), VI, 442-449.

²²⁶ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 442-449.

²²⁷ *el-Mu'cemü'l-vasîf*, s.509.

²²⁸ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (سوا md.) s.568; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 442-449.

²²⁹ ez-Zamahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, I, 485; İbn Kesîr, *Tefsîru Kur'ani'l-Azîm*, IX, 219-220.

²³⁰ *el-Mu'cemü'l-vasîf*, (سوي md.), s.509.

²³¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 442-449; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâf*, (سوي md.), s.826.

²³² İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 442-449.

²³³ ez-Zamahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, I, 485.

سَوَاءٌ , سَوَى , سَوَى , سَوَى , سَوَى kelimeleri de “ eşitlik, denklik, aynı olma” anlamına gelen ve فُلَانٌ و سَوَى fiiliden türemiş kelimelerdir. Mesela, birbirine denk, seviyeleri eşit kimseler için سَوَى ibaresi kullanılır.²³⁴ el-Lihyânî'nin bir beytinde سَوَاءٌ lafzının cemîsini “eşit, denk kimseler” anlamında şu şekilde kullanmıştır:

تَرَى الْقَوْمَ أَسْوَاءَ إِذَا جَلَسُوا مَعًا وَفِي الْقَوْمِ زَيْفٌ مِثْلُ زَيْفِ الدَّرَاهِمِ

“Dirhemlerin sahteliği gibi halkta da hilekârlık olduğu halde; beraber oturdukları zaman sen onları eşit zannedersin.”²³⁵

سَوَاءٌ lafzı, “bir şeyin ortası” anlamına da gelir. سَوَاءٌ lafzı, سَوَاءُ الْجَحِيمِ “cehennemin ortası” anlamında kullanıldığı gibi; سَوَاءُ السَّبِيلِ şeklinde yani “doğru yol” anlamında da kullanılır.²³⁶

ez-Zemahşerî ise bu âyet-i kerimedeki بَشَرًا سَوِيًّا ibaresinin , “ yaratılışı düzgün, insan suretinden herhangi bir farklılığı olmayan, normal, güzel suretli ” anlamına geldiğini zikretmiştir.²³⁷

سَوِيًّا kelimesi, Kur’ân-ı Kerim’de şu manalarda yer almaktadır:

Tam olmak, sağlam olmak:

﴿فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا﴾

“Ruh ona tam bir insan şeklinde göründü.”²³⁸ Bu âyet-i kerimede سَوِيًّا , بَشَرًا kelimesinin sıfatı olup, Cebrâil (a.s)’in, yüzü aydınlık, köse ve dalgalı saçları olan, hilkatı tam bir insan şeklinde Hz. Meryem’in karşısına çıktığı anlatılmaktadır.²³⁹

﴿قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا﴾

“Zekeriya, “Rabbim! Öyle ise bana bir işaret ver” dedi. Allah, “Senin işaretin, sapasağlam olduğun halde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır” buyurdu.”²⁴⁰

²³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VI, ss.442-449; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.821.

²³⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VI, 442-449.

²³⁶ ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, I, 485; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VI, 442-449.

²³⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 11.

²³⁸ Meryem, 19/17.

²³⁹ Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî, *Tefsirü'n-Nesefî el-Müsemmâ Medârikü't-tenzil ve ḥaḳā'iku't-te'vil*, thk: Seyyid Zekeriya, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, ts, II, 258.

²⁴⁰ Meryem, 19/10.

İkinci âyet-i kerimede, سَوِيًّا kelimesi iki şekilde açıklanmıştır. Birincisi âyetin meâline de yansıdığı şekilde “tam olmak” anlamındadır. İkincisi ise en-Nîsâbûrî ve diğer bazı âlimlerin de açıkladığı gibi “hastaliksız, kusursuz” anlamındadır. en-Nîsâbûrî, bu kelimenin Hz. Zekeriya’nın sıfatı olup, “yaratılışı düzgün, herhangi bir aybı, hastalığı olmayan, duyu organlarında herhangi bir hasar olmayan” anlamında olduğunu ifade eder.²⁴¹ ez-Zemahşerî ve el-Beyzâvî de bu kelimenin “azaları sağlam, yaratılışı düzgün” anlamında olduğunu zikretmişlerdir.²⁴²

Dosdoğru olmak, dosdoğru din:

﴿ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴾

“Bu sebeple bana uy ki seni düz yola iletayım.”²⁴³ el-Kurtubî, bu âyet-i kerimede yer alan صِرَاطًا سَوِيًّا ibaresini “içinde kurtuluşun olduğu dosdoğru din” olarak açıklamıştır.²⁴⁴ Dolayısıyla burada سَوِيًّا lafzı, “dosdoğru” anlamına gelmektedir. Bu âyet-i kerimede صِرَاطًا kelimesinin sıfatı olarak gelmiştir.

﴿ أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمْ مَنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

“Şimdi (düşünün, önünü görmeden), yüzüstü sürünen mi hedefe erişir, yoksa doğru yolda düzgün yürüyen mi?”²⁴⁵ Bu âyet-i kerimede ise, سَوِيًّا lafzı, “düzgün, dimdik” anlamındadır.²⁴⁶

12. حَنَانًا Lafzı

(Meryem 19/13) ﴿ وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا ﴾

يَحْنُ fiili, ضَرَبَ vezninde olup حَنَانًا mastar-ı semaîdir.²⁴⁷ حَنَّةٌ ise aynı fiilin mastar bina merre şeklidir.²⁴⁸ حَنَّةٌ ve حُنُونَةٌ kelimeleri ise, kadın ismi olarak kullanılmış olup, Hz.

²⁴¹ en-Nîsâbûrî, el-Kummî, *Ġarâ'ibü'l-Ġur'ân*, IV, 472.

²⁴² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 9; el-Beyzâvî, *Envaru't-tenzil*, IV,6.

²⁴³ Meryem, 19/43.

²⁴⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 457.

²⁴⁵ Mülk, 67 /22.

²⁴⁶ es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, III, 420.

Meryem'in annesinin ismi de Hanne'dir.²⁴⁹ Ayrıca *حَنَّةُ الرَّجُلِ* yani *إمْرَأَةُ الرَّجُلِ* "adamin eşi" anlamında kullanılır.²⁵⁰

الْحَنَانُ kelimesi, *الرَّحْمَةُ وَالْعَطْفُ وَالرِّزْقُ وَالْبَرَكَاتُ* yani "merhametli ve şefkatli olmak, rızık, bereket, heybet ve vakar" anlamlarına gelir.²⁵¹ Şair Münzir b. Dirhem el-Kelbî, şu beytinde *الْحَنَانُ* kelimesini şefkat anlamında kullanmıştır.²⁵²

فَقَالَتْ حَنَانٌ مَا أَتَى بِكَ هَهُنَا أَدُو نَسَبِ أُمَّ أَنْتِ بِالْحَيِّ عَارِفٌ

"Kadın dedi ki: "Benim işim şefkat göstermektir. Seni buraya ne getirdi? Sen soy sop sahibi bir adam mısın, yoksa bu kabileyi tanıyan biri misin?"²⁵³

الْحَنَانُ kelimesi, "sevgi, acıma, özlem, saygı gösterme" gibi anlamlara da gelmektedir.

Bir kadını eşine sevgi göstermesi de bu kelimeyle ifade edilmiştir: "حَنَّتْ الْمَرْأَةُ عَلَى زَوْجِهَا" gibi.

Bir erkeğin vatanına duyduğu özlem de bu fiil ile anlatılmıştır: *حَنَّ الرَّجُلُ إِلَى وَطَنِهِ*²⁵⁴

İbn Manzûr, *حَنَّ* fiilinin, *إلى* harfî ceri ile kullanıldığında "şefkat göstermek, acımak, merhamet etmek" anlamlarına gelirken; *على* harfî ceri ile kullanıldığında ise, "arzulamak, özlemek, istemek, meyletmek" anlamlarına geldiğini ifade etmiştir. "حَنَّ قَلْبِي إِلَيْهِ" cümlesinde *حَنَّ* fiili, "özledi, meyletti" anlamındadır.²⁵⁵

Aynı kökten gelen *تَحَنَّنَ* fiili de, "sevgi göstermek, acımak, merhamet etmek" anlamında kullanılır. el-Hutay'e (ö.359/678, ?) şöyle der bir beytinde:

تَحَنَّنَ عَلَيَّ هَذَاكَ الْمَلِيكَ فَإِنَّ لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالًا

²⁴⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitab*, I, 320; es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 281.

²⁴⁸ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 281.

²⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, III, 366-368.

²⁵⁰ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (حنن md.)s.289.

²⁵¹ ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, III, 322; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, (حنن md.) III, 366-368; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĶîṭ*, (حنن md.)s.416.

²⁵² ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an*, III, 322.

²⁵³ Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyhi, *el-Kitab Kitâbu Sîbeveyhi*, thk. ve şrh: Abdüsselâm Muhammed Hârun, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1408/1988, I, 320; Abdülkâdir b. Ömer el-Bağdâdî, *Hizânetü'l-Edeb Ve Lübbü Lübbâbi Lisâni'l-Arab*, thk. ve şrh: Abdüsselâm Muhammed Hârun, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1418/1997, II, 112-113.

²⁵⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l'azîm*, IX, 222.

²⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, III, 366-368.

“Bana merhamet et ki el-Melik (Allah) sana hidayet etsin. Muhakkak ki her makamın bir sözü vardır.”²⁵⁶

حَنَانِيكَ ve حَنَانِكَ lafızları aynı mânâda olup, “Ya Rabbi! Beni bağışla, merhamet et!” anlamında kullanılır.²⁵⁷ Sîbeveyhi, bu lafzın tesniye olarak ancak izafet halinde kullanılabileceğini ifade etmiştir.²⁵⁸ حَنَانَ اللهُ terkibi ise, مَعَادُ اللهُ anlamına gelmektedir.²⁵⁹

Tarafe b. el-Abd (ö.564, ?), şu beytinde şöyle demiştir:

أَبَا مُنْذِرٍ أَفْتَيْتَ فَاسْتَبِقْ بَعْضَنَا حَنَانِيكَ بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ

“Ey Eba Münzir! Sen bizi yok ettin. Bari bir kısmımızı bırak. Merhametine sığınyoruz. Kötülüklerin bir kısmı bir kısmından daha hafiftir.”²⁶⁰

الْحَنَانُ kelimesi, فَعَالُ vezninde mübalağalı ismi fail olarak gelmiştir. Rahmetin ve merhametin genişliğini ifade eder. Bu kelime Allah’ın isimlerindedir.²⁶¹ Bu lafız aynı zamanda حَنَانَ طَرِيقُ حَنَانَ şeklinde kullanıldığında وَاضِحٌ yani “açık” anlamına gelir.²⁶²

13. زَكَاةٌ Lafzı

(Meryem 19/13) ﴿وَحَنَانًا مِنْ لَدُنَّا وَزَكَاةً﴾

زَكَاةٌ lafzı, “ artmak, çoğalmak” anlamındaki birinci baktan gelen نَاكِسٌ وَزَكَاةٌ

زَكَاةٌ fiilinden mastar olarak gelmiştir.²⁶³ Aslı فَعَلَةٌ vezninde olup زَكُوَةٌ şeklindedir. Vav harfi harekeli olup makabli de fetha olunca vav harfi elife dönüşmüştür.²⁶⁴

²⁵⁶ el-Hutay’e, *Dîvanu ’l-Hutay’e*, şrh: İbnü’s-Sikkît, es-Sükkerî, es-Sicistânî, thk: Numan Emin Tâhâ, Turâsu’l-Arab, Kahire, 1378/1958, s.222; et-Temîmî, *Mecâzü’l-‘Kur’ân*, II, 3; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-‘Kur’âni’l-‘azîm*, IX, 222.

²⁵⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.289; ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, (حنن md.), I, 219, 1.dipnot; İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, III, 366-368; el-Bağdâdî, *Hızânetü’l-Edeb*, II, 112-113.

²⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, III, 366-368.

²⁵⁹ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhtâ*, s.416.

²⁶⁰ Tarafe b. el-Abd, , *Dîvânu Tarafe b.el-Abd Şerhu’l-‘Alem eş- Şentemerî*, thk: Lütfi es-Sakkâl, Deriyye el-Hatîb el-Müessesetü’l-Arabiyye, Beyrut, ts, s.169; Tarafe b. el-Abd b. Süfyan b. Sa’d, *Dîvânu Tarafe b. el-Abd*, şrh: Mehdî Muhammed Nâsiruddîn, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1423/2002, 53. Tercüme için bk. Muhammed Ali Sâbûnî, *Tefsîrlerin Özü Safvetü’l-‘tefâsîr*, trc. ve thc: Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2010, III, 467.

²⁶¹ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, III, 366-368.

²⁶² el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.289.

Hiz. Ali'nin bir sözünde de bu fiil yine "artmak" anlamında kullanılmıştır:

الْمَالُ تَنْقُصُهُ التَّفَقُّهُ وَالْعِلْمُ يَرْكُو عَلَى الْإِنْفَاقِ

"Mal, harcamakla azalır, ilim harcamakla artar."²⁶⁵

صَلَحَ²⁶⁶ denildiğinde, "bolluk içinde oldu, nimetlendi" anlamına geldiği gibi,

yani "doğru, dürüst oldu, düzeldi" anlamlarına da gelir.²⁶⁷ يَرْكُو زَكِيَّ fiili de "arttı,

çoğaldı" mânâsına gelmektedir.²⁶⁸ زَكَا fiilinin tefil babı olan مَالَهُ تَرْكِيَةٌ fiili ise, "malını

arındırdı, temizledi, ıslah etti" anlamına gelir, fakat bundan maksat, malının zekatını

vermesidir.²⁶⁹ Zira malının zekâtını verdiği malı temizlenmiş, artmış ve çoğalmış

demektir. زَكَّى نَفْسَهُ تَرْكِيَةً ise, "kendini övdü, tezkiye etti" anlamına gelmektedir.²⁷⁰ تَرْكَى fiili

ise "arındı, sadaka verdi" anlamında kullanılır.²⁷¹

زَكِيٌّ lafzı ise, "temiz, pak, iyi, arı, dürüst, iyi hal sahibi, hilesiz" gibi anlamlara gelir.

Cemîsi ise زَكِيَّاءُ şeklindedir. Mesela, temiz, iyi hal sahibi insan için زَكِيٌّ ibaresi

kullanılır.²⁷² en-Nisâbü'rî ise زَكِيٌّ lafzını, "insanlığın karanlık kirlerinden arınan ve nefsi-

mutmainneye ulaşan" olarak yorumlamıştır.²⁷³

﴿ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ﴾

"Melek, "Ben ancak sana tertemiz bir erkek çocuk bağışlamak için Rabbin tarafından gönderilmiş bir elçiyim" dedi."²⁷⁴ Bu âyet-i kerimede de زَكِيًّا kelimesi, "tertemiz" anlamındadır.

²⁶³ Ebu Bekr Muhammed İbnu'l-Hasen İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, Remzi Münir Ba' lebekkî, Dâru'l-İlim Li'l-Melâyin, Beyrut, 1987, (٥٣ md.), s.825; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (٥٣ md.) s.494; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, (٥٣ md.), VI, 64-65; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muĥîṭ*, (٥٣ md.) s.713.

²⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 64-65.

²⁶⁵ Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu 'ulûmiddîn*, thc: Zeynüddîn Ebî'l-Fazl el-'Irâkî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2005/ 1426, s.14; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 64-65.

²⁶⁶ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.494; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 64-65.

²⁶⁷ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muĥîṭ*, s.713; İbrahim, *Mu'cemü'l-Muṣṭalaĥât*, s.124.

²⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 64-65; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muĥîṭ*, s.713; *el-Mu'cemü'l-vasîṭ*, s.440.

²⁶⁹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.494; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 64-65; *el-Mu'cemü'l-vasîṭ*, s.440; İbrahim, *Mu'cemü'l-Muṣṭalaĥât*, s.124.

²⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 64-65; *el-Mu'cemü'l-vasîṭ*, s.440.

²⁷¹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.494; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, VI, 64-65.

²⁷² İbrahim, *Mu'cemü'l-Muṣṭalaĥât*, s.124.

²⁷³ en-Nisâbü'rî, *Ġarâibu'l-Ķur'ân*, IV, 487.

²⁷⁴ Meryem, 19/19.

et-Taberî ise, غُلَامًا زَكِيًّا terkinin “ günahlardan arınmış çocuk” anlamında olduğunu zikretmiştir.²⁷⁵ el-İsfahânî, غُلَامًا زَكِيًّا terkinini, “yaratılış itibariyle arınmış, tezkiye edilmiş” olarak yorumlamış ve bunun ancak Allah’ın o kulu seçmesiyle vâkî olacağını aynen peygamberlerde olduğu gibi öğrenme ya da alıştırma ile gerçekleşmeyeceğini ifade eder.²⁷⁶

الزَّكَاةُ lafzı, “temizlik, saflık, bir şeyin özü, bereket, övgü, malı temizlemek için maldan çıkan kısım, (ki bu ıstılâhî anlamıdır), iyilik ve hayır cihetiyle artma” gibi anlamlara gelir.²⁷⁷ el-İsfahânî, zekât kelimesinin aslının Allah Teâlâ’nın bereketinden hâsıl olan bir artış olarak değerlendirmiştir.²⁷⁸ Bir fıkıh terimi olarak ise; “ ortalama refah düzeyinin üzerindeki yükümlülerin, belirli şartları taşıyan mal varlıklarının muayyen bir miktarını, muayyen bir zaman sonra, hak sahibi olan alt gelir sahiplerine ulaştırmak üzere Allah Teâlâ’nın rızası için vermeleridir.”²⁷⁹

الزَّكَاةُ lafzı, Kur’ân-ı Kerim’de şu anlamlarda kullanılmıştır:

Ruh temizliği, tezkiye, arınma:

﴿وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَاةً﴾

“Katımızdan kalp yumuşaklığı ve ruh temizliği (vermiştik).”²⁸⁰ İbn Manzûr, el-Enbârî’nin, burada زَكَاةً kelimesini “tezkiye” anlamında yorumladığını ifade etmiştir.²⁸¹ el-Kurtubî de bu âyeti kerimede yer alan زَكَاةً kelimesi sebebiyle âyeti şu şekilde yorumlamıştır: “ Biz, şahitlerin bir insanı temize çıkardığı, tezkiye ettiği gibi, onu güzel bir şekilde överek tezkiye ettik”.²⁸² İbn Kesîr, bu âyette الزَّكَاةُ lafzının “kirlerden, küçük ve büyük günahlardan arınma” anlamında olduğunu zikrederken; el-Katâde (ö.117/735) ise “amel-i salih”²⁸³ olarak

²⁷⁵ et-Taberî, *Câmi ‘u l-beyân*, XV, 488.

²⁷⁶ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.213.

²⁷⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi ‘*, XIII, 426; İbn Manzûr, *Lisanü l-‘Arab*, VI, 64-65; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü l-muħîṭ*, s.713; *el-Mu ‘cemü l-vasîṭ*, s.440; İbrahim, *Mu ‘cemü l-Muṣṭalahât*, s.124.

²⁷⁸ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.213.

²⁷⁹ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.618.

²⁸⁰ Meryem, 19/13.

²⁸¹ İbn Manzûr, *Lisanü l-‘Arab*, VI, 64-65.

²⁸² el-Kurtubî, *el-Câmi ‘*, XIII, 426.

²⁸³ et-Taberî, *Câmi ‘u l-beyân*, XV, 469-470.

açıklamıştır.²⁸⁴ Bu âyeti kerimede yer alan زَكَاةٌ kelimesi, Hz. Yahya'nın anne babasına bağışlanması sebebiyle, “sadaka” anlamında da yorumlanmıştır.²⁸⁵

Zekât, sadaka:

﴿ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَمَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴾

“ Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti. ”²⁸⁶

﴿ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴾

“ Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi. Rabbinin katında da hoşnutluğa ulaşmıştı. ”²⁸⁷

14. تَقِيًّا Lafzı

(Meryem 19/13) ﴿ وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَزَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا ﴾

التَّقِيُّ lafzı, ikinci baktan gelen lefif وَقَى يَقِي fiilinden türemiştir. فَعُولُ vezninde sıfat-1 müşebbehedir. Aslı وَقُوِيْ şeklinde. Birinci vav , ت harfine çevrilmiş; sonra ikinci vav ي harfine dönüşmüştür. Birinci ي , ikinci ي harfine idgam edilmiş ve ق harfinin harekesi de ي harfine uyum sağlayarak kesraya dönüşmüştür. Bazı âlimler ise bu kelimenin فَعِيلٌ vezninde تَقِيٌّ şeklinde geldiğini; birinci ي harfinin ikinciye idgâm edildiğini ifade etmişlerdir.²⁸⁸ التَّقِيُّ lafzı, “korumak,sakınmak, bir şeyi ona zarar verecek ve eziyet edecek şeyden,²⁸⁹ her türlü kötülükten²⁹⁰ korumak ” anlamına gelen وَقَى يَقِي وَقِيًّا ve وَقَايَةً fiilinden türemiştir. Bir kimse, bir

²⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l'azîm*, IX, 222.

²⁸⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV,11; Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *Ķāmûsü'l-Kur'ân ev islahu'l-vücih ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. ve trtb: Abdülaziz Seyyidu'l-Ehl, Dâru'l-İmi'l-Melâyîn, Beyrut, 1983, s.218.

²⁸⁶ Meryem, 19/31.

²⁸⁷ Meryem, 19/55.

²⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, (vfi md.), XV, 377-380.

²⁸⁹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.530-531.

²⁹⁰ ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, (vfi md.), II, 351.

kimseyi koruduğunda ve ezadan onu uzaklaştırdığında " وَقَيْتُ الشَّيْءَ أَفِيهِ " ibaresi kullanılır. ²⁹¹

الْوَقَاءُ وَالْوَقَاءُ وَالْوَقَائِةُ وَالْوَقَائِةُ وَالْوَقَائِةُ bu kelimelerin hepsi de وَقَى fiilinin mastarıdır.

Âyet-i kerimelerde de bu fiil mazi ve emir ibareleriyle kullanılmıştır.

﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا فُؤَا أُنْفُسِكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ﴾

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyunuz.”²⁹²

﴿ فَوْقَاهُمْ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا ﴾

“Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve yüzlerine bir aydınlık ve sevinç verir.”²⁹³

اِتَّقَى fiili ise, aslı itibariyle اَوْتَقَى olup, وَقَى fiilinin ifti‘âl babına girmesi sonucu bazı değişikliklere uğrayarak bu son şeklini almıştır. اِتَّقَى fiili, “Allah’tan korkmak, sakınmak ve bu yolda devam etmek, muttakî olmak , tedbirli olmak” anlamına gelir.²⁹⁴ وَقَى fiili yerine اِتَّقَى fiili yaygınlaşınca bunun aslının اِتَّقَى olduğu vehmedilmiş fakat buna dair herhangi bir misal bulunamayınca aslının اِتَّقَى şeklinde olduğu düşünülmüştür.²⁹⁵ Burada fiildeki hemze tahfif yapmak suretiyle düşürülmüştür. Şiirlerde bu fiile örnek bulunmaktadır. Fakat âyet-i kerimelerde اِتَّقَى fiiline dair herhangi bir örnek yoktur. Âyet-i kerimelerde وَقَى ve اِتَّقَى fiilleri yer almaktadır.

Emrî, şu beytinde bu fiilin اِتَّقَى şeklinde olduğuna bir misal getirmiş ve emir kalıbında تَقَى اللهُ “Allah’tan kork” anlamında kullanmıştır.

زِيَادَتَنَا نِعْمَانُ لَا تَقْطَعَنَّهَا تَقَى اللهُ فِينَا وَالْكِتَابِ الَّذِي تَتْلُو

²⁹¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XV, 377-380.

²⁹² Tahrir, 66/6.

²⁹³ İnsan, 76/ 11.

²⁹⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (في md.), ss.1264- 1265; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XV, 377-380.

²⁹⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.1264- 1265; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XV, 377-380.

“Ey Numan, bize fazladan verdiğine sakın dokunma! Bizim hakkımızda ve okumuş
olduğun Kitap hakkında Allah’tan kork.”²⁹⁶

رَجُلٌ تَقِيٌّ ibaresi, “müttakî kimse” için kullanılır. Müttakî ise, “Salih amellerle kendisini
günahlardan ve cehennem azabından koruyan²⁹⁷, itaatkâr²⁹⁸, Allah’tan korkan²⁹⁹ ve sakınan,
Allah’a sığınan,³⁰⁰ takva sahibi³⁰¹ kimse”dir. Cemîsi أَنْقِيَاءٌ ve تَقْوَاءٌ kelimeleridir. İkincisi
nadiren kullanılır.³⁰² وَقِيٌّ lafzı da aynı anlamda kullanılmaktadır.³⁰³ Kur’ân-ı Kerim’de تَقِيٌّ
lafzı sadece Meryem Sûresi’nde üç âyette geçmektedir.

﴿ وَحَنَانًا مِّن لَّدُنَّا وَرَكَاةً وَكَانَ تَقِيًّا ﴾

“Biz, ona daha çocukken hikmet ve katımızdan kalp yumuşaklığı vermiştik. O,
Allah’tan sakınan bir kimse idi.”³⁰⁴ el-Beyzâvî, bu kelimeyi, “itaatkâr, günahlardan kaçınan
kimse” olarak açıklamıştır.³⁰⁵ el-Kurtubî de “itaatkâr” anlamında olduğunu beyan ettikten
sonra, itaatkâr olması sebebiyle de hiçbir günah işlemediğini ve hiçbir zaman da
kınanmadığını ifade etmiştir.³⁰⁶

﴿ قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَنِ مِنْكَ إِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴾

“Meryem, “Senden, Rahmân’a sığınırım. Eğer Allah’tan çekinen biri isen (bana
kötülük etme)” dedi.”³⁰⁷

﴿ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَن كَانَ تَقِيًّا ﴾

“ İşte bu, kullarımızdan Allah’a karşı gelmekten sakınanlara miras kılacağımız
cennettir.”³⁰⁸

و harfi ي kelimesinin aslı تَقِيًّا olup, isim ve sıfat arasında fark olması için و harfi
harfine çevrilmiştir.³⁰⁹ Takvâ kelimesi “korktuklarından kendini korumak, sakınmak”

²⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XV, 377-80; İbn Manzûr, Abdullah b. Hemmam es-Selüli’nin şiiri olarak vermiştir. لَا تَنْقَطِعَنَّهَا lafzı ise لَا تَنْسِيَنَّهَا şeklindedir.

²⁹⁷ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XV, 377-80; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, (vfi md.), s.1775.

²⁹⁸ el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, IV, 6.

²⁹⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-‘azîm*, IX, 228.

³⁰⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 11.

³⁰¹ el-Kurtubî, *el-Câmi*‘, XIII, 426.

³⁰² İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XV, 377-380; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.1775.

³⁰³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XV, 377-380.

³⁰⁴ Meryem, 19/13.

³⁰⁵ el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, c.IV, s.6.

³⁰⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi*‘, c.XIII, s. 426.

³⁰⁷ Meryem, 19/18.

³⁰⁸ Meryem, 19/63.

anlamındadır. Şerî açıdan ise “nefsi günahlardan korumak” anlamında olup el-İsfahânî, bunun da ancak yasakları terk etmek ve bazı mubahlardan uzak durmakla olacağını ifade etmiştir.³¹⁰ Ömer Nasûhî, takvâ kelimesinin şu anlama geldiğini ifade etmiştir: “*Hak Teâlâ’dan korkmak, insanı günaha, mezellele düşürecek şeylerden sakınmak, nefsi gayrı meşru şeylerden vikaye ve sıyanet etmek demektir.*”³¹¹

Züheyr b. Ebû Sülmâ (ö.609, ?) bir beytinde التَّقْوَى kelimesini şu şekilde kullanmıştır:

العُتْرَاتِ اللَّهِ وَالرَّحْمِ وَ مِنْ ضَرِيْبَتِهِ التَّقْوَى وَيُعَصِّمُهُ مِنْ سَيِّءِ

“Takvâ onun mizacındandır ve Allah, onu hataların ve akrabalığın kötülüğünden korur.”³¹²

15. جَبَّارًا عَصِيًّا Terkîbi

﴿وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا﴾ (Meryem 19/14)

جَبَّارًا kelimesi, “ bir kimseyi istemediği, hoş görmediği bir şeye zorlamak”³¹³ anlamına gelen جَبَّرَ يَجْبُرُ جَبْرًا fiili vezninde mübâlağalı ism-i fâildir. جَبَّرَ يَجْبُرُ جَبْرًا fiili asıl itibariyle “ iyileşmek, kırılan kemiğin kaynaması” gibi hem لازم; “iyileştirmek, tedavi etmek, kırık kemiği iyileştirmek, üzerine sargı sarmak, fakirin ihtiyacını gidermek, fakirlikten sonra bir kimseyi zenginleştirmek” anlamında müteaddî olarak kullanılır. أَجْبَرَ fiili de yine “zorlamak, icbar etmek” anlamına gelirken جَبَّرَ fiili ise “kırılan kemiği iyileştirmek, tedavi etmek” anlamındadır.³¹⁴ اسْتَجْبَرَ ve اجْتَبَرَ fiilleri de “ bir işe zorlamak” anlamına gelmektedir.³¹⁵ اجْتَبَرَ fiili , اجْبَرَ fiili gibi “iyileşti” anlamına da gelmektedir.

³⁰⁹ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâf*, s.1775.

³¹⁰ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.530-531.

³¹¹ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, c.I, s.15.

³¹² Züheyr b. Ebû Sülmâ, *Dîvân*, şrh: Hamdu Tammas, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1426/ 2005, s.62.

³¹³ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, (جر md.), I, 214-215.

³¹⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (جر md.), s.159; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (جر md.), II, 165-67; *el-Mu'cemü'l-vasîf*, (جر md.), s.440.

³¹⁵ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâf*, (جر md.), s.233.

الجَبَّارُ kelimesi, Allah'ın isimlerindendir. Allah Teâlâ için düşünüldüğünde bu kelime “Mutlak kudret sahibi, zorlayan, yüce, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran” gibi anlamlara gelmektedir. İnsanlar için bu kelime kullanıldığında, “hiçbir şekilde öğüt kabul etmeyen, kalbinde kibir olan, zorba, istemedikleri şeylere insanları zorlayan, Allah'a boyun eğmeyen, büyülenen, haksızca insanları öldüren”³¹⁶ gibi anlamlara gelmektedir.³¹⁷ الجَبَّارُ kelimesi aynı zamanda “güçlü, kuvvetli, boylu poslu insan” anlamında kullanılmaktadır.³¹⁸

Kur'ân-ı Kerim'de de bu kelime, Allah'ın ismi olarak “düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran” anlamında geçtiği gibi, insanlar için de genel olarak “zorba” anlamında kullanılmıştır.

﴿هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ﴾

“O, mülkün gerçek sahibi, kutsal, barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır.”³¹⁹

﴿قَالُوا يَا مُوسَى إِنَّ فِيهَا قَوْمًا جَبَّارِينَ﴾

“Dediler ki: “Ey Musa! O (dediğin) topraklarda gayet güçlü, zorba bir millet var.”³²⁰

﴿وَلَمْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا﴾

“Beni azgın bir zorba kılmadı.”³²¹

الجَبَّارُ kelimesi, aynı zamanda “çok uzamış, artık son haddine varmış, iri gövdeli hurma ağacı” için de kullanılır.³²²

الجَبَّارُ ise, “heder olmak” anlamına gelir. Arapçada “kanı heder oldu” anlamında دَهَبَ جَبَّارًا ifadesi kullanılır. Madende çalışırken madenin göçmesi sonucu ölen kişi için Hz.

³¹⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 214-215; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, II, 165-167.

³¹⁷ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 214-215; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, II, 165-167.

³¹⁸ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, II, 165-167.

³¹⁹ Haşr, 59/23.

³²⁰ Mâide, 5/22.

³²¹ Meryem, 19/32.

³²² el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 214-215; el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, ss.159-60; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, II, 165-167.

Peygamber (a.s) (الْمُعْدِنِ جَبَّارٌ) ifadesini kullanmıştır.³²³ Heder olması, bu durumdaki kişiye kisas ve diyetin gerekmemesi anlamına gelmektedir.³²⁴

التَّجَبُّرُ kelimesi ise, التَّكَبُّرُ yani “kibirlenme” anlamına gelmektedir.³²⁵ Aynı zamanda التَّجَبُّرُ kelimesi “ona ihsanda bulundu, fakirlikten sonra onu zengin kıldı” anlamlarına da gelmektedir. تَجَبَّرَ الشَّجَرُ ifadesi ise ağaç yeşerip, yapraklandığında kullanılır.³²⁶

الجَبْرِيَّةُ veya الجَبْرِيَّةُ kelimeleri ise itikadî bir fırkaya isim olmuştur. “Kul fiillerinde mecbur olup kulun kendine has hiçbir gücü ve kuvveti yoktur” düşüncesini savunan kimselere bu isim verilmiştir³²⁷ ki bu ismin verilme sebebi kulun fiillerinde zorlanması, özgür olmamasıdır. الجَبْرِيَّةُ veya الجَبْرِيَّةُ kelimeleri de “zorlamak” anlamına gelen أَجْبَرَ fiiline dayanmaktadır. Ebu'l-Heysen, bu grubun “Allah'ın kullarını günaha zorladığı ve mecbur kıldığı” fikrini savunduğunu zikretmiştir.³²⁸

عَصِيًّا kelimesi, فَعِيلٌ vezninde olup “ karşı çıkmak, isyan etmek, başkaldırmak” anlamına gelen عَصَى يَعْصِي عَصِيًّا عَصِيًّا مَعْصِيَةً fiilinden türemiştir.³²⁹ Birinci bابتan olan عَصَى ve dördüncü bابتan gelen يَعْصِي fiili ise “ sopa ile vurdu” anlamına gelmektedir.³³⁰

عَصَاهُ ve اسْتَعْصَى عَلَيْهِ fiilleri de yine “ karşı çıkmak, isyan etmek, başkaldırmak” anlamına gelmektedir.³³¹ Asma ağacı ,dallarını çıkarıp meyve vermediğinde ise أَعْصَى الْكَرْمُ ifadesi kullanılır.³³²

العاصِي ve العَصِيُّ kelimeleri, “isyankâr, âsi, serkeş ” anlamına gelmektedir. العاصِي, aynı zamanda “sıcağa dayanan, kurumayan dal, kanı kesilmeyen damar” anlamında da kullanılır.³³³

³²³ Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim b. el-Mugîre el-Buhârî, *Şaḥîḥu'l- Buhârî*, thk: Râid b. Sabrî ibn. Ebî Alefe, Dârü'l-Hadâre, Riyad, 2015/ 1436, Kitâbü'd-Diyat, 29.

³²⁴ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l- 'Ayn*, c.I, ss.214-15; İbn Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, II, 165-167.

³²⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.159-160.

³²⁶ İbn Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, II, 165-167; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.233.

³²⁷ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yay., İstanbul, 2012, s.268.

³²⁸ İbn Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, II, 165-167.

³²⁹ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XV, 480-481; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (عصا md.) s.774; İbn Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, (عصا md.) IX, 249-252.

³³⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l- 'Arab*, IX, 249-252; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ* (عصو md.)s.1102.

³³¹ el- Cevherî, *eş-Şihâh*, s. 774.

³³² el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.233.

el-Ahfeş , عَارِفٌ ve عَرِيفٌ kelimeleri gibi عَصِيًّا ve العاصي kelimelerinin de aynı anlamda olduğunu ifade etmiş ve et-Tarif b. Temîm el-Anberî'nin şu beytini buna misal getirmiştir.

أَوْ كَلَّمَا وَرَدَتْ عَكَاطَ قَبِيلَةٍ بَعَثُوا إِلَيَّ عَرِيفَهُمْ يَتَوَسَّمُ

“Her ne zaman Ukaz’a bir kabile gelse, dikkatle incelemek üzere bana onların en çok bilenini gönderdiler.”

el-Ahfeş bu beyitteki عَرِيفٌ kelimesinin عَارِفٌ anlamında geldiğine işaret etmiştir.³³⁴

﴿وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ وَلَمْ يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا﴾

“O, anne babasına iyi davranan (bir kimse idi), isyancı bir zorba değildi.”³³⁵

et-Taberî ve İbn Kesîr bu âyeti kerimede Hz. Yahya'nın şu vasıflarına işaret edildiğini ifade eder. “Rabbine ve ana babasına karşı büyüklenmemek, onlara karşı tevâzu içinde olmak, Allah'ın emirlerini yerine getirerek yasakladıklarından kaçınmak, Allah'a ve anne babasına isyan etmemek”.³³⁶ el-Kurtubî, burada الْجَبَّارُ kelimesinin الْمُتَكَبِّرُ yani “kibirli, haddini bilmez” anlamında olduğunu ifade etmiştir.³³⁷ Meryem Sûresi'nin 44. âyet-i kerimesinde de عَصِيًّا kelimesi, Hz. İbrahim'in babası için isyankâr anlamında tercüme edilmiştir.

﴿يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا﴾

“Babacığım! Şeytana tapma! Çünkü şeytan Rahmân'a isyankâr olmuştur.”³³⁸

16. بَعِيًّا Lafzı

﴿قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَعِيًّا﴾ (Meryem 19/20)

³³³ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.774; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, IX, 249-252.

³³⁴ el-Ahfeş, *Meâni'l-‘Kur’ân*, II, 440-441.

³³⁵ Meryem, 19/14.

³³⁶ et-Taberî, *Câmi‘u'l-beyân*, XV, 480-481; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-‘Kur’âni'l-‘azîm*, IX, 223.

³³⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 426.

³³⁸ Meryem, 19/44.

بَغِيًّا lafzı, ikinci baktan gelen بُغِيًّا و بُغَاءٌ و بُغْيٌ و بُغِيَّةٌ nâkıs fiilinden türemiş sıfat-ı müşebbehedir. Aslı فَعِيلٌ vezninde olup, بُغِيٌّ şeklindedir. İki ي harfi arasında idgâm gerçekleşmiştir.³³⁹

بَغِيٌّ kelimesi, İbn Cinnî'ye göre فَعِيلٌ , el-Müberred'e göre ise فَعُولٌ veznindedir.³⁴⁰ Yani aslı بُغِيٌّ veya بُغْيٌ şeklindedir. el-Beyzâvî de bu kelimenin her iki vezinden gelmesinin mümkün olduğunu, فَعِيلٌ vezninde mübalağa olması sebebiyle ö harfinin getirilmediğini ifade etmiştir.³⁴¹

بَغَى fiili, “hayır olsun şer olsun bir şeyi istemek, haddi aşmak, saldırmak, aşırı gitmek, taşkınlık yapmak³⁴², kibirlenmek ve büyükmek,³⁴³ yalan söylemek³⁴⁴” gibi anlamlara gelir. Yağmur haddinden fazla, yani ihtiyaçtan fazla yağdığında da yine bu fiil بَعَثَ şeklinde kullanılır. بَغَى الوَالِي ise, “zulmetti” anlamına gelir. بَغَى الْجُرْحُ ise “yaranın şişmesi, çibanlaşması, büyüyüp çoğalması, kabarması” anlamındadır.³⁴⁵

Murakkaş el-Ekber, *Dîvân* adlı eserinde بَغَى fiilinin mastarını “istemek” anlamında kullanmıştır.

لَا يَمْنَعَنَّكَ مِنْ بُغَاءٍ الْحَيْرِ تَعْقَادُ التَّمَائِمِ

“Muska yaptırılması (boncuklar dizisi, nazarlıkların düğümlenmesi), iyiliği istemekten seni hiç alıkoymasın.”³⁴⁶

Aynı şekilde bir başka şair, بَغَى fiilini şu beyitte “istemek, arzulamak” anlamında kullanmıştır.

³³⁹ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 284.

³⁴⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 12; en-Nisâbûrî, el-Kummî, *Ġarâ'ibü'l-Ġur'ân*, IV, 478.

³⁴¹ el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, IV, 8.

³⁴² el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (بغى md.), s.104; ; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.55-56; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, (بغى md.), I, 455-458; el-Fîruzâbâdî, *el-Ġâmûsü'l-muĥîṭ*, (بغى md.), s.146; İbrahim, *Mu'cemü'l-Muṣṭalaĥât*, s.33; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, (بغى md.), s.98.

³⁴³ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.55-56.

³⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, c.I, s.458.

³⁴⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.104; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.55-56; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, I, 455-458; İbrahim, *Mu'cemü'l-Muṣṭalaĥât*, s.33; *el-Mu'cemu'l-Vasît*, s.98.

³⁴⁶ Amr b. Sa'd el-Murakkaş el-Ekber, Amr b.Harmele el-Murakkaş el-Esgar, *Dîvânü'l-Murakkaşeyn*, thk: Kârin Sâdir, Dâru Sâdir, Beyrut 1998, s.75.

وَكَمْ آمِلٍ مِنْ ذِي عَيٍّْ وَ قَرَابَةٍ لِيُبْعِيَهُ خَيْرًا وَلَيْسَ بِفَاعِلٍ

“Akrabalar ve zengin kimselerden nice iyilik yapmak isteyenler vardır, (fakat) bunu yapmazlar.”³⁴⁷

اِبْتَعَى fiili ise, iftiâl babından olup, “istemek, hedeflemek, arzulamak” anlamına gelir. el-İsfahânî, istenilen şeyde gayret gösterildiğinde bu fiilin kullanıldığını ifade etmiştir.³⁴⁸ تَبَعَى ve اِسْتَبَعَى fiilleri de yine aynı anlamda yani “istemek, talep etmek” şeklinde kullanılmaktadır.³⁴⁹ Şair şöyle söyler:

وَلَكِنَّمَا أَهْلِي بَوَادٍ أُنَيْسُهُ سِبَاعٌ تَبَعَى النَّاسَ مَتْنَى وَمَوْحَدًا

“Şu kadar var ki halkım; dostu, insanları birer ikişer isteyen yırtıcılar olan bir vadidedir.”³⁵⁰

Aynı fiilden türemiş olan اِنْبَعَى fiili ise mutâvaat için kullanılır. Bu fiil genelde kalıp olarak اَنْ يَنْبَعِيَ اَنْ يَكُونَ كَذَا şeklinde kullanılmaktadır. Terkedilmesi güzel olmayan, yapılması gereken şeyler için kullanılır. Mazisi ise pek kullanılmaz.³⁵¹ Ayrıca “kolaylaştırdı” anlamına da gelir.³⁵²

﴿وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَعِي لَهُ﴾

“Biz, o Peygamber’e şiir öğretmedik. Bu ona yaraşmaz da.”³⁵³

بُعِيَةٌ ve بُغِيَةٌ kelimeleri, “istek, talep, ihtiyaç” gibi anlamlara gelir. البَاغِي ise, “isteyen, talep eden, kaybettiğini arayan” gibi anlamlara geldiği gibi; “azgın, zalim, haddi aşan kimse, kanun dışı hareket eden ” için de kullanılır. Cemîsi ise بُغَاةٌ ve بُغِيَانٌ şeklindedir.³⁵⁴

اِبْتَعَى lafzı, “istemek,talep olunan şey hususunda orta yolu aşmayı istemek” anlamında kullanılır. Bu haddi aşma bazen keyfiyet açısından yani vasıflarda söz konusu olurken bazen kemmiyet açısından yani bir şeyin miktarında aşırıya kaçmak olarak kullanılmaktadır. Mesela

³⁴⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.104.

³⁴⁸ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.55-56.

³⁴⁹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.104; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, I, 455; İbrahim, *Mu‘cemü'l-Muštalaḥât*, s.33.

³⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, I, 455.

³⁵¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.55-56; İbrahim, *Mu‘cemü'l-Muštalaḥât*, s.33.

³⁵² el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.55-56; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, s.146.

³⁵³ Yasin, 36/69.

³⁵⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.104; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, I, 455; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, s.146; *el-Mu‘cemu'l-Vasîṭ*, s.98.

bir kimse gereğinden fazla bir şey istediğinde **بَغِيَتْ الشَّيْءَ** ifadesi kullanılır.³⁵⁵ İbn Manzûr, **البَغْيُ** kelimesinin aslının hased olduğunu, daha sonra zulmetmeye **بَغِيًا** denildiğini ifade eder. Zira hased eden kimse, haset ettiği kimseye zulmetmiştir.³⁵⁶ Ömer Nasûhi de **البَغْيُ** lafzını, “dünya hırsı ile vücuda gelen hased ve zulüm, ihtiras, haktan dönerek serkeşlik etmek ” olarak açıklamıştır.³⁵⁷

بَغَى fiili, Kur’ân-ı Kerim’de hem fiil, hem isim olarak farklı anlamlarda kullanılmıştır:

Hased, kıskançlık:

﴿بِنَسَمَا اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ بَغِيًّا أَنْ يُنَزَّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ﴾

“Karşılığında nefislerini sattıkları şeyi kıskançlıkları sebebiyle Allah’ın kullarından dilediğine lütfuyla indirdiği vahyi inkâr etmeleri ne kötüdür.”³⁵⁸ **البَغْيُ** kelimesi burada “hased, kıskançlık” anlamındadır.³⁵⁹

İstemek, talep etmek:

﴿أَفْحَكُمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾

“Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar.”³⁶⁰ **بَغَى** fiili, âyet-i kerimesinde de “istemek, talep etmek” anlamındadır.

Taşkınlık yapmak, isyan etmek, günah işlemek:

﴿فَلَمَّا أَتَاهُمْ إِذَا هُمُ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ﴾

“Fakat onları kurtarıncaya, bir de bakarsın ki yeryüzünde haksız yere taşkınlık yapıyorlar.”³⁶¹ Bu âyet-i kerimede **البَغْيُ** lafzı, “taşkınlık yapmak, isyan etmek, günah işlemek”³⁶² anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır.

el-İsfahânî, **البَغْيُ** lafzının hem övülen hem de zemmedilen şeyler için kullanıldığını ifade eder. Mesela, farzları yerine getirdikten sonra nafilelerle meşgul olmak da sınırları

³⁵⁵el- İsfahânî, *el-Müfredât*, s.55-56.

³⁵⁶İbn Manzûr, *Lisanü'l- Arab*, I, 458.

³⁵⁷Bilmen, *Kur'an Meâli ve Tefsiri*, I, 211.

³⁵⁸Bakara, 2/90.

³⁵⁹ed-Dâmegânî, *Kâmûsu'l- Qur'an*, s.75.

³⁶⁰Maide, 5/50.

³⁶¹Yunus, 10/23.

³⁶²ed-Dâmegânî, *Kâmûsu'l- Qur'an*, s.75.

aşmaktır fakat bu övgüye layık bir durumdur. Hakkın terk edilip batıla veya şüpheli şeylere yönelmek ise *البغى* lafzının zemmedilen kısmıdır. Çoğu zaman zemmedilen durumlar için kullanılır.³⁶³

Zulmetmek, saldırmak:

بَغَى fiili, *على* harfi ceri ile kullanıldığında “bir bir kimseye sert davrandı , saldırdı, küstahça tavır takındı, zulmetti ” gibi anlamlara gelir.³⁶⁴

﴿ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لِيَنْصُرَهُ اللَّهُ﴾

“Bu böyle. Bir de kim kendisine verilen eziyetin dengiyle karşılık verir de sonra yine kendisine zulmedilirse, elbette Allah ona yardım eder.”³⁶⁵

Zina yapmak:

بَغَتْ الْمَرْأَةُ ifadesi, “kadın iffetsizlik yaptı, zina etti” anlamına gelir.³⁶⁶ Zina eden, iffetsizlik yapan, günahkâr kadın için ise *بَغِيٌّ* kelimesi kullanılır. Cemîsi ise *بَغَايَا* kelimesidir. Bu, kadına has bir lafız olup erkek için kullanılmaz.³⁶⁷ *بَغِيٌّ* kelimesi, aynı zamanda cariye için de kullanılır. Fakat bu ona küfretmek, sövmek için değil, iffetli olsa bile onlarda asıl itibarıyla fücurun bulunmasının mümkün olmasından dolayı lakap gibi kullanılmaktadır.³⁶⁸ ez-Zemahşerî ve en-Nisâbüri, *بَغِيٌّ* kelimesini “erkeklerle zina yapan günahkâr kadın” olarak açıklamışlardır.³⁶⁹

﴿قَالَتْ أَنِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَمَا يَمَسُّنِي بَشَرٌ وَمَا أَكُّ بَغِيًّا﴾

“Meryem, “Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım halde, benim çocuğum nasıl olur, dedi.”³⁷⁰ el-Kurtubî, *بَغِيًّا* kelimesinin “zina eden kadın” anlamında

³⁶³ el-İsfahânî, *el-Müfredat*, s.55-56.

³⁶⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.104; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, s.146.

³⁶⁵ Hac, 22/60.

³⁶⁶ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.104; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.55-56; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, I, 455-457; İbrahim, *Mu'cemü'l-Mustalahât*, s.33; *el-Mu'cemü'l-vasîf*,s.98.

³⁶⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.104; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, I, 455-457; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, IX, 227;el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, s.146; İbn Âşur, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 82; İbrahim, *Mu'cemü'l-Mustalahât*, s.33.

³⁶⁸ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.104; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, I, 455-457; İbrahim, *Mu'cemü'l-Mustalahât*, s.33.

³⁶⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV,12; en-Nisâbüri, *el-Kummî*, *Ġarâ'ibü'l-Ġur'ân*, IV, 478.

³⁷⁰ Meryem, 19/20.

olduğunu beyan ederken, helal ya da haram yolla herhangi bir kimsenin kendisine dokunmadığının t êkidli bir şekilde ifade edildiğini zikretmiştir.³⁷¹

﴿ يَا أُخْتِ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأً سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعْیًّا ﴾

“Ey Harun’un kızkardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi.”³⁷² Bu âyet-i kerimelerde de “iffetsiz” anlamına gelmektedir.

﴿ وَلَا تُكْرِهُوا فَتِيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِتَبْتَغُوا عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ﴾

“Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın.”³⁷³ Nûr Sûresi’ndeki bu âyet-i kerimde de الْبِغَاءُ kelimesi, “fuhş, zina ” anlamına gelmektedir.

17. آيَةٌ Lafzı

﴿ قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِّلنَّاسِ ﴾ (Meryem 19/21)

آيَةٌ lafzı, فَعَلَةٌ , فَعَلَةٌ ya da فاعِلَةٌ veznindedir.³⁷⁴ İbn Manzûr, آيَةٌ kelimesinin aslının آيَةٌ şeklinde olduğunu; ي harfi üzerinde şedde ağır gelince, şeddeden önceki harfin harekesinin fetha olması sebebiyle ي harfinin, أ harfine dönüştüğünü ifade etmiştir. ‘Ayne’l harfi ي dir. Zira cemîsine آيَاؤُهُ bakıldığında aynel harfinin ي harfi olduğu ortaya çıkmaktadır.³⁷⁵ el-Cevherî ve İbn Manzûr, Ebû Zeyd’in bir beytinde yer alan آيَاؤُهُ lafzını örnek olarak zikretmişlerdir.³⁷⁶

لَمْ يَبْقِ هَذَا الدَّهْرُ مِنْ آيَاتِهِ غَيْرَ أَنَا فِيهِ وَأَرْمَدَانِهِ

“Zaman, ocağın taşları ve küllerinden başka onun izlerinden hiçbir şey bırakmadı.”

³⁷¹ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 430.

³⁷² Meryem, 19/28.

³⁷³ Nur, 24/ 33.

³⁷⁴ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ*, s.87.

³⁷⁵ el-Cevherî, *eş-Şiḥâḥ*, s.68; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, I, 282.

³⁷⁶ el-Cevherî, *eş-Şiḥâḥ*, s.68; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, I, 282.

el-Cevherî, âyet kelimesinin aslının ³⁷⁷ *أَوِيَّةٌ* olduğunu söylerken; el-Ferrâ ve el-Kisâi ise, *فَاعِلَةٌ* vezninde olduğunu ifade etmişlerdir. Sîbeveyhi, ‘ayne’l-harfinin *و* olduğunu; el-Ferrâ da ayne’l-harfinin *ي* olduğunu ifade etmiştir. el-Ferrâ’ya göre aslı *أَيَّةٌ* şeklinde olup, tahfif yapılarak lâme’l- harfi olan *ي* harfi düşürülerek, *آيَةٌ* şeklini almıştır.³⁷⁷ el-Kurtubî ise el-Ferrâ’nın bu kelimenin aslını *أَيَّةٌ* şeklinde verdiğini ifade eder. Sîbeveyhi’nin ise, bu kelimenin aslını *فَاعِلَةٌ* vezninde *أَيَّةٌ* olarak verdiğini zikreder.³⁷⁸

آيَةٌ lafzı, “kendinden önceki kelâmın kendinden sonraki kelamdan ayrıldığına dair bir alâmet³⁷⁹, işaret, iz, ibret, şahıs, topluluk ” gibi farklı anlamlarda kullanılır. Cemîsi ise, *آيَاتٌ* , *آيَاتٌ* , *آيَاتٌ* şeklindedir.³⁸⁰ *آيَاتٌ* vezninde de cemîsi vardır.³⁸¹

Nâbiğa (ö.604, ?), *Dîvân*’ında şu beyti zikreder:

تَوَهَّمْتُ آيَاتٍ لَهَا فَعَرَفْتُهَا
لِسِتَّةِ أَعْوَامٍ وَذَا الْعَامِ سَابِعٍ

“Üzerinden altı yıl geçti bu da yedinci sene, onun işaretleri diye düşündüm ve onu tanıdım.”³⁸²

آيَةُ الرَّجُلِ, *شَخْصُهُ* yani “onun şahsı” anlamına gelmektedir.³⁸³ Ayrıca Kur’an’daki harflerin toplamı anlamına da gelir. *خَرَجَ الْقَوْمُ بِآيَتِهِمْ* cümlesinde *بِآيَتِهِمْ* lafzı, *بِجَمَاعَتِهِمْ* yani “toplula, toplulukla, grup halinde” gibi anlamlarda kullanılmıştır.³⁸⁴

Bir usul terimi olarak âyet, surelerin en küçük birimi olarak tarif edilebilir. Âyet kelimesi Kur’ân-ı Kerim’de 382 yerde geçmiş olup, “delil, işaret, mucize, kıyamet alâmetleri, Kur’ân’ın bölümleri” gibi farklı anlamlarda kullanılmıştır.

Delil, kanıt:

³⁷⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.68.

³⁷⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, I, 107-108.

³⁷⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, I, 107.

³⁸⁰ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (أي md.) s.68; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, (أي md.) I, 282; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhtâ*, (أي md.) s.87.

³⁸¹ İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, I, 282.

³⁸² ez-Zübyânî en-Nâbiğa, *Dîvân-ı en-Nâbiğa ez-Zübyânî*, Hilâl Matbaası, Mısır, 1911, s.71; el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, I,107.

³⁸³ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.68.

³⁸⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, I, 107.

﴿وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾

“Onun kanıtlarından biri, sizi topraktan yaratmış olmasıdır. Sonra bir baktınız ki, çoğalarak yeryüzüne dağılmış beşeriyetsiniz.”³⁸⁵

﴿قَالَ كَذَلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّئْ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَقْضِيًّا﴾

“Melek cevap verdi: “Orası öyle; ancak Rabbin buyurdu ki: O bana kolaydır. Biz onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu kararlaştırılmış bir iştir.”³⁸⁶

İşaret:

﴿قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا﴾

“Zekeriya, “Rabbim! Öyle ise bana bir işaret ver” dedi. Allah, “Sana işaret, tam üç gece insanlarla konuşamamandır” buyurdu.”³⁸⁷

Mucize:

﴿وَاصْصُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ آيَةً أُخْرَى﴾

“Şimdi de elini koynuna sok, bir hastalık yüzünden olmaksızın, bir başka mucize olarak bembeyaz çıkacaktır.”³⁸⁸

Kıyamet alâmetleri:

﴿يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا﴾

“Daha önce inanmamış yahut inancı kendisine iyilik kazandırmamış kimseye, Rabbinin bazı âyetleri geldiği gün iman etmesi fayda sağlamaz.”³⁸⁹ Bu âyet-i kerimede âyetlerden kasıt, kıyamet alâmetleridir.³⁹⁰

Kur’ân âyetleri:

﴿إِذَا تُنْتَلَى عَلَيْهِمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا﴾

“Onlara Rahmânın âyetleri okunduğunda, ağlayarak ve secde ederek yere kapanırlar.”³⁹¹

³⁸⁵ Rum, 30/20.

³⁸⁶ Meryem, 19/21.

³⁸⁷ Meryem, 19/10.

³⁸⁸ Tâhâ, 20/22.

³⁸⁹ Enâm, 6/158.

³⁹⁰ es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, I, 30.

³⁹¹ Meryem, 19/58.

18. أَجَاءَهَا الْمَخَاضُ Cümlesi

﴿ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ ﴾ (Meryem 19/23)

مَخَضَ fiili فَرِحَ babından olup “doğumu yaklaştı” anlamına gelir. Bu fiilin mastarı ise hem الْمَخَاضُ hem de الْمَخَاضُ şeklinde gelir. Cumhur , الْمَخَاضُ şeklinde okumuştur. مَخَضَتِ الْمَرْأَةُ kadının karnındaki çocuk çıkmak için hareketlendiğinde bu ifade kullanılır³⁹² الْمَخَاضُ ve الْمَخَاضُ ise “doğum sancısı” anlamına gelir.³⁹³ الْمَخَاضُ kelimesi aynı zamanda hamile olan develer için de kullanılır. Müfredi ise خَلَفَتْ şeklinde olup, aynı kökten değildir.³⁹⁴

Kays, Temîm ve Esed kabileleri مَخَضَتِ fiilini مَخَضَتْ şeklinde okumuşlardır.³⁹⁵ مَخَضَ fiili ise lugatta “bir şeyi kuvvetlice hareket ettirmek” anlamına gelir. مَخَضَ اللَّبَنُ ibaresi ise, süttten yağ çıkarmak için sütü iyice çalkalamak anlamına gelir. Muzarisi ise مَخَضُ يَمَخُضُ يَمَخُضُ olmak üzere üç şekilde de gelir.³⁹⁶

el-Halîl b. Ahmed ve es-Sîyrâfî, الْمَخَضُ kelimesinin pek çok şey için kullanılabileceğini ifade etmiştir. Mesela, السَّحَابُ يَمَخُضُ بِمَائِهِ “bulutun suyla dolması, çalkalanması”, الدَّهْرُ يَمَخُضُ بِالْفِتْنَةِ “zamanın fitne ile çalkalanması” veya “gecenin ardından gelen sabahın kötü olması” sonucunda kullanılan مَخَضَتِ اللَّيْلَةُ عَنْ يَوْمٍ سَوَاءٍ ifadesi gibi.³⁹⁷ Ayrıca Araplarda, elde edilen şeyin değeri, o şey karşılığında harcanan emek ve yorgunluğa

³⁹² İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, (مخض md.) XIII, 46; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 11; el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 431; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, IV, 8; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĥîṭ*, (مخض md.) s.1515; es-Sâfî, *el-Cedvel*, VIII, 279.

³⁹³ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (مخض md.) s.1067; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIII, 46-47.

³⁹⁴ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, (مخض md.) IV, 125; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1067.

³⁹⁵ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIII, 46.

³⁹⁶ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1067; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIII, 47; *el-Mu‘cemü'l-Vasît*, s.910.

³⁹⁷ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 125; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIII, 47.

eşit olmayınca *تَمَخَّضَ الْجَبَلُ فَوَلَدَ فَأَرًا* “Dağ (sancılandı) fare doğurdu.” anlamında bir atasözü de kullanılmaktadır.³⁹⁸

تَمَخَّضَ fiili, *مَخَّضَ* veya *مَخَّضَ* fiilinin tefe‘ul babına girmiş şeklidir. Hem “doğum sancısı çekmek” hem de “sütün yayıkta çalkalanması” anlamlarına gelir.³⁹⁹ *إِمْتَخَّضَ* fiili de her iki anlamda kullanılmıştır.⁴⁰⁰

İbn Manzûr, İbn Berrî'nin bir beytini *تَمَخَّضَ* fiilinin kullanımına örnek olarak getirmiştir.⁴⁰¹

لَقَدْ تَمَخَّضَ فِي قَلْبِي مَوَدَّتُهَا كَمَا تَمَخَّضَ فِي إِبْرِيهِ اللَّبْنُ

“Yayıkta sütün çalkalandığı gibi, kalbimde sevgisi coştı(çalkalandı).”

Doğumu yaklaşan kadına *الْمَاخِضُ* denir. Cemîsi ise *الْمَخَّضُ* ve *مَوَاخِضُ* şeklindedir.⁴⁰²

إِبْنُ مَخَاضٍ ve *بِنْتُ مَخَاضٍ* lafızları da bu fiilin mastarına izafe edilerek ortaya çıkmıştır. Kelime anlamı itibariyle “annesi hamile olan” demektir.⁴⁰³ Bir yaşını tamamlamış iki yaşına basmış erkek deve yavrusuna *إِبْنُ مَخَاضٍ*; bir yaşını tamamlamış ikisine basmış dişi deve yavrusuna da *بِنْتُ مَخَاضٍ* adı verilir.⁴⁰⁴

أَجَاءَهَا lafzı, *أَجَاءَهَا* yani “sığındı” ve *إِضْطَرَّهَا* “onu mecbur etti” anlamındadır. *جَاءَ* fiili, ifâl babına nakledilmiştir. Arapların darb-ı mesellerinden birinde bu fiil şu şekilde yer alır:

شَرُّ أَجَاءَكَ إِلَى مِحَّةِ عَرْقُوبٍ “O öyle bir şerdir ki Urkub’un beynine seni mecbur eder.”⁴⁰⁵

العَرْقُوبُ, “beyni olmayan, ancak hiçbir şeye gücü yetmeyen kimsenin sığınabileceği şey” anlamına gelir.⁴⁰⁶ *عَرْقُوبٌ*, Cahiliye döneminde yaşamış, yalanlarıyla meşhur bir kişi

³⁹⁸ <https://www.qssas.com>

³⁹⁹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1067; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIII, 47; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.1515.

⁴⁰⁰ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1067.

⁴⁰¹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIII, 47.

⁴⁰² İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIII, 46; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.1515.

⁴⁰³ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 125; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1067; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIII,47; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.1515; *el-Mu‘cemü'l-vasîġ*,s.910.

⁴⁰⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.60 - s.220.

⁴⁰⁵ et-Temîmî, *Mecâzü'l-Ğur‘ân*, II, 4.

⁴⁰⁶ ez-Zeccâc, *Me‘âni'l-Ğur‘ân*, III, 324.

olarak da bilinir. Bu kişiye nisbetle “tutulmayan sözler” anlamında عَرْقُوبُ مَوَاعِيدُ terkîbi kullanılır.⁴⁰⁷

Benî Temîm ise ج harfini, ش harfi olarak okumuştur. Dolayısıyla يُشِينُكَ fiili يُجِينُكَ ve يُلْجِنُكَ yani “sığındırmak, korumak, götürmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁰⁸

Züheyr’in bir beytinde şu ifadeler yer alır:

وَجَارٍ سَارٍ مُعْتَمِدًا إِلَيْنَا أَجَاءَتْهُ الْمَخَافَةُ وَالرَّجَاءُ

“Bize güvenerek gelen nice kimseyi, korku ve umut zorla sığındırdı.”⁴⁰⁹

﴿ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ ﴾

“Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti.”⁴¹⁰

Meryem Sûresi’ndeki âyet-i kerimede أَجَاءَهَا الْمَخَاضُ cümlesi “doğum sancısı onu yöneltti” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla burada أَجَاءَهَا fiili “yöneltti, mecbur bıraktı” anlamındadır.⁴¹¹

19. نَسِيًا مِّنْسِيًا Terkîbi

﴿ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًا مِّنْسِيًا ﴾ (Meryem 19/23)

نَسِيًا kelimesi, dördüncü baktan olan نَكِيسٌ fiilinden ism-i fâil manasında sıfat-ı müşebbehedir. Aslı نَسِيِي şeklinde olup iki yâ arasında idgâm gerçekleşmiştir. نَسِيِي kelimesi “çok unutan, unutkan”⁴¹² mânâsına da gelir. Müennesi نَسِيِي şeklindedir. نَسِيِي fiilinin ism-i mefûlüdür. Mefûl vezninde olup burada i’ lâl kaidesi gerçekleşmiştir. Aslı مَنَسُوِي şeklinde olup, و harfi ي harfine çevrilmiş, sonra da idgâm yapılmış ve مَنَسِيِي olmuştur.⁴¹³

⁴⁰⁷ <https://www.almrsal.com>

⁴⁰⁸ et-Taberî, *Câmi ‘u l-beyân*, XV, 493; ez-Zeccâc, *Me ‘âni l-‘Kur ‘ân*, III, 324.

⁴⁰⁹ Züheyr, *Dîvan*, s.14; Ebu’l-Haccac Yusuf b. Süleyman b. İsa eş-Şentemerî, *Şerhu Dîvan-ı Züheyr b. Ebi Sülmâ el-Müzenî*, el-Hamîdiyye Matbaası, Mısır, 1323, s. 74; et-Temîmî, *Mecâzü l-‘Kur ‘ân*, II, 4.

⁴¹⁰ Meryem, 19/23.

⁴¹¹ *Kur ‘an-ı Kerim Meâli*, DİB, s.331.

⁴¹² el-Firuzâbâdî, *el-‘Kâmûsü l-muḥîṭ*, ss.1338-1339.

⁴¹³ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 289.

النسي kelimesi Arapçada “âsa, kupa gibi küçük, değersiz şey” anlamına gelir. النسي ve النسي her ikisi de المنسي yani “unutulan şey, halk nezdinde bir değeri olmayan, Arapların yolculuk esnasında konakladıkları yerden ayrılırken arkada bırakmış ya da unutmuş olabilecekleri küçük eşyalar” anlamındadır.⁴¹⁴ Hatta Araplar konakladıkları yerden ayrılırken “Geride ufak tefek şeyler bırakmayın, araştırın” anlamında şu ifadeyi kullanırlarmış:⁴¹⁵

أَنْظُرُوا أَنْسَاءَكُمْ أَوْ تَتَّبِعُوا أَنْسَاءَكُمْ

Hz. Aişe'nin de bir sözünde bu terkip şu şekilde yer alır: *وَدِدْتُ أَيْ كُنْتُ نَسِيًا مَنْسِيًا* “Kendisine iltifat edilmeyen, atılmış, hakir görülen bir şey olsaydım” demektir. Burada da *نَسِيًا مَنْسِيًا* lafzı, “unutulmuş, basit, değersiz şey” anlamındadır.⁴¹⁶

النسي ise aynı zamanda “kadının attığı hayız bezi” anlamına da gelir. Çoğulu ise أنسَاء şeklidir.⁴¹⁷ ez-Zeccâc, النسي kelimesinin, “bilinmeyen, unutulmuş, atılmış şey” anlamında olduğunu ifade eder. نَسِيًا kelimesinin ise حَيْضَةٌ مُلْقَاةٌ “atılmış hayız bezi” anlamına geldiğini söyler.⁴¹⁸ Şair eş-Şenferâ, şu beytinde نسي lafzını “basit bir şey” anlamında kullanmıştır:

كَأَنَّهَا فِي الْأَرْضِ نَسِيًا تَقْصُهُ عَلَى أُمِّهَا وَإِنْ تُكَلِّمَكَ تَبَلَّتِ

“Sanki yerde basit bir şeyi arar gibi (kafasını hayâdan dolayı kaldırmadan, sağa sola salınmadan yoluna koyuluyor) annesinin peşisıra gider, seninle konuştuğunda (utandığından) kısa kısa konuşur.”⁴¹⁹

Fiil olarak نَسِيَهُ نَسِيًا و نَسِيَانًا و نَسُوَةً و نَسَاوَةً و نَسَاوَةً “gaflet sebebiyle veya kasıtlı olarak onu etti” demektir.⁴²⁰ التَسْيَانُ kelimesi ise, iki farklı anlamda değerlendirilmiştir: Birincisi “terk

⁴¹⁴ et-Temîmî, *Mecâzî'l-Kur'ân*, II, 4; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (نسي md.) s.1131-32; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, (نسي md.), XIV, 131-134; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîĥ*, (نسي md.) s.1338-1339; *el-Mu'cemü'l-vasîĥ*, (نسي md.), s.974.

⁴¹⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1131-32; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, XIV, 131-134; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîĥ*, s.1338-39; *el-Mu'cemü'l-vasîĥ*, s.974.

⁴¹⁶ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, XIV, 131-134.

⁴¹⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.1131-32; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, XIV, 131-134.

⁴¹⁸ ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân*, III, 324.

⁴¹⁹ Amr b. Mâlik eş-Şenferâ, *Dîvânu's-Şenferâ*, thk. ve şrh: Emil Bedî' Yakub, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1417/1996, s.33.

⁴²⁰ *el-Mu'cemü'l-vasîĥ*, s.974.

etmek” ikincisi ise “hatırlamanın zıttı, unutmak”tır⁴²¹. Şu ayetlerde de nisyan kelimesi, “terk etmek, bırakmak” anlamına gelmektedir:

﴿نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ﴾

“Onlar Allah’ı unuttular. Allah da onları unuttu.”⁴²² Allah’ın unutmaması söz konusu olamayacağından burada fiil aslında “terk etmek” anlamındadır. Yani onların Allah’ı bırakmaları, Allah’ın emirlerini yerine getirmemeleri sebebiyle Allah’ın da onları bıraktığı ifade edilmektedir.⁴²³

﴿قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيَتْهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى﴾

“(Allah) şöyle buyurmaktadır: İşte böyle. Çünkü sana âyetlerimiz geldi; ama sen onları unuttun. Bugün de aynı şekilde sen unutuluyorsun.”⁴²⁴

el-İsfahânî ise, nisyan kelimesinin “insanın kendisine emanet edilen şeyi ya kalbinin zayıflığından ya gafletten ya da kasıtlı olarak korumayı bırakmasıdır” şeklinde tarif eder. Allah Teâlâ, insanın kasıtlı olarak, hafife alması sebebiyle unutmamasını zemmetmiştir. Şu âyet-i kerimeyi de el-İsfahânî, bu görüşüne delil olarak getirmiştir.⁴²⁵ Zira bu âyette nisyan, insan tarafından kasıtlı olarak yapılmıştır.

﴿فَذُوقُوا بِمَا نَسَيْتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا إِنَّا نَسِينَاكُمْ﴾

“Bu güne kavuşmayı unutmanızın cezasını şimdi tadın bakalım! Doğrusu biz de sizi unuttuk.”⁴²⁶

Nisyân, Allah’a izafe edildiğinde ise “küçümsemek suretiyle terk etme” anlamında olup bu da Allah’ın emirlerini bile bile yerine getirmemeleri sebebiyledir.⁴²⁷ Zira Allah için unutmama, yanılma, hata ve kullara zulmetme söz konusu olamaz.

Meryem Sûresi’ndeki âyeti kerimede de “unutulmak” anlamındadır.

﴿قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَذَا وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا﴾

“Meryem “Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim” dedi.”⁴²⁸

Mehmet Vehbi, tefsîrinde مَنْسِيًّا kelimesinin “unutulmuş ve aranılmamış”, مَنْسِيًّا kelimesinin ise “zamanın geçmesiyle unutulmuş, ismini bile zikretmek kimsenin hatırına

⁴²¹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.1131-1132; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 131-134.

⁴²² Tevbe, 9/67.

⁴²³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 131-134.

⁴²⁴ Taha, 20/126.

⁴²⁵ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.184-185.

⁴²⁶ Secde, 32/14.

⁴²⁷ el- İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.184-185.

⁴²⁸ Meryem, 19/23.

gelmemiş” anlamına geldiğini zikretmiştir. Vehbi, *وَكُنْتُ نَسِيًّا مَنْسِيًّا* ibaresinin “*Ne olaydı ben unutulmuş, aranmaz, ismi bile kimsenin hatırına gelmez bir halde yok olup gideydim de bu halleri görmeseydim*” demek olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁹

النِّسَاءُ وَالنِّسْوَانُ وَالنِّسْوَةُ kelimeleri ise aynı kökten gelmiş olup, *إِمْرَأَةٌ* (kadın) kelimesinin çoğuludur.⁴³⁰

20. رُطْبًا جَنِيًّا Terkîbi

﴿ وَهَزَيْ إِلَيْكَ بِجِدْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا ﴾ (Meryem 19/25)

رُطْبٌ kelimesi, cins isim olup “taze hurma, ham hurmanın olgunlaşmış hali” anlamına gelir.⁴³¹ *جَنِيًّا* kelimesi, *فَعِيلٌ* vezninde sıfat-ı müşebbehe olup, ism-i mefûl manasındadır. Aslı *جَنِيٍّ* şeklindedir. Burada iki yâ harfi arasında idgâm gerçekleşmiştir. Bazıları ism-i fâil manasında olduğunu söylemişlerdir.⁴³²

جَنَى الْجَنِيِّ kelimesi, “meyve toplamak, devşirmek, hasat etmek” anlamlarına gelen *جَنَى* kelimesinden türemiştir. *اجْتَنَى* fiili de aynı anlamda kullanılmaktadır.⁴³³ *الْمُجْتَنَى* ve *الْجَنَى* kelimeleri de *الْجَنَى* kelimesi gibi “hasat edilen meyve ve bal, ağaçtan ve yerden toplanan her şey, mantar, pamuk vb.” için kullanılmaktadır.⁴³⁴ *الْجَنَى* kelimesi aynı zamanda koparılma vakti gelmiş hurma için de kullanılır.⁴³⁵ el-Kurtubî, eserinde Mücâhid’in (ö.103/721), bunu acve hurması olarak rivayet ettiğini; Ebu Amr b. el-A’lâ’nın (ö.154/771) ise, *الْجَنَى* kelimesini

⁴²⁹ Vehbi, *Hulâsatü'l-Beyân*, VIII, 3210.

⁴³⁰ el-Cevherî, *eş-Şiḥâh*, ss.1131-32; İsfahânî, *el-Müfredât*, s.197; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIV, 131-34; *el-Mu‘cemu'l-Vasît*, s.974.

⁴³¹ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, (*رطب* md.), II, 125.

⁴³² el-Hemezânî, *el-Kitabu'l-Ferîd*, IV, 358.

⁴³³ el-Cevherî, *eş-Şiḥâh*, (*جنى* md.), s.206; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.101; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (*جنى* md.), II, 392; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, (*جنى* md.), s.303.

⁴³⁴ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, I, 268; Cevherî, *eş-Şiḥâh*, s.206; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.101; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, II, 394; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, s.303.

⁴³⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 435-37; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, II, 394.

“henüz kurumamış hatta onu toplayanın elinden henüz uzaklaşmamış, çok taze hurma” için kullanıldığını zikretmiştir. Ayrıca el-Kurtubî, الْجَنِيّ kelimesinin “herhangi bir bozulma veya çizilme olmadan olgunlaşan hurma” anlamına geldiğini zikretmektedir. el-Ferrâ, الْجَنِيّ ve الْمَجْنِيّ kelimelerinin aynı anlama geldiğini zikrederken;⁴³⁶ el-Ferrâ dışındaki bazı dil âlimleri ise الْجَنِيّ kelimesinin “tek bir hurma ağacından toplanmış, yetiştiği yerden alınmış hurma, dalından yeni kopmuş” anlamına geldiğini ifade etmişlerdir.⁴³⁷ Şair şu beyitte güzel bir bahçeyi tasvir ederken جَنَاهَا kelimesini “meyve, dalından yeni kopmuş” gibi anlamlarda kullanmıştır.

طَيْبُ ثَمَارٍ فِي رِيَاضٍ أَرْبِصَةٍ وَأَعْصَانُ أَشْجَارٍ جَنَاهَا عَلَى قُرْبٍ

“Yeşil güzel bir bahçede olgun, hoş meyveler vardır; ağaçların dallarındaki meyveler zahmetsizce alınacak kadar yakındır.”⁴³⁸

الْجَنِيّ kelimesinin cemîsi أَجْنَاءُ şeklindedir.⁴³⁹ جَنِيَّةٌ kelimesi ise “ipekten yapılmış bir elbise” demektir.⁴⁴⁰ الْجَنِيّ kelimesinin cemîsi ise أَجْنٍ şeklinde gelir.⁴⁴¹

﴿ وَهَزِي إِلَيْكَ بِجَذْعِ النَّخْلَةِ تُسَاقِطُ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا ﴾

“Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün.”⁴⁴² Meryem Sûresi’nde yer alan bu terki b “taze hurma” şeklinde tercüme edilmiştir. Bundan hurmanın Hz. Meryem doğum yaptıktan sonra mucizevî olarak kuru hurma ağacının yeşermesi ve ham hurmanın olgunlaşarak Hz. Meryem’e taze bir besin olduğu anlaşılmaktadır.

﴿ وَحَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴾

“Ve bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır.”⁴⁴³ Bu âyet-i kerimede الْجَنِيّ kelimesi, “meyve” olarak tercüme edilmiştir.

⁴³⁶ el-Ferrâ, *Me ‘âni ‘l-Ḳur‘ân*, II, 169.

⁴³⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 435-437.

⁴³⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 436.

⁴³⁹ el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsü ‘l-muḥîṭ*, s.303.

⁴⁴⁰ el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳâmûsü ‘l-muḥîṭ*, s.303.

⁴⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü ‘l-‘Arab*, II, 394.

⁴⁴² Meryem, 19/25.

⁴⁴³ Rahman, 55/54.

أَجْنَتْ الْأَرْضُ “meyve olgunlaştı”; أَجْنَتْ الثَّمَرَةُ “meyve olgunlaştı” fiilinin ifâl babı olan أَجْنَى fiili ise “toprak bol ürün verdi” gibi anlamlarda da kullanılmaktadır.⁴⁴⁴

أَجْنَى fiili aynı zamanda عَلَى harf-i ceri ile “suç işlemek, başına bir iş getirmek” gibi anlama da gelmektedir.⁴⁴⁵

التَّجَنَّى kelimesi ise aynı kökten gelmiş olup tefe‘ul babındandır ve “suç işlemek, başkasının aleyhinde suç iddia etmek, başkasına yapmadığı bir suçu isnad etmek” gibi anlamlara gelir. el-Fîruzâbâdî, تَجَّى fiilinin عَلَى ile kullanıldığında bu anlama geleceğini ifade etmiştir.⁴⁴⁶

21. اِنْسِيًّا Lafzı

﴿فِيمَا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ اِنْسِيًّا﴾ (Meryem 19/26)

اِنْسِيًّا kelimesi, اِنْسٌ kelimesinin ism-i mensûb haline getirilmiş şekli olup hem “insan, insanoğlu” anlamını taşır hem de “beşerî, insanî” anlamı vardır.⁴⁴⁷ اِنْسِيًّا kelimesi, “vahşî, barbar, insanlık dışı, canî” gibi anlamları ihtiva eden وَحْشِيًّا kelimesinin de zıttıdır.⁴⁴⁸

اِنْسٌ lafzı, “bir grup insan, insanoğlu, beşer, insan topluluğu” anlamına gelir.⁴⁴⁹ Fussilet Sûresi’ndeki âyet-i kerimede de اِنْسٌ kelimesi, “insan toplulukları” anlamında yer almıştır.

﴿قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ﴾

⁴⁴⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.206; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.101; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, II, 394; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.303.

⁴⁴⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 268; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.206; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, II, 392; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.303.

⁴⁴⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 268; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.206; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, II, 392; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.303.

⁴⁴⁷ el-Hemezânî, *el-Kitabu'l-Ferîd*, IV, 360.

⁴⁴⁸ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 92-93; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.58.

⁴⁴⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, (اِنْسٌ md.), I, 92-93; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (اِنْسٌ md.), s.58; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (اِنْسٌ md.), I, 231-232.

“ Böylece kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları ile ilgili o söz (azap), onlar için de gerçekleşti. Çünkü onlar ziyana uğrayanlardı. ”⁴⁵⁰

اِنْسٌ kelimesi de اِنْسٌ lafzı ile aynı manada kullanılır. Bu kelime aynı zamanda “bölge halkı, bir yerleşim yerinde bulunan insanlar” anlamındadır.⁴⁵¹ Mesela, رَأَيْتُمْ مَكَانٍ كَذَا أَنْسًا كَثِيرًا, cümlesindeki أَنْسًا kelimesi النَّاسُ yani “insanlar” anlamına gelir.⁴⁵² اِنْسٌ kelimesi, وَحِشَّةٌ kelimesinin zıttı olup اِنْسَةٌ بِهْ اِنْسًا و اِنْسَةٌ kelimesinin mastarıdır. Başka bir lehçede ise اِنْسَتْ بِهْ اِنْسًا şeklinde kullanılır. اِنْسٌ , اِسْتِنْسَانٌ , اِنْسٌ kelimeleri, “samîmi, sosyal, canayakın olmak” anlamındaki اِنْسَتْ بِهْ اِنْسًا fiiliyle aynı anlamdadır.⁴⁵³ Aynı kökten gelen اِنْسَ fiili ise “yakinen görmek, fark etmek, sezinlemek” anlamında kullanılır. Âyet-i kerimede de “görmek” olarak tercüme edilen اِنْسَ fiili asıl itibariyle “fark etmek” anlamındadır.

﴿ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ ﴾

“Yetimleri deneyin. Evlenme çağına erdiklerinde, eğer reşit olduklarını görürseniz, mallarını kendilerine verin.”⁴⁵⁴

Bazı dil âlimleri, insanlara اِنْسٌ denilmesinin sebebini, insanların fark edilmeleri, görünmeleri olduğunu; cinler için ise اِنْسٌ lafzının kullanılmasının cinlerin insanlar tarafından görünmemeleri sebebiyle olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁵⁵ Burada اِنْسٌ kelimesinin, “yakinen görmek, fark etmek, sezinlemek” anlamına gelen اِنْسَ fiiline dayandığını da zikretmek istemişlerdir.⁴⁵⁶

اِنْسِيٌّ ve اِنْسِيٌّ kelimeleri de “*insan, insanoğlu*” anlamında müfreddirler. Cemîsi ise, اِنْسِيٌّ şeklindedir.⁴⁵⁷ اِنْسِيٌّ ve اِنْسِيٌّ kelimeleri de çoğul olarak kullanılmaktadır.⁴⁵⁸ Ayrıca

⁴⁵⁰ Fussilet, 41/25.

⁴⁵¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 234.

⁴⁵² el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 92-93; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 231-232.

⁴⁵³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 233.

⁴⁵⁴ Nisa, 4/6.

⁴⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 234.

⁴⁵⁶ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.58; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.28; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ* (انس md.) s.77.

⁴⁵⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.58; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.28; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.77.

⁴⁵⁸ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.77.

إِنْسِيّ kelimesi, aynı zamanda “ her şeyin sol tarafı ” anlamına da vardır. Mesela إِنْسَانُ kelimesi, aynı zamanda “ insanın sol tarafı ” demektir.⁴⁵⁹

Meryem Sûresi’nde de إِنْسِيّ kelimesi, “insan, insanoğlu” anlamındadır.

﴿ فِيمَا تَرَيْنَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴾

“İnsanlardan birini görecek olursan, “ Şüphesiz ben Rahman’a susmayı adadım. Bugün hiçbir insanla konuşmayacağım ” de.”⁴⁶⁰

إِنْسِيّ kelimesi aynı zamanda إِنْسَانُ kelimesinin de çoğulu olarak kullanılır. Burada ي harfi, ن harfine dönüşmüştür. إِنْسَانُ kelimesi, hem müzekker için hem de müennes için kullanılır. Ayrıca kadınlar için ة harfi getirilmez.⁴⁶¹ Bazı dil âlimlerine göre إِنْسَانُ kelimesinin aslı إِنْسِيَانُ şeklinde olup tahfif için ي harfi düşmüş ve bu haliyle de kullanılmaya devam etmiştir. إِنْسَانُ kelimesinin verdiği sözleri unutmaması sebebiyle insanoğlu için kullanıldığı rivayet edilir ki bu durumda kelimenin kökü نَسِيّ olarak kabul edilmiştir.⁴⁶² إِنْسَانُ ve إِنْسِيّ kelimeleri âyet-i kerimelerde şu şekilde yer almıştır:

﴿ لِنُحْيِي بِهِ بَلَدَةً مَيِّتًا وَنُصْفِيهِ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنْسِيًّا كَثِيرًا ﴾

“Ölü toprağı canlandıralım, yarattıklarımızdan birçok hayvanları ve insanları sulayalım diye gökten tertemiz yağmur yağdırdık.”⁴⁶³

﴿ وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴾

“ Onu insan yükledi. Çünkü o çok zalimdir, çok cahildir. ”⁴⁶⁴

22. فَرِيًّا Lafzı

(Meryem 19/27) ﴿ قَالَ يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴾

⁴⁵⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 92-93; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 234; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĥiṭ*, s.77.

⁴⁶⁰ Meryem, 19/26.

⁴⁶¹ el-Cevherî, *eṣ-Şîḥâḥ*, s.58; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĥiṭ*, s.77.

⁴⁶² el-Cevherî, *eṣ-Şîḥâḥ*, s.58; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.28; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 231-232.

⁴⁶³ Furkan, 25/49.

⁴⁶⁴ Ahzab, 33/72.

فَرِيًّا kelimesi, sarf açısından sıfat-ı müşebbehe olup فَعِيلٌ vezindedir. Birinci ya harfi ikincisine idgâm edilmiş olup, “yarılmış, kesilmiş” anlamına gelir. جِلْدٌ فَرِيٌّ , دَلْوٌ فَرِيٌّ gibi tamlama şeklinde de gelir ve “çatlamış, yarılmış deri, kova, kırba ” gibi şeyler için kullanılır.⁴⁶⁵

فَرَى الشَّيْءَ يَفْرِى kelimesi, “yardı, parça parça yaptı, bozdu” anlamına gelen فَرَى fiilinden türemiştir. Yürüyüp bir mesafe kattığı zaman فَرَى الْأَرْضَ ibaresi kullanılır. فَرَى fiili aynı zamanda, “deri sergi, kırba, nal gibi şeylerin ölçülüp ölçüye göre kesilmesi, düzeltilmesi, tamir edilmesi” gibi anlamda da kullanılır.⁴⁶⁶ فَرَى يَفْرِى fiili ise “şaşırmak, hayret etmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁶⁷ el-Cevherî, فَرَى fiilinin de “şaşırmak, hayret etmek ” gibi anlamlara geldiğini ifade etmiştir. Aynı zamanda bir kimse bir şey uydurduğunda فَرَى فُلَانٌ gibi anlamlara geldiğini zikretmiştir.⁴⁶⁸ فَرَى fiili ile فَرَى fiili arasında bab açısından farklılık vardır. فَرَى fiili, ikinci bابتandır, فَرَى fiili ise, dördüncü bابتan gelmektedir.

أَفْرَأَهُ fiili ise “düzeltilti, ıslah etti”⁴⁶⁹ anlamına geldiği gibi, deri çatladığında ve bozulduğunda da bu fiil kullanılır.⁴⁷⁰

Dilciler, hem فَرَى hem de أَفْرَأَهُ fiilinin الشَّقُّ yani “yarmak, kesmek” anlamına geldiğini; fakat فَرَى fiilinin ifsad yani bozmak, أَفْرَأَهُ fiilinin ise ıslah yani düzeltme anlamında kullanıldığını ifade etmişlerdir.⁴⁷¹ İbn Berrî'nin şiirinde de فَرَى fiili, bu kullanımla yer almaktadır.

إِذَا انْتَحَى بِنَابِهِ الْمَهْدَاهِدِ فَرَى عُرُوقَ الْوَدَجِ الْعَوَا ذِي

⁴⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, X, 255-256.

⁴⁶⁶ el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, (فَرَى md.), ss.876-77; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (فَرَى md.), X, 255; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, (فَرَى md.), s.1244.

⁴⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, X, 255-56; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.1244.

⁴⁶⁸ el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, ss.876-77.

⁴⁶⁹ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.1244.

⁴⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, X, 255-56.

⁴⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, X, 255-56.

“Süratlice kesen köpek dişleriyle yöneldiği zaman, sürekli kan veren şah damarını yardı.”⁴⁷²

el-Cevherî ise bunun tam aksini iddia etmiştir. Mesela, أَفَرَيْتَ الْأَدِيمَ ibaresinin ifsat etmek yani zarar verme kastı ile kesmek, yarmak anlamına geldiğini; فَرَيْتُهُ fiilinin ise onarmak, düzeltmek maksatlı kesmek, yarmak olduğunu ifade etmiştir. el-İsfahânî de bu şekilde açıklamıştır.⁴⁷³ el-Fîruzâbâdî ise فَرَى ve أَفْرَى fiillerinin her ikisinin de ister ıslah için isterse zarar vermek maksatlı olsun “yarmak, kesmek” anlamında olduğunu zikretmiştir.⁴⁷⁴

فَرِيٌّ kelimesi, aynı zamanda “ büyük bir şey, uydurulmuş şey ” anlamlarına gelir. Bir kimse çok abartılı, çok önemli bir iş yaptığında فَلَانٌ يَفْرِى الْفَرِيَّ ifadesi kullanılır.⁴⁷⁵ el-Ferrâ, Zürare b. Sa’b için şu beyitleri zikreder:

قَدْ أَطَعَمْتَنِي دَقَالًا حَوْلِيَا مُسَوَسًا مُدَوِّدًا حَجْرِيَا قَدْ كُنْتَ تَفْرِينَنِي بِهِ الْفَرِيَا

“O kadın, bir yıllık, güveli, kurtlu, taşlı hurmanın en kötüsüyle beni doyurdu, sen ise çok konuşuyor ve onu bu işle ta’zim ediyorsun (büyüttüyorsun, abartıyorsun).”⁴⁷⁶

Meryem Sûresi’nde فَرِيًّا lafzı şu şekilde yer almıştır.

﴿ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴾

“ Onlar şöyle dediler: Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın!”⁴⁷⁷

ez-Zemaşşerî, فَرِيًّا kelimesinin “ görülmemiş, benzersiz şey ” anlamında olduğunu ifade eder.⁴⁷⁸ en-Nîsâbü’rî, فَرَى الْجِلْدِ yani “derinin parçalanması” anlamına gelen fiilden türemiş olduğunu ve “benzersiz şey” anlamına geldiğini zikreder. Alışılmıyın dışındaki bir işi ifade etmesi yönüyle bunda kınanacak ayıplanacak bir durum yoktur. Fakat

⁴⁷² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, X, 255.

⁴⁷³ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.876-77; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.379; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, X, 255-256.

⁴⁷⁴ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ*, s.1244.

⁴⁷⁵ ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Ḳur’ân*, III, 327; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.876-877; el-Kurtubî, *el-Câmi’*, XIII, 441; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, X, 255-256; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Ḳur’âni’l-‘azîm*, IX, 238; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ*, s.1244; *el-Mu’cemü’l-vasîṭ*, s.974.

⁴⁷⁶ Ebu Zekerîyya Yahya b. Ziyad el-Ferrâ, *Me’âni’l-Ḳur’ân*, Âlemü’l-Kütüb, Beyrut, 1403/1983, II, 161; el-Kurtubî, *el-Câmi’*, XIII, 442

⁴⁷⁷ Meryem, 19/27.

⁴⁷⁸ ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, IV, 17; en-Nîsâbü’rî, *el-Kummî*, *Ġarâ’ibü’l-Ḳur’ân*, IV, 471.

burada “ iffete aykırı olarak yapılan çirkin iş ” olması hasebiyle tevbîhin kastedildiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁹

İbn Kesîr, ez-Zeccâc, ez-Zemahşerî gibi âlimler فَرِيًّا kelimesinin فَرَى kökünden geldiğini ifade etmektedirler. Fakat âyetin meâlinde bu kelime “ çok çirkin bir şey ” diye tercüme edilmekte olup insanların beklemediği, hayrete düşüren bir iş olduğu ortadadır. Bu nedenle فَرِيًّا kelimesinin “hayrete düşmek, şaşırarak, dehşete düşmek” anlamına gelen فَرِيَ يَفْرِى fiilinden türetilmiş olması da mümkündür.

en-Nisâbûrî de, فَرِيًّا kelimesinin “ beklenmedik, çirkin, iğrenç şey” anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁴⁸⁰ el-Kurtubî de eserinde bazı dil âlimlerinin bu kelime ile ilgili açıklamalarını zikrederek فَرِيًّا kelimesinin, “ önceden hiç olmamış benzersiz, yeni, nadir, önemli, tuhaf bir iş, büyük bir durum⁴⁸¹, uydurma” gibi anlamlara geldiğini zikretmiştir.⁴⁸²

Mehmet Vehbi, فَرِيًّا kelimesinin “herkes nazarında çirkin ve tuhaf kabul edilen bir iş” anlamında olup, kök olarak “bir şeyi kesmek” demek olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla bu manadan yola çıkarak Hz. Meryem’in babasız çocuk dünyaya getirmesi Allah’ın kanununa aykırı olması sebebiyle “âdeti kat’ettiği” için جَنَّتْ شَيْئًا فَرِيًّا ibaresinin “ Sen acîb ve âdetin hilafı bir şey getirdin ” anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸³

Aynı kökten gelen الْفَرِيَّةُ kelimesi ise “yalan, asılsız söz, iftira” anlamlarında kullanılır. فَرَى fiilinin ifti‘al babına girmiş şekli olan افْتَرَى fiili ise, “ iftira etmek, yalan uydurmak ” gibi anlamlarda kullanılır.⁴⁸⁴ عَالِي harfî ceri ile kullanıldığında ise “ birine karşı yalan uydurmak, aleyhine bir şey uydurmak, iftira atmak ” anlamına gelir. Aşağıdaki âyet-i kerimelerde de bu anlamda yer almıştır.

﴿ قَالَ هُمْ مَوْسَى وَيَلِكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِتْكُمْ بِعَذَابٍ وَقَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى ﴾

⁴⁷⁹ en-Nisâbûrî, el-Kummî, *Ġarâ’ibü’l-Ġur’ân*, IV, 481.

⁴⁸⁰ Ebü’l-Hasen Alî b. Ahmed el-Vahidî en-Nisâbûrî, *el-Vasîf fî tefsîri’l-Ġur’âni’l-mecîd*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 1994/1415, s.182.

⁴⁸¹ et-Temîmî, *Mecâzû’l-Ġur’ân*, II, 7; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.379.

⁴⁸² el-Kurtubî, *el-Câmi’*, XIII, 441-442.

⁴⁸³ Vehbi, *Hulâsatü’l-Beyân*, VIII, 3216.

⁴⁸⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.876-77; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.379; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, X, 255-56.

“ Musa onlara şöyle dedi: “Yazıklar olsun size! Allah’a karşı yalan uydurmayın, yoksa sizi azap ile yok eder. Allah’a karşı yalan uyduran mutlaka hüsrana uğramıştır.”⁴⁸⁵

﴿ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا ﴾

“ Allah’a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.”⁴⁸⁶

23. أُخْتٌ هَارُونَ Terkîbi

﴿ يَا أُخْتُ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأً سَوَاءً وَمَا كَانَتْ أُمُّكَ بَعِيًّا ﴾ (Meryem 19/28)

أُخْتٌ هَارُونَ lafzı Hz. Meryem’e hitaben kullanılmıştır. Hz. Meryem’e, bu şekilde hitap etmelerini birkaç rivayetle açıklamak mümkündür.

- Hz. Meryem, Allah’a karşı kulluğu ve ibadetleri açısından Hz. Harun’a benzetilmiştir. Hz. Meryem’in aynı zamanda onun soyundan gelmesi sebebiyle bu lafız kullanılmıştır.⁴⁸⁷
- İkinci bir yoruma göre Hz. Meryem’in, Harun adında bir kardeşi vardır. İsrailoğulları bu ismi, Hz. Harun’un bereketinden nasiplenmek için çokça kullanmışlardır. Hz. Peygamber’den gelen bir rivayette de Yahudilerin peygamber ve salih kimselerin isimlerini kendi çocuklarına verdikleri⁴⁸⁸ yer almaktadır.⁴⁸⁹
- Bu dönemde yaşamış ve adı Harun olan salih bir kimseye nisbetle bu ibare kullanılmış olup bu kişi öldüğünde onun cenazesine adı Harun olan kırk bin kişi katılmıştır.⁴⁹⁰
- Bu dönemde Hz. Meryem gibi aynı kaderi paylaşan, âbid, zahit, Allah’a adanmış ve Beyt-i Makdis’in hizmetine verilmiş Harun adında bir zat vardır. Ona nisbetle bu ibare kullanılmıştır.⁴⁹¹

⁴⁸⁵ Taha, 20/61.

⁴⁸⁶ Nisa, 4/48.

⁴⁸⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 442-444; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Ḳur’âni'l’azîm*, IX, 239.

⁴⁸⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 443; Celâlüddîn Abdurrahman es-Süyutî, *el-İtkân fi ‘ulûmi'l-Ḳur’ân*, tlk: Mustafa Dib el-Buga, Dârü İbni Kesîr, Dimeşk- Beyrut 1416/1996, II, 1264.

⁴⁸⁹ Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nisâî, *Tefsîru'n-Nisâî*, thk: Sabri b. Abdulhâlık eş-Şafîi, Seyyid b. Abbas el-Celîmmî, Müesssesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut 1410/1990, II, 29; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Ḳur’âni'l’azîm*, IX, 239; ez-Zeccâc, *Me‘âni'l-Ḳur’ân*, III, 327.

⁴⁹⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 442-44; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Ḳur’âni'l’azîm*, IX, 238.

⁴⁹¹ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 442-444.

- Bazı gruplar ise; Hz. Meryem'i tevbih etmek ve ayıplamak için o dönemde yaşamış ve adı Harun olan facir bir kimseye nisbetle bu lafzın kullanıldığını ifade etmişlerdir. Özellikle et-Taberî bu rivayeti zikredeninin ismini vermeksizin bu açıklamayı yapmıştır.⁴⁹²

24. صِدِّيقًا نَبِيًّا Lafzı

﴿وَأَذْكُرُ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا﴾ (Meryem 19/41)

صَدَقَ يَصْدُقُ صِدْقًا kelimesi, “doğru söylemek, dürüst olmak” anlamına gelen فِعْلًا vezninde mübâlağalı ism-i fâildir. Müennesi ise الصِّدِّيقَةُ şeklinde gelir. Mâide Sûresi'nde yer alan ﴿وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ﴾ “Onun annesi de dosdoğru bir kadındır.” âyet-i kerimesinde de الصِّدِّيقُ kelimesi, müennes şekliyle yer almaktadır.⁴⁹³

صَدَقَ يَصْدُقُ صِدْقًا و صَدَقًا و تَصَدَّقًا fiili, “doğru söylemek, gerçeği söylemek, doğruluğunu haber verdi, hak ve hakikat olmak, aslı çıkmak, kuvvetle çarpışmak⁴⁹⁴, vaadini tutmak, samimi davranmak” gibi anlamlara gelir. الصِّدْقُ, yalanın zıttıdır.⁴⁹⁵ Bu kelime muzafun ileyh olduğunda رَجُلٌ صَدِّيقٌ , امْرَأَةٌ صَدِّيقَةٌ , قَوْمٌ صَدِّيقُونَ şeklinde kullanılır. Sıfat olarak رَجُلٌ صَدِّيقٌ , امْرَأَةٌ صَدِّيقَةٌ şeklinde yapılır. الصِّدْقُ ise صَدَقٌ kelimesinin cemisidir.⁴⁹⁶

﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا﴾

“Onlar için yüce bir doğruluk dili var ettik.”⁴⁹⁷ Bu âyet-i kerimede de صِدْقٍ kelimesi,

لِسَانَ صِدْقٍ şeklinde izafet yapılarak kullanılmıştır.

⁴⁹² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, IX, 239; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 442-444

⁴⁹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 307.

⁴⁹⁴ *el-Mu'cemu'l-Vasît*, (صدق md.), s.556.

⁴⁹⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, (صدق md.), II, 384-385; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (صدق md.), ss.637-638; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (صدق md.), VII, 307-308; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâf*, (صدق md.), s.920.

⁴⁹⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, II, 384-85; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 307-308; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâf*, s.920.

⁴⁹⁷ Meryem, 19/50.

الصِّدْقُ kelimesi, “ içerisinde herhangi bir noksanlık ya da yalandan bir zerre dahi olmayan doğru, erdemli iş ” anlamına gelir.⁴⁹⁸ الصِّدْقُ kelimesi ise “her şeyin en kâmilî, en mükemmeli” anlamına gelir. Mesela صَدَقَ رُحْمُ صَدَقَ kelimesi, mızrağın sağlam ve düzgün olduğunu anlatmaktadır.⁴⁹⁹

صَدَقَ fiili, iki mefûl alabilen bir fiildir. ﴿وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ﴾ “Allah size olan va’dini gerçekleştirdi.”⁵⁰⁰ âyet-i kerimesinde de iki mefûl almıştır.⁵⁰¹ أَصْدَقْتُ فَلَانًا şeklinde, ifâl babında kullanıldığında ise, “bir kimseyi doğruluğa nisbet etmek” anlamına gelmektedir.⁵⁰²

صَدَقَهُ fiili, “ onun sözünü kabul etti, tasdik etti ” anlamına gelir.⁵⁰³ المُصَدِّقُ kelimesi, “tasdik eden” anlamında صَدَقَ fiilinden türemiş ismi fâildir.⁵⁰⁴ التَّصْدِيقُ , dilcilere göre الإِيمَانُ kelimesinin tam müteradifi olarak kullanılır. İbn Teymiyye gibi bazı âlimler ise الإِيمَانُ kelimesinin belirli şeyleri tasdik etmek anlamını içermesi sebebiyle التَّصْدِيقُ kelimesinden daha hususi olduğunu zikretmiştir. İbn Teymiyye ikisi arasındaki farkı şu şekilde açıklar: “Görülen ya da görülmeyen, bilinmeyen (gayb) bir şey hakkında konuşan herkese yalan söyledin denilebileceği gibi doğru söyledin de denilir. Fakat iman kelimesi, yalnızca gaybdan gelen haber için kullanılır.” Ayrıca الإِيمَانُ kelimesi الأَمْنُ ve الأَمَانَةُ kelimelerinden müştaktır. Dolayısıyla tasdikle birlikte emniyet ve güveni de içine alır.⁵⁰⁵

Âyet-i kerimede de المُصَدِّقُ kelimesi, tasdik eden, sözünü kabul eden anlamında yer almıştır.

﴿يَقُولُ أَتِنَّكَ لِمِنَ الْمُصَدِّقِينَ﴾

“Sen de tekrar dirilmeyi tasdik edenlerden misin, derdi.”⁵⁰⁶

⁴⁹⁸ el-Mu‘cemü’l-vasîf, s.556.

⁴⁹⁹ el-Fîruzâbâdî, el-Ķāmûsü’l-muĥîf, s:920; el-Mu‘cemü’l-vasîf, s.556.

⁵⁰⁰ Âli İmran, 3/152.

⁵⁰¹ el-İsfahânî, el-Müfredât, s.278.

⁵⁰² el-İsfahânî, el-Müfredât, s.278.

⁵⁰³ İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab, VII, 307-308; el-Fîruzâbâdî, el-Ķāmûsü’l-muĥîf, s:920.

⁵⁰⁴ el-Cevherî, eş-Şĥâh, ss.637-638; İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab, VII, 307-308.

⁵⁰⁵ Muhammed Davud Muhammed, Mu‘cemu’l-furûki’d-delâliyye fi’l-Kur’ani’l-Kerîm, Dârü’l-Garîb, Kahire 2008, s.85.

⁵⁰⁶ Sâffât, 37/52.

Aynı fiilin تَفَعَّلْ babına girmiş şekli olan تَصَدَّقْ fiili ise “sadaka vermek” anlamında kullanılır. الصَّدَقَةَ kelimesi ise “Allah’ın rızasını kazanmak için fakire verilen şey” anlamına gelir.⁵⁰⁷ Âyet-i kerimede de bu الْمُصَدِّقُ kelimesi bu fiilden türemiş ism-i fâildir. Bu kelimedede ت harfi ص harfine idgam edilmiş ve bu sebeple ص harfi şeddeli olarak okunmaktadır.

﴿ إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴾

“ Şüphesiz ki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah’a güzel borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır. ”⁵⁰⁸

الصَّدِيقُ kelimesi, yine aynı fiilden türemiş olup “dost, arkadaş” anlamına gelir. Cemîleri ise, صَدَقَاءُ و صُدُقَانٌ و أَصْدِقَاءُ şeklinde gelir. İbn Manzûr, الصَّدِيقُ kelimesinin hem müfred hem cemî olarak kullanılabildiği gibi hem müennes hem de müzekker için kullanılabileceğini zikretmiştir.⁵⁰⁹

الصِّدِّيقُ kelimesi, “ Allah’ın ve Rasulü’nün bütün emirlerini tasdik eden ve hiçbir şeyden şüphe duymayan ,ameliyle sözünü doğrulayan kimse ” için kullanılır.⁵¹⁰ Aynı zamanda Hz. Ebubekir’e Hz. Peygamber tarafından verilmiş bir isim olup, Hz. Peygamber’in emirlerini herhangi bir şüphe duymadan, zihninden herhangi bir tereddüt geçirmeden tasdik etmesinden dolayı bu lakab kendisine tevdi edilmiştir. Meryem Sûresi’nde de صِدِّيقًا kelimesi Hz. İbrahim için “son derece dürüst” anlamında yer almıştır.

﴿ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴾

“Kitap’ta İbrahim’i de an. Gerçekten o, son derece dürüst bir kimse, bir peygamber idi.”⁵¹¹

نَدِيرٌ lafzı, فَعِيلٌ sıfat-ı müşebbehe vezninde olup, ism-i fâil anlamındadır.⁵¹² النَّبِيُّ kelimesinin مُنْدِرٌ anlamında olması gibi bu kelime de فَعِيلٌ vezninde olup, مُفْعَلٌ manasına

⁵⁰⁷ İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab, VII, 307-308; el-Fîruzâbâdî, el-Ğâmûsü’l-muĥîṭ, s:920.

⁵⁰⁸ Hadîd, 57/18.

⁵⁰⁹ İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab, VII, 307-308; el-Mu‘cemü’l-vasîṭ, s.556.

⁵¹⁰ el-Ferâhidî, Kitâbü’l-‘Ayn, II, 384-85; el-İsfahânî, el-Müfredât, s.277; İbn Manzûr, Lisânü’l-‘Arab, VII, 307

⁵¹¹ Meryem, 19/41.

gelmektedir.⁵¹³ Aslı itibariyle النَّبِيُّ şeklinde gelmiş olup, hemze ي harfine çevrilmiş, sonra da ي harfine idgâm edilmiştir. Cemîsi, أَنْبَاءٌ وَنُبَاءٌ وَأَنْبِيَاءٌ وَالنَّبِيُّونَ şeklinde gelir.⁵¹⁴ Sîbeveyhi, النَّبِيُّ kelimesinin hemzeli hâlinin çok az kullanılması sebebiyle daha basit, değersiz olduğunu zikreder.⁵¹⁵

نَبَأَ الشَّيْءُ يَنْبَأُ نَبَأًا وَنُبُوءًا fiili, “yükseldi, ortaya çıktı, bir yerden bir yere çıkıp geldi” anlamına gelmektedir.⁵¹⁶ نَبَأَ fiili عَلَى harf-i ceri ile kullanıldığında “bir kavme hücum etmek, yenmek” gibi anlamlara gelir. Bir kimse hafif bir ses çıkardığında ise نَبَأَ نَبَأًا وَنَبَأَةً denilir. نَبَأَةً kelimesi de “hafif, kısık ses⁵¹⁷, şüphe duyulan emin olunmayan ses,⁵¹⁸ köpeklerin sesi⁵¹⁹” anlamına gelir. نَبَأَ fiili müteaddî olarak da kullanılır. نَبَأَ الرَّجُلُ نَبَأًا cümlesinde نَبَأَ fiili, “haber vermek” anlamında kullanılmıştır.⁵²⁰

نَبَأَ fiilinin ifâl babındaki hâli olan أَنْبَأَ ve tefil babındaki نَبَّأَ fiilleri de hem harf-i cersiz hem de ب harf-i ceriyle kullanılır ve “haber vermek, bir şeyi bildirmek, iletmek” anlamlarına gelir.⁵²¹ اسْتَنْبَأَ النَّبَأَ ise “bir şeyi, bir haberi araştırmak, soruşturmak” anlamına gelir. Mufâale kalıbındaki نَابَأَ fiili ise, “uzaklaşmak, civarını terk etmek” anlamında kullanılır.⁵²²

⁵¹² el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1109; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8-10.

⁵¹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8-10

⁵¹⁴ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 179; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1109; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.1571; *el-Mu‘cemü'l-Vasît*, s.954.

⁵¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8-10.

⁵¹⁶ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (نَبَأَ md.), s.1109; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (نَبَأَ md., XIV, 8-10; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ* (نَبَأَ md.), s.1571; *el-Mu‘cemü'l-vasîġ* (نَبَأَ md.), s.954.

⁵¹⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1109; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.1571.

⁵¹⁸ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 179.

⁵¹⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 179; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8-10.

⁵²⁰ *el-Mu‘cemü'l-vasîġ*, s.954.

⁵²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8-10; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s:1571; *el-Mu‘cemü'l-vasîġ*, s.954.

⁵²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8-10.

نَبَأ kelimesi, “haber” anlamına gelir. Cemîsi ise, أَنْبَاء kelimesidir.⁵²³ Bu kelime Kur’ân-ı Kerim’de bir sûreye ad olmuştur. Pek çok âyet-i kerimede müfred ya da cemî olarak geçmektedir.

﴿عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ﴾ ﴿عَنِ النَّبِئِ الْعَظِيمِ﴾

“Birbirlerine neyi soruyorlar, büyük haberi mi?”⁵²⁴

النَّبِيُّ kelimesi, “Allah’tan haber getiren” anlamına gelir.⁵²⁵ el-Ferrâ, bu kelime şayet “yerden yüksek olmak” anlamındaki النَّبُوَّةُ و النَّبَاؤَةُ kelimelerinden gelmiş ise bu peygamberlerin bütün yaratılmışlardan üstün, yüce olmaları anlamına gelir. Bu kelimenin hemzesiz olarak kullanımı daha ağır basmaktadır.⁵²⁶

النَّبِيُّ kelimesinin hemzesiz olduğunu iddia edenler, “peygamberlik iddiasında bulundu” anlamına gelen fiilin, تَنَبَّى şeklinde olduğunu; hemzeli olarak kullanıldığını zikredenler ise bu fiilin تَنَبَّأ şeklinde olduğunu belirtmişlerdir.⁵²⁷

النَّبِيُّ kelimesi ayrıca, “tümsek şeklinde olan çıkıntı, yükselti, açık yol” anlamına da gelmektedir.⁵²⁸ Ayrıca النَّبِيُّ kelimesi, “açık yol” anlamında da kullanılır.⁵²⁹

25. مَلِيًّا Lafzı

﴿قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ لَنْ لَمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا﴾ (Meryem 19/46)

مَلِيًّا lafzı, “uzun zaman” anlamında مَلَا fiilinden türemiş bir sıfat-ı müşebbehedir.

Bu kelime, فَعِيلٌ vezninde olup aslı, مَلِيؤٌ şeklindedir. ي ve و harfleri, birincisi sakin, ikincisi

⁵²³ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1109; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8-10.

⁵²⁴ Nebe’, 78/ 1-2.

⁵²⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 179; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1109; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8- 10.

⁵²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8-10.

⁵²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8-10.

⁵²⁸ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 179; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1109; el-Firuzâbâdî, *el-Ğamûsü'l-muĥîṭ*, s:1571; *el-Mu‘cemü'l-vaşîṭ*, s.954.

⁵²⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIV, 8-10.

harekeli olarak bir araya gelmiştir. و harfi, ي harfine dönüşmüş ve daha sonra diğer ي ile idgâm olmuştur.⁵³⁰

مَلَا يَمْلُو fiili, “çabuk çabuk yürümek, koşmak” anlamına gelmektedir. Aynı kökten gelen مَلَى fiili ise, “uzun zaman nasiplendirmek, faydalandırmak” anlamında kullanılır. Araplar “Allah seni sevdiğinle nasiplendirsün ve sana birlikte uzun bir ömür geçirmeyi nasip etsin” anlamında مَلَاكَ اللهُ حَبِيْبَكَ مَمْلِيَةً ibaresini kullanmaktadırlar.⁵³¹ et-Temîmî, Yezid b. Mezid eş-Şeybânî hakkında şöyle söylemiştir:⁵³²

وَقَدْ كُنْتُ أَرْجُو أَنْ أَمْلَأَكَ حَقْبَةً فَحَالَ قَصَاءُ اللَّهِ دُونَ رَجَائِيَّ

“Senden uzun zaman faydalanmayı (seninle uzun zaman geçirmeyi) ummuştum, fakat umulmayan bir zamanda Allah’ın hükmü araya girdi.”

أَمَلَى fiili, Arapça’da hem “mühlet verdi, ömrünü uzattı, erteledi” hem de “imlâ ettirdi” yani “yazdırdı” anlamına gelmektedir. Bu fiil, başka bir lehçede ise أَمَلَّ “imlâ ettirdi” şeklinde kullanılmaktadır.⁵³³ Âyet-i kerimede أَمَلَى fiili farklı anlamlarda vârid olmuştur.

﴿ إِنَّ الَّذِينَ ارْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمَلَىٰ لَهُمْ ﴾

“Kendileri için hidayet yolu belli olduktan sonra gerisingeri dönenleri, şeytan aldatıp peşinden sürüklemiş ve kendilerini boş ümitlere düşürmüştür.”⁵³⁴

﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ إِنَّمَا نُمَلِّي لَهُمْ لِيُزَادُوا إِثْمًا ﴾

“İnkâr edenler, kendilerine vermiş olduğumuz mühletin, sakın kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara ancak günahları artsın diye mühlet veriyoruz.”⁵³⁵

مَمْلَى fiili, “ömrünü uzattı, Allah uzun ömür verdi, faydalandı” gibi manalarda kullanılır.⁵³⁶ Bir kimse yeni bir elbise giydiğinde “uzun zaman giy ve ondan faydalan” ya da “uzun zaman faydasını gör” anlamında أَمَلَيْتَ جَدِيدًا وَمَمْلَيْتَ حَبِيْبًا ibaresini kullanmışlardır.⁵³⁷

⁵³⁰ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 310.

⁵³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (ملا md.), XIII, 190-91; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, (ملا md.) s.1556; *el-Mu‘cemü'l-vasîṭ*, (ملا md.), s.938.

⁵³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIII, 190.

⁵³³ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, (ملا md.), IV, 168; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIII, 190-191; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.1556.

⁵³⁴ Muhammed, 47/ 25.

⁵³⁵ Âli İmran, 3/178.

مَلَاوَةٌ و مَلَاوَةٌ و مَلَاوَةٌ و مَلَاوَةٌ و الْمَلَا و الْمَلِيَّ kelimeleri, “yaşam süresi, müddeti” anlamına gelmektedir. الْمَلِيَّ kelimesi “ gündüzden uzun bir süre, uzunca bir süre” gibi anlamlara gelir.⁵³⁸ el-Halîl b. Ahmed, الْمَلِيَّ kelimesinin “ uzun zaman” anlamına geldiğini ifade ederken bu kelimenin herhangi bir fiilden türemediğini ve cemîsinin de olmadığını zikretmiştir.⁵³⁹ الْمَلَا kelimesi, aynı zamanda “çöl⁵⁴⁰, yeryüzünde geniş bir alan, zamandan bir kesit, gecenin bir bölümü⁵⁴¹” gibi anlamlara da gelmektedir.⁵⁴²

مَلِيًّا lafzı, Meryem Sûresi’nde şöyle vârid olmuştur:

﴿ قَالَ أَرَأَيْتُ أَنْتَ عَنْ آهِي يَا إِبْرَاهِيمَ لَئِن لَّمْ تَنْتَه لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا ﴾

“Babası, “Ey İbrahim! Sen benim ilâhlarımdan yüz mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, mutlaka seni taşa tutarım, uzun bir süre benden uzaklaş, dedi.”⁵⁴³

el-Kurtubî ve İbn Kesîr, eserlerinde Mücâhid, İkrime (ö.105/723), Saîd b. Cübeyr gibi bazı âlimlerin مَلِيًّا kelimesinin دَهْرٌ yani “çağ, uzun zaman, ömür, devir” gibi anlamlarda kullandıklarını ifade etmişlerdir. el-Hasan el-Basrî (ö.110/728 ise, “uzun zaman” anlamına geldiğini zikreder. İbn Abbas, وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا âyetini “Benden sana bir belâ isabet etmeden önce, sağsalim iken benden uzaklaş” şeklinde yorumlamıştır.⁵⁴⁴ ez-Zemahşerî de مَلِيًّا kelimesini “uzun zaman” şeklinde açıklamış ve “kendisini darp etmeden önce, onu terk etmesini, yoksa onu bırakmasının mümkün olmayacağı” şeklinde bu âyeti te’vil etmiştir.⁵⁴⁵

el-Mühelhil (390/1000?) de bir beytinde مَلِيًّا kelimesini “uzun süre” anlamında kullanmıştır.

فَتَصَعَّدَتْ صُمُّ الْجِبَالِ لِمَوْتِهِ وَبَكَتْ عَلَيْهِ الْمُرْمَلَاتُ مَلِيًّا

⁵³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIII, 190-191; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1556; *el-Mu‘cemü'l-vasîṭ*, s.938.

⁵³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIII, 190-191.

⁵³⁸ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 168; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIII, 190-191; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1556.

⁵³⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 168.

⁵⁴⁰ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1556.

⁵⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XIII, 190-191.

⁵⁴² *el-Mu‘cemü'l-vasîṭ*, s.938.

⁵⁴³ Meryem, 19/46.

⁵⁴⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 458; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ğur‘âni'l-‘azîm*, IX, 252.

⁵⁴⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 25.

“Onun ölümüne sert dağlar çatladı, aslanlar uzun süre ona ağladı.”⁵⁴⁶

26. حَفِيًّا Lafzı

﴿ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَعْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴾ (Meryem 19/47)

فَعِيلٌ lafzı, dördüncü bابتan olan حَفَاءٌ وَ حَفَاوَةٌ حَفِيٌّ نākıs fiilinden türemiş fiil kalıbında sıfat-ı müşebbehedir. حَفِيٌّ يَحْفَى حَفَاءٌ fiili, “ayakkabısız yalın ayak yürümek” anlamına geldiği gibi حَفَاوَةٌ ise “bir kimseden isteme hususunda aşırıya kaçmak, işine aşırı önem vermek, değer vermek, dikkat etmek” anlamlarına gelir.⁵⁴⁷ حَفِيٌّ fiilinin ism-i fâili حَافٍ olup cemîsi ise حَفَاةٌ şeklindedir.

إِحْتَفَى fiili de yine “yalın ayak yürümek” anlamında kullanılmaktadır.⁵⁴⁸ İCHTFY fiili aynı zamanda “ot cinsinden ya da baklagil cinsinden bitkileri topraktan sökmek” anlamına da gelir. Ebu Hanîfe (ö.150/767) ise, “baklagilleri kökleriyle topraktan sökmek” anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁹

حَفِيٌّ ve حَفِيٌّ fiilleri ise ب harf-i ceri ile kullanıldığında ise “başkalarına çok ikramda bulunmak, lütufkâr olmak, çok iyilik yapmak, cana yakın davranmak, güler yüzle davranmak, sevincini belli etmek, hürmet etmek” gibi anlamlara gelmektedir. İCHTFY fiili de yine aynı anlamlarda kullanılmaktadır.⁵⁵⁰ حَفَا اللَّهُ بِهِ حَفْوًا ibaresi ise “Allah ona ikram etti” anlamına gelir.⁵⁵¹

⁵⁴⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi* , XIII, 458; Tercüme için bk.Sâbûnî, *Tefsirlerin Özü*, III, 478.

⁵⁴⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (حَفِيٌّ md.), s.263; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, (حَفِيٌّ md.), III, 251; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, (حَفِيٌّ md.), s.384.

⁵⁴⁸ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.384.

⁵⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, III, 250-51.

⁵⁵⁰ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s. 263; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, III, 250-51; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.384.

⁵⁵¹ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.384.

Bir kimsenin çok yürümekten dolayı ayak derisi soyulup pul pul olduğunda *حَفِيَتْ الْقَدَمُ* ibaresi kullanılır. Ya da çok yürümekten atın toynakları incelendiğinde *حَفِيَتْ الْفَرَسُ* ibaresi kullanılır. Dolayısıyla bu fiil, “çok yürümekten ayakların zarar görüp incilmesi” anlamına da gelmektedir.⁵⁵²

أَحْفَى fiili, bir kimse atını yalınayak yaptığı zaman kullanılır ve *أَحْفَى الرَّجُلُ دَابَّتَهُ* şeklinde söylenir.⁵⁵³ Kelimenin aslı itibariyle bu şekilde kullanılsa da “ısrarcı olmak, aşırı bir şekilde istemek, zorlamak, defalarca tekrar etmek, tartışmada aşırıya kaçmak” anlamlarına da gelmektedir.⁵⁵⁴ Ayrıca *أَحْفَى* fiili, “haberi araştırmak üzere görevlendirmek” anlamında da kullanılır. *اسْتَحْفَى* fiili de “sorular sormak, soruşturmak, araştırmak, bilgi edinmek” anlamlarına gelmektedir.⁵⁵⁵

﴿إِنْ يَسْأَلْكُمْوهَا فَيُحْفِكُمْ تَبَخَّلُوا وَبُخْرَجَ أَصْغَانَكُمْ﴾

“Eğer onları sizden isteyip de sizi zorlasaydı, cimrilik ederdingiz, O da kinlerinizi ortaya çıkarırdı.”⁵⁵⁶

el-Kurtubî, Muhammed Sûresi’nde geçen *أَحْفَى* fiilinin “aşırı istemek, ısrarcı olmak” anlamına geldiğini zikretmiştir.⁵⁵⁷

الْحَفِي kelimesi, “derinlemesine bir şeyi öğrenen, âlim, aşırı isteyen, lütüfkâr” anlamına gelmektedir.⁵⁵⁸ el-Ferrâ, *الْحَفِي* kelimesinin “kendisine dua edildiği zaman duanın karşılığını veren” anlamına da geldiğini ifade etmiştir.⁵⁵⁹

el-A‘şâ da bir beytinde *الْحَفِي* lafzını şu şekilde kullanmıştır:

فَإِنْ تَسْأَلِي عَنِّي فَيَا رَبِّ سَائِلٍ حَفِيٍّ عَنِ الْأَعْمَشَى بِهِ حَيْثُ أَصْعَدَا

“Bana sorarsan gittiği yerde nice A‘şâ’yı soran ona lütüfkâr kimseler vardır.”⁵⁶⁰

⁵⁵² el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, (حفي md.) I, 337; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s. 263.

⁵⁵³ el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, I,337; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s. 263.

⁵⁵⁴ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.125;İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, III, 250-251; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü’l-muħiṭ*, s.384.

⁵⁵⁵ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü’l-muħiṭ*, s.384.

⁵⁵⁶ Muhammed, 47 /37.

⁵⁵⁷ el-Kurtubî *el-Câmi* ‘, XIX, 291.

⁵⁵⁸ el-Ferrâ, *Me‘âni’l-‘Kur’ân*, II, 169;el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s. 263; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, III, 250-251.

⁵⁵⁹ el-Ferrâ, *Me‘âni’l-‘Kur’ân*, II, 169.

⁵⁶⁰ el-A‘şâ, *Dîvânu’l-A‘şâ el-Kebîr*, s.17.

﴿ قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴾

“İbrahim şöyle dedi: “Esen kal! Senin için Rabbimden af dileyeceğim. Şüphesiz O, beni nimetleriyle kuşatmıştır.”⁵⁶¹

el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhidî, âyet-i kerimede geçen حَفِيًّا lafzının بَرًّا لَطِيفًا yani “özü sözü doğru, sâdık, iyi, lütufkâr” anlamına geldiğini ifade eder.⁵⁶² الحَفِيُّ kelimesini, el-Beyzâvî, İbn Kesîr, İbn Âşûr, el-Kurtubî, ez-Zemahşerî gibi âlimler “çok lutfeden, çok iyilik yapan” anlamında olduğunu ifade etmişlerdir. İbn Âşûr, الحَفِيُّ kelimesinin özellikle “Allah’a kulluğu yerine getirme ve O’na karşı samimi olabilmek için yol göstermesi noktasında çok lütufkâr olması” anlamında olduğunu zikreder.⁵⁶³ el-Kurtubî, tefsirinde el-Ferrâ’nın, الحَفِيُّ kelimesinin “dua edenin duasına icabet etmesi sebebiyle her şeyi bilen ve çok lutfeden” anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁴

﴿ يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عَلَّمَهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

“Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: “Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat çoğu bilmiyor.”⁵⁶⁵

el-Halîl b. Ahmed, bu âyet-i kerimede ki حَفِيُّ lafzının “ilgili, alâkalı, ilgilenen” anlamlarına geldiğini zikretmiştir.⁵⁶⁶

27. نَجِيًّا Lafzı

﴿ وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴾ (Meryem 19/52)

نَجِيًّا و النّجوى lafızları , birinci baktan gelen nâkıs نَجَا fiilinin mastarıdır.⁵⁶⁷ İbn Manzûr, النّجوى kelimesinin فَعِيلٌ kalıbında “sır veren kişi” anlamında ism-i fâil ve cemîsinin

⁵⁶¹ Meryem, 19/47.

⁵⁶² el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 337.

⁵⁶³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 26; el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 461; el-Beyzâvî, *Envârü't-Tenzil*, IV, 12; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-‘Kur’âni'l-‘azîm*, XIX, 252-253; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 122.

⁵⁶⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 461; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-‘Kur’âni'l-‘azîm*, XIX, 252-53.

⁵⁶⁵ Araf, 7/187.

⁵⁶⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 337.

أُنْجِيَةً olduğunu belirtmiştir. İbn İshâk ise bu kelimeyi cemî manasında müfred lafız olarak kullandığını zikretmiş ve bu kelimenin hem cemî hem de müfred olarak kullanılmasını da caiz görmüştür. Dolayısıyla قَوْمٌ نَجِيٌّ و قَوْمٌ أُنْجِيَةٌ şeklinde kullanımları caizdir. نَجْوَى kelimesinde de aynı durum söz konusudur. قَوْمٌ نَجْوَى şeklinde kullanılabilir. ⁵⁶⁸ İbn Âşûr, النَّجِيُّ, النَّجْوَى lafzının فَعِيلٌ kalıbında olup mefûl manasında yani “gizli konuşma” anlamına geldiğini ifade etmiştir. ⁵⁶⁹

نَجَا يَنْجُو نَجْوًا وَنَجَاءً وَنَجَاةً fiili, lâzım fiil olarak “bir şeyden kurtulmak” anlamına gelmektedir. Bu fiilin tefil ve istifâl babı da aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu fiilin iftiâl babındaki şekli اَنْتَجَى fiili ise, “bir şeyi kurtarmak, gasbetmek” gibi anlamlara gelmektedir. نَجَا fiili, نَجَوْتُ الشَّيْءَ şeklinde müteaddî olarak kullanıldığında ise “bir şeyi kurtarmak, atmak” anlamlarına gelir. نَجَا يَنْجُو نَجَاءً fiili, “süratli yürümek, geçip gitmek” anlamına da gelmektedir. Bu fiilin ism-i fâili olan نَاجِيَةٌ kelimesi de “süratli” anlamında olup نَاقَةٌ نَاجِيَةٌ şeklinde kullanılmaktadır. ⁵⁷⁰

اَنْجَى fiilinin ifâl babı olan اَنْجَى fiili, “terlemek, elbisesini çıkarmak, soymak, kesmek,” anlamlarına gelir. Bir kimse atının sırtından çulu çıkardığı zaman اَنْجَى fiili kullanılır. اَنْجَتْ ibaresi , “bulut arkasını döndü, gitti” anlamına gelir. نَجَا ve اَنْجَى fiilleri aynı zamanda “hacetini gidermek” anlamına gelir. İbn Manzûr نَجَا ve اَنْجَى fiillerinin kesmek anlamına dayanarak ezayı kesmesinden dolayı hacetini gidermek anlamında kullanılmış olabileceğini ifade etmiştir. نَجَا ve اَنْجَى fiilleri, aynı zamanda “derisini yüzmek” anlamında kullanılır. ⁵⁷¹

نَجَاهُ يَنْجُوهُ نَجْوًا وَنَجْوَى fiili, “birine sır vermek, sırrını söylemek, fısıldaşmak, gizlice konuşmak” anlamlarına gelmektedir. Bu fiilden türemiş olan النَّجْوَى و النَّجِيٌّ kelimeleri ise,

⁵⁶⁷ el-Ferrâ, *Me'âni'l-Kur'ân*, II, 169.

⁵⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIV, 61-65.

⁵⁶⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 128.

⁵⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (md.) XIV, 61-65.

⁵⁷¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XIV, 61-65.

“sır” anlamında kullanıldığı gibi “birbirine sır veren ve fısıldaşan” anlamına da gelmektedir.⁵⁷²

النَّجْوَى kelimesi, Arapça السِّرُّ kelimesiyle müteradif kabul edilmekle birlikte; النَّجْوَى, السِّرُّ kelimesinden daha husûsî anlam içerir. Zira النَّجْوَى kelimesi ile bazılarının bilip bazılarının bilmediği, gizlice konuşulan şeyler anlaşılır. السِّرُّ , bir kimsenin sadece kendisinin bilip, başkalarının muttali olmadığı şeyler için kullanılır. Ayrıca السِّرُّ kelimesi, herhangi bir şey için kullanılırken, النَّجْوَى kelimesi, herhangi bir konuşma ve söz hakkında kullanılır. Dolayısıyla السِّرُّ kelimesi, hem daha fazla gizlilik ifade eder hem de daha umûmi bir kelimedir.⁵⁷³

النَّجْوَى kelimesi, suyunu döküp giden bulut için kullanıldığı gibi karından çıkan yel ve gaita için de kullanılmaktadır. النَّجَا kelimesi ise, sopa ve âsâ anlamında kullanılır. İbn Manzûr, Ebu Hanife'nin bu kelimeyi “dallar” olarak zikrettiğini ve müfredinin de نَجَا olduğunu ifade ettiğini eserinde bildirmiştir. İbn Manzûr, dal ve sopa anlamlarının ise نَجَا ve أَنْجَى fiillerinin “ağacı kesmek” anlamını ifade etmesi sebebiyle buradan türetilmiş olduğunu ifade etmiştir. İbn Manzûr, النَّجْوَى kelimesinin, “birine sır vermek” bağlamında kullanıldığında “iki kişi arasındaki sır” anlamına geldiğini zikretmiştir.⁵⁷⁴

İbn Manzûr, نَجَا fiilinden türemiş olan النَّجْوَى kelimesinin, “kurtuluşun kendisinde olduğu yüksek yer” anlamına geldiğini ifade ederken; bazı dil âlimleri de bu kelimeyi hem dağ hem de ova, düz yerler anlamında kullandığını zikretmiştir. النَّجَا kelimesi de “selin üzerinde kalamayacağı yüksek yer” anlamındadır.⁵⁷⁵

نَجَا fiili ve türevlerinin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımları:

Kurtulmak, kurtarmak, kurtuluş:

⁵⁷² İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIV,61-65.

⁵⁷³ Davud, *Mu‘cemu'l-furûk*, ss.292-94.

⁵⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIV, 61-65.

⁵⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XIV, 61-65.

﴿ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴾

“(Şuayb), “Korkma, o zalim kavimden kurtuldun” dedi.”⁵⁷⁶ Bu âyet-i kerimede نَجَا fiili sülasi olarak gelmiş ve “kurtulmak” anlamında yer almıştır. Diğer âyet-i kerimelerde ise انجى ve نجى fiilleri “kurtarmak” ve نجى fiilinden türemiş olan مُنِّج kelimesi de “kurtaran” anlamında ism-i fâil olarak gelmiştir. النجاة kelimesi ise, نجا fiilinin mastar ismi olup “kurtuluş” anlamındadır.

﴿ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ ﴾

“Hani, sizin için denizi yarmış, sizi kurtarmış ve Firavun ailesini suda boğmuştuk.”⁵⁷⁷

﴿ فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلَقَ آيَةً ﴾

“Biz de bugün bedenini, arkandan geleceklere ibret olsun diye kurtaracağız.”⁵⁷⁸

﴿ إِلَّا آلَ لُوطٍ إِنَّا لَمُنَجُّوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴾

“Lût’un karısı dışında onların hepsini kurtaracağız.”⁵⁷⁹

﴿ وَيَا قَوْمِ مَا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجَاةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ ﴾

“Ey kavimim! Bu ne hal? Ben sizi kurtuluşa çağırıyorum, siz beni ateşe çağırıyorsunuz.”⁵⁸⁰

Fısıltı, kötü fısıltı:

﴿ أَمْ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سَرَّهُمْ وَخَوَاهُمْ ﴾

“Allah’ın içlerinde gizlediklerini ve fısıltılarını bildiğini bilmediler mi?”⁵⁸¹

﴿ إِنَّمَا النَّجْوَى مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزَنَ الَّذِينَ آمَنُوا ﴾

“O kötü fısıltılar iman edenleri üzme için ancak şeytandan kaynaklanmaktadır.”⁵⁸²

Kendi aralarında, gizlice konuşmak:

﴿ وَإِذْ هُمْ نَجْوَى ﴾

⁵⁷⁶ Kasas, 28/25.

⁵⁷⁷ Bakara, 2/50.

⁵⁷⁸ Yunus, 10 /92.

⁵⁷⁹ Hicr, 15/59.

⁵⁸⁰ Gâfir (Mü’min), 40/41.

⁵⁸¹ Tevbe, 9 /78.

⁵⁸² Mücadele, 58/10.

“Onlar kendi aralarında konuşurlarken....”⁵⁸³

﴿فَلَمَّا اسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا﴾

“Ondan ümitlerini kesince, kendi aralarında konuşmak üzere bir kenara çekildiler.”

584

﴿وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا﴾

“Ona Tur dağının sağ tarafından seslendik ve kendisi ile gizlice konuşmak için kendimize yaklaştırdık.”⁵⁸⁵

28. غَيًّا Lafzı

﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَصَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾ (Meryem 19/59)

غَوِيٌّ lafzı, ikinci baktan gelen lefif يَغْوِيٌّ fiilinin mastarıdır. Aslı ise غَوَىَّ şeklindedir. غَوَىَّ fiili, “sapmak, cehalete dalmak, sapkınlaşmak, bozulmak, çürümek, kötü yola sapmak” gibi manalara gelir.⁵⁸⁶ İbnu'l-Arabî'nin , الْغِيُّ kelimesinin “fesad, bozgunculuk” anlamına geldiğini ifade ettiğini zikretmiştir. يَغْوِيٌّ غَوَايَةً fiili de aynı anlamda kullanılmaktadır. İsm-i fâili ise غَاوٍ و غَوِيٌّ و غَيَّانٍ ; cemîsi ise غَاوُونَ و غَوَاةٌ şeklindedir. İbn Berrî, غَوِيٌّ fiilinden غَاوٍ ; غَوَىَّ fiilinden ise غَوِيٌّ şeklinde ism-i fâil yapıldığını rivayet etmiştir.⁵⁸⁷ el-Askerî (ö.400/1009), غَوِيٌّ fiilinin “arzusuna ulaşamamak” anlamında da kullanıldığını zikretmiştir.⁵⁸⁸

⁵⁸³ İsra, 17/47.

⁵⁸⁴ Yusuf, 12/80.

⁵⁸⁵ Meryem, 19/52.

⁵⁸⁶ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (غوى md.), s.862; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.369; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (غوى md.), X, 149-151; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, (غوى md.), s.1210; *el-Mu'cemü'l-vasîṭ*, (غوى md.), s.715.

⁵⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, X, s149-151.

⁵⁸⁸ Ebu Hilâl el-Askerî, *el-Furûku'l-Lügaviyye*, thk: Muhammed İbrahim Selim, Dârü'l-İlim ve's-Sekâfe, Kahire 1418/1997, s.214.

غَوَى ve غَوَى fiilleri hem “annesinin sütünü ememeyip zayıflıktan ölen deve ve kuzu” için hem de “hazımsızlık çekinceye kadar emip karnı bozulan kuzu” için kullanılabilir. ⁵⁸⁹ el-Askerî de aynı şekilde غَوَى fiilinin asıl manasının bozulmak olduğunu ve çok süt emmekten dolayı karnı bozulan hayvan için الفَصِيل غَوَى ibaresinin kullanıldığını zikretmiştir. Annesinin sütünü ememeyip ölen hayvan için de kullanılması sebebiyle bu fiilin ezdâddan olduğunu belirtmiştir. ⁵⁹⁰

غَوَى fiili, hadiste şöyle yer alır:

غَوَى fiili, hadiste şöyle yer alır: *“Kim Allah ve Rasulüne itaat ederse doğru yolu bulmuştur; kim de onlara isyan ederse sapmıştır.”* ⁵⁹¹

İsrâ hadisinde de غَوَى fiili, لَوْ أَحَذَّتْ الْحَمْرَ غَوَتْ أُمَّتُكَ “Sen içkiyi alsaydın ümmetin sapardı.” ⁵⁹² şeklinde “sapmak” anlamındadır.

Bazı Araplar, غَوَاة fiilinin غَوَاة anlamında kullanıldığını zikretmişlerdir. ⁵⁹³ Şu şiiri de şahid olarak getirmişlerdir:

وَكَايْنِ تَرَى مِنْ جَاهِلٍ بَعْدَ عِلْمِهِ غَوَاهِ الْهَوَى جَهْلًا عَنِ الْحَقِّ فَانْغَوَى

“Nice cahil görürsün ki ilminden sonra heva heves onu cahilce haktan saptırır da o da sapkın olur.” ⁵⁹⁴

مُغَوَّاة kelimesi ise “su seviyesi kadar yüksekte bir çukur” anlamına gelmektedir. ⁵⁹⁵ Bu çukur, kurtlar için kazılır ve içine bir oğlak konulur. Kurt onu gördüğü zaman onu yemek için içine girer fakat kendisi burada av haline gelir. Kurdun helakine sebep olduğu için bu çukura bu isim verilmiştir. Buna binaen de her türlü tehlikeli, ölüme götüren şeye de مُغَوَّاة denildiği rivayet edilir. ⁵⁹⁶ Arapların kullandığı şu darb-ı mesel de مَنْ حَفَرَ مُغَوَّاةً أَوْشَكَ أَنْ يَقَعَ فِيهَا Türkçede yer alan “kendi kazdığı kuyuya düşmek” deyimini hatırlatmaktadır.

⁵⁸⁹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.862; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, X, 149-151; *el-Mu‘cemü'l-vasîf*, s.715.

⁵⁹⁰ el-Askerî, *el-Furûku'l-Lugaviyye*, s.214.

⁵⁹¹ Ahmed b. Ali b.Sinân Ebû Abdîrrahmân en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî*, thk: Râid b. Sabrî ibn. Ebî Alefe, Dârü'l-Hadâre, Riyad 2015/ 1436, Kitâbu'n-Nikâh, 3279.

⁵⁹² el-Buhârî, *Kitâbu'l-Eşribe*, 1.

⁵⁹³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, X, 149-151.

⁵⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, X, 149-151.

⁵⁹⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.862; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, X, 149-151.

⁵⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, X, 149-151.

التَّغَاوَى lafzı, غَوَى fiilinin tefâul babına girmiş şekli olup, “şerde yardımlaşma, şer hususunda bir araya gelme, toplanma” anlamına gelir.⁵⁹⁷ Münzir b. Amr el-Ensârî, kâfirler tarafından öldürülünce, kızkardeşinin yazmış olduğu şiirde التَّغَاوَى lafzı bu anlamda kullanılmıştır.⁵⁹⁸

تَغَاوَتْ عَلَيْهِ ذُنَابُ الْحِجَازِ بَنُو بُهَيْتَةَ وَبَنُو جَعْفَرَ

“Hicaz’ın kurtları, Benî Bühse ve Benî Ca’fer şerde bir araya geldiler.”⁵⁹⁹

Kuşlar bir şey üzerinde daireler çizerek, yavaş yavaş süzülerek uçtuğunda da تَغَايَا عَلَيْهِ fiili kullanılır ve bu fiil تَغَاوَى fiili ile aynı manaya gelir.⁶⁰⁰

غَوَى fiili ve türevlerinin Kur’ân-ı Kerim’deki kullanımları:

Yolunu şaşırarak:

﴿وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى﴾

“Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırdı.”⁶⁰¹

İbn Manzûr, bu âyet-i kerimede غَوَى fiilinin, “yasağı terk etti” anlamında olduğunu, yasak olan şeyi terk edip ağaçtan yemesi sonucunda cennetten çıkarılmakla cezalandırıldığını ifade etmiştir.⁶⁰² el-İsfahânî, غَوَى fiilinin “farkında olmamak, bilmemek” anlamına gelen جَهْلٌ veya “başarısız olmak, ümitleri boşa çıkmak, kaybetmek” anlamına gelen خَابَ fiillerinin yerini tuttuğunu ifade etmiştir.⁶⁰³

Sapmak, saptırmak, sapkın kimse:

﴿مَاضِلٌ صَاحِبِكُمْ وَمَا غَوَى﴾

“Arkadaşınız (Muhammed)haktan sapmadı ve azmadı.”⁶⁰⁴

⁵⁹⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.862; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, X, 149-151.

⁵⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, X, 149-151.

⁵⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, X, 149-151.

⁶⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, X, 149-151.

⁶⁰¹ Tâhâ, 20/121.

⁶⁰² İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, X, 149-151.

⁶⁰³ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.369.

⁶⁰⁴ Necm, 53/2.

عَوَى fiili Necm Sûresi'nde "sapmak" anlamında yer almıştır. اَعْوَاهُ fiili ise, Sâffat Sûresi'nde "saptırdı" anlamında gelmiştir.

﴿ فَأَعْوَيْنَاكُمْ إِنَّا كُنَّا غَاوِينَ ﴾

"Evet, biz sizi saptırdık. Çünkü biz de sapkın kimselerdik."⁶⁰⁵

غَاوُونَ kelimesi bu âyeti kerimede "sapkın kimseler" anlamına gelmekle birlikte İbn Manzûr, bunlardan "şeytanlar veya insanlardan azmış olan kimselerin" kastedildiğini ifade eder.⁶⁰⁶ el-Fîruzâbâdî ise bunlara ilaveten " bir kavmi hicvettiği ve kendilerinde olmayan özelliklerle kendilerini methettiği zaman şairleri seven kimseler" için de bu kelimenin kullanıldığını belirtir.⁶⁰⁷

عَوَى fiilinden türemiş olan الْعِيُّ lafzı, âlimler tarafından farklı şekillerde açıklanmıştır.

Cehennemde yer alan bir vadi ya da nehir, şer, azgınlıkların cezası:

﴿ فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا ﴾

"Onlardan sonra, namazı zayi eden, şehvet ve dünyevî tutkularının peşine düşen bir nesil geldi. Onlar bu tutumlarından ötürü büyük bir azaba çarptırılacaklardır."⁶⁰⁸

İbn Manzûr, bu âyet-i kerimede yer alan غَيًّا kelimesinin, "cehennemde yer alan bir vadi ya da nehir" olabileceğini söylemekle birlikte, azgın kimseler için Allah'ın hazırladığı ve غَيًّا olarak isimlendirdiği bir nehir olmasının daha uygun olacağını zikretmiştir.⁶⁰⁹

Bu âyet-i kerimede yer alan غَيًّا kelimesi, tefsirlerde "dibi derin, tadı pis olan cehennemde bir vadi" olarak tanımlanmıştır. İbn Kesîr, el-‘Ameş'in (ö.148/765) "cehennemde kan ve irinden oluşan bir vadi" olarak tarif ettiğini zikretmiştir.⁶¹⁰ en-Nisâbûrî ise, "tadı kötü, dibini derin bir nehir" olduğunu zikretmiştir.⁶¹¹

⁶⁰⁵ Sâffât, 37/32.

⁶⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, X, 149-151; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1210.

⁶⁰⁷ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1210.

⁶⁰⁸ Meryem, 19/59.

⁶⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, X, 149-151.

⁶¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ğur'âni'l'azîm*, IX, 266.

⁶¹¹ en-Nisâbûrî, *el-Vasîṭ*, III, 188.

Araplara göre her türlü hayır رَشَادٌ kelimesiyle, her türlü şer de غَيٌّ lafzı ile ifade edilir.⁶¹² Tefsirlerin pek çoğunda جَزَاءُ غَيٍّ yani “azgınlıklarının cezası, günahlarının cezası veya şerlerinin cezası” şeklinde izafetli olarak açıklanmıştır.⁶¹³

el-Beyzâvî, hem cehennemde bir vadi hem de şer anlamında olduğunu zikretmiş ve bu anlamda kullanıldığını göstermek için Muraqqâş el-Esgar’ın kasidesindeki şu beyitle delil getirmiştir.⁶¹⁴

فَمَنْ يَلْقَ خَيْرًا يَحْمَدِ النَّاسَ أَمْرَهُ وَمَنْ يَغْوُ لَا يَعْدَمُ عَلَى الْغَيِّ لَأَيْمًا

“Kim hayır yaparsa insanlar onun işini över; kim de şerle uğraşırsa, kınanarak şer üzere kalır.”⁶¹⁵

Sapıklık:

﴿ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ ﴾

“Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk, sapıklıktan iyice ayrılmıştır.”⁶¹⁶ el-Askerî, غَيٌّ lafzının ضَلَالٌ kelimesiyle aynı anlamda kullanıldığını fakat aralarında bazı farklılıklar olduğunu ifade etmiştir. el-Askerî, ضَلَالٌ kelimesinin dîni anlamı yani dinden çıkmak, sapıtmak gibi anlamlarının dışında yolunu şaşırma anlamına da geldiğini; غَيٌّ kelimesinin ise özellikle dîni manada sapıtmak, yoldan çıkmak anlamında olduğunu zikretmiştir. Ayrıca الضَّلَالُ عَنِ الدِّينِ ibaresinin الْغَيِّ فِيهِ ibaresinden daha etkili, belîğ bir kullanım olduğunu belirtmiştir.⁶¹⁷ Muhammed Davud ise ضَلَالٌ ve غَيٌّ kelimeleri arasında şöyle bir fark olduğunu zikreder:

“الْغَيُّ kelimesinde, bilerek, kasıtlı olarak şer fiillere dalmak, haktan uzaklaşmak ve itikadın bozulması anlamı vardır. الضَّلَالُ kelimesi ise bilmeden kasıtsız olarak fiillerin gerçekleşmesi anlamını içerir. Bu kelimenin anlamı

⁶¹² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 33; en-Nisâbü'rî, *el-Kummî*, *Ğarâibü'l-Ğur'ân*, IV, 495; Muhyiddîn Dervîş, *İ'rabü'l-Ğur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhû*, Dâr-ı İbn Kesîr, Dâru'l-Yemame, Dimeşk- Beyrut 1420-1999, IV, 621.

⁶¹³ ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Ğur'ân*, III, 336; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, s.477; el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV, 14

⁶¹⁴ el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV, 14

⁶¹⁵ el-Muraqqâş el-Ekber, *el-Muraqqâş el-Esgar*, *Divânu'l-Muraqqâşeyn*, s.100.

⁶¹⁶ Bakara, 2/256.

⁶¹⁷ el-Askerî, *el-Furûku'l-Lügaviyye*, s.214.

cümlelerin siyakına bakılarak, unutmama, hata, kaybolma, bilgisizce haktan sapma gibi manalarda anlaşılabilir. Dolayısıyla الغي kelimesi, الضلال kelimesinden daha şiddetlidir, anlamı daha ağırdır.”⁶¹⁸

Cehalet, azgınlık:

﴿وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ﴾

“Şeytanlara kardeş olanlara gelince, şeytanlar onları azgınlığın içine çekerler, sonra da bundan hiç geri durmazlar.”⁶¹⁹

el-İsfahânî, bu âyet-i kerimede yer alan الغي kelimesini “fasid yani bozuk bir itikattan doğan cehalet” olarak açıklamıştır.⁶²⁰

﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهَوَاتِ فَسُوفَ يَلْقَوْنَ غَيًّا﴾ (Meryem 19/59)

29. لَغَوًا Lafzı

﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغَوًا إِلَّا سَلَامًا﴾ (Meryem 19/62)

لَغَوًا lafzı, “kelâma batılın karışması, sözün anlaşılmaz olması” anlamında olup birinci baktan gelen نَكِيس يَلْغُو لَغًا fiilinin mastarıdır.⁶²¹ لَغَا فِي الْقَوْلِ يَلْغُو و يَلْغَى لَغَوًا و لَغَى يَلْغَى لَغًا وَمَلْغَاةٌ⁶²² fiilleri ise “hata etti, bätül söz söyledi” anlamlarına gelmektedir. Bir kimse inançsızca yemin edip yemini bozduğunda da لَغَا بِالْيَمِينِ ibaresi kullanılır.⁶²² لَغَا يَلْغُو لَغَوًا fiili, “kaybetti, başarısız oldu, muhtaç oldu” gibi anlamlara da gelmektedir.⁶²³

⁶¹⁸ Davud, *Mu‘cemu’l-furûk*, ss.330-333.

⁶¹⁹ Âraf, 7/202.

⁶²⁰ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.369.

⁶²¹ el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, (۱۷ md.), IV,92.

⁶²² el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (۱۷ md.), s.1039; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, (۱۷ md.), XII, 299-300; el-Firuzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhtâf* (۱۷ md.), s.1239.

⁶²³ el-Firuzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhtâf*, s.1239.

لَغِيَ يَلْغِي fiili ayrıca لَهَجَ بِهِ yani “çok sevmek, tutkun olmak, sürekli yapmak, bir şeyi çokça yapmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁶²⁴ Bu fiilden türemiş olan اللَّغَا kelimesi de “ses” anlamına gelmektedir.⁶²⁵

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا هَذَا الْقُرْآنَ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ﴾

“İnkâr edenler dediler ki: “Bu Kur’an’ı dinlemeyin. Baskın çıkmak için o okunurken yaygara koparın.”⁶²⁶

el-Halîl b. Ahmed, bu âyet-i kerimede yer alan وَالْغَوْا فِيهِ ibaresini, “Müslümanları yanılmak için konuşurken sesin yükseltilmesi, ses kalabalığı yapılması” şeklinde yorumlamıştır.⁶²⁷ Bu âyet-i kerimede yer alan الْغَوْا fiili, فَرِحَ يَفْرُحُ babından olan لَغِيَ يَلْغِي fiilinden yapılmış emir olup bir kimse faydasız şeyler konuştuğunda bu fiilin kullanılır.⁶²⁸

لَغَا fiili, عِنْ cer harfiyle kullanıldığında ise, “sapmak, bir şeyden başka bir şeye meyletmek” anlamlarına gelir. اللَّغَةُ kelimesi de bu fiilden türemiş olup, “her kavmin gayelerini ifade ettiği sesler”⁶²⁹ olarak tarif edilir. İnsanların herhangi bir şey konuştuklarında başkalarının seslerinden uzaklaşıp farklı seslere yönelmeleri sebebiyle اللَّغَةُ kelimesinin لَغَا fiilinden türediği zikredilmiştir.⁶³⁰ اللَّغَةُ kelimesinin aslı لَغِي veya لَغُو şeklinde olup ة harfi bedel olarak gelmiştir. Cemîsi ise لَغَى ve لَغَاتٌ kelimeleridir.⁶³¹

هَذِهِ لُغَتُهُمُ الَّتِي يَلْغُونَ بِهَا fiili, “konuştu” aynı zamanda anlamına gelir. لَغَا يَلْغُو لُغَاً fiili, “Bu onların konuştukları dilleridir,” anlamına gelmektedir.⁶³² Hz. Peygamber (a.s) da bir hadis-i şerifinde لَغَا fiilini “konuşmak” anlamında kullanmıştır:

⁶²⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1039; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.451-452; İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XII, 299-300; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, s.1239.

⁶²⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1039; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.451-452.

⁶²⁶ Fussilet Süresi 41/26.

⁶²⁷ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 92.

⁶²⁸ es-Sâfi, *el-Cedvel*, XII, 303.

⁶²⁹ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, s.1239.

⁶³⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XII, 299-300.

⁶³¹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1039.

⁶³² İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XII, 299-300.

إِذَا قُلْتَ لِصَاحِبِكَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَنْصِتْ وَ الْإِمَامُ يَخْطُبُ فَقَدْ لَعَوْتَ

“Cuma günü imam hutbe okuyorken arkadaşına “sus” dersin konuşmuş olursun.”⁶³³

اللَّغَا ve اللُّغُو kelimeleri, diyet konusunda ya da başka bir meselede küçüklüğü sebebiyle değeri olmayan, itibar edilmeyen deve yavrularına verilen isimdir.⁶³⁴ اللُّغُو ve اللَّغَا aynı zamanda muamelelerde itibar edilmeyen şeyler için kullanılır. Ayrıca أَلْغَى fiilinden türemiş olan مُلْغَى kelimesi de “hükümsüz bırakılan ve itibar edilmeyen her şey” anlamına gelir. أَلْغَى fiili de “iptal etmek, bâtil saymak, fuzûlî olarak görmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁶³⁵

el-Cevherî, köpek havlamasının da اللُّغُو olarak isimlendirildiğini zikretmiştir.⁶³⁶ el-Fîrûzâbâdî, el-Cevherî'nin اللُّغُو lafzının köpek havlaması anlamına geldiğine dair delil getirmiş olduğu beytin (فَلَا تَلْغَى لِعَيْرِهِمْ كِلَابٌ) bâtil olduğunu; zira bu beyitte kullanılan كِلَابٌ lafzının كَلَّبٌ kelimesinin cemîsi olmayıp, bu lafızla İbn Rabîa b. Âmir'in kastedildiğini ifade etmiştir.⁶³⁷

Zü'r-Rumme'nin (ö.117/735) Hişam b. Kays el-Merî'yi hicvetmek için şu beyti zikretmiştir:

وَيَهْلِكُ وَسَطَهَا الْمَرْئِيُّ لَعْوًا كَمَا أَلْغَيْتَ فِي الدِّبَةِ الْحَوَارَا

“Diyette deve yavrusunu geçersiz saydığın gibi, el-Merî de faydasız, boş yere ortalarında helâk olur (boşa gider).”⁶³⁸

⁶³³el-Buhârî, Kitâbu'l-Cuma, 36; Muhammed Nâsıruddîn el-Elbânî, *Muhtasar-ı Şaḥîḥi'l-İmâm el-Buhârî*, Mektebetü'l-Meârif, Kahire, 2002/1432, Cuma, 35.

⁶³⁴el-Cevherî, *eş-Şîḥâḥ*, s.1039; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, XII, 299-300.

⁶³⁵İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, XII, 299-300; el-Fîrûzâbâdî, *el-Ḳâmûsü'l-muḥîṭ*, s.1239.

⁶³⁶el-Cevherî, *eş-Şîḥâḥ*, s.1039.

⁶³⁷el-Fîrûzâbâdî, *el-Ḳâmûsü'l-muḥîṭ*, s.1239.

⁶³⁸Gayelan b. Nüheys b. Mesûd el-Adî el-Madarrî Zü'r-Rumme, *Dîvânu Zi'r-Rumme Şerhu'l-Hatîb et-Tebrîzî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1416/1996, s.474. İbn Manzûr'da beyitte yer alan وَسَطَهَا kelimesi, Zü'r-Rumme'nin Dîvân adlı eserinde بَيْنَهَا şeklinde geçmektedir.

لُغْوًا lafzı, azlığından veya yapan kişiye itimat edilmemesinden dolayı da itibar edilmeyen şeyler için kullanılabilir. ⁶³⁹ لُغْوًا lafzı, “batıl, boş, kötü söz, faydasız, fuzuli olan şey, yalan yanlış söz, alay, hezeyan ⁶⁴⁰,” anlamlarına gelir. ⁶⁴¹

لُغْوًا lafzı, âyet-i kerimelerde şu anlamlarda yer almıştır:

Yemin-i Lağv:

﴿ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ ﴾

“Allah, sizi kasıtsız yeminlerinizden dolayı sorumlu tutmaz.” ⁶⁴² İbn Manzûr’un rivayetine göre bazı âlimler bu âyet-i kerimedeki اللُّغْوِ kelimesini الإِثْمِ yani “günah” olarak zikretmişlerdir. Dolayısıyla âyeti de şu şekilde açıklamışlardır: “Yeminleri bozup da keffâret ödediğinizde Allah sizi günah yükü altına sokmaz” ⁶⁴³

Fıkıhta yemin çeşitlerinden birisi de “yemin-i lağv” dır. Yemin-i lağv ise bir kimsenin bir şey hakkında öyle olduğu zannıyla hakikatın hilâfına yaptığı yeminlere verilen isimdir. ⁶⁴⁴

Faydasız iş, boş söz, boş şeyler:

﴿ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا ﴾

“Orada boş söz işitmezler. Yalnızca (meleklerin) “selâm” (deyişini) işitirler.” ⁶⁴⁵

İbn Abbas, bu âyeti, içinde Allah’ın zikrinin geçmediği her kelamın لُغْوًا olarak isimlendirildiği şeklinde tevîl etmiştir. ⁶⁴⁶ el-İsfahânî, her türlü çirkin söze اللُّغْوُ denildiğini zikretmiştir. Yeminler için bu lafız kullanıldığında ise, üzerine hüküm bina edilmeyen, her hangi bir akit söz konusu olmayan işler anlamında olduğunu ifade etmiştir. ⁶⁴⁷

﴿ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴾

⁶³⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XII, 299-300.

⁶⁴⁰ et-Temîmî, *Mecâzü'l-‘Kur’ân*, II,8; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV,34.

⁶⁴¹ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 478

⁶⁴² Bakara, 2/225.

⁶⁴³ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XII, 299-300.

⁶⁴⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.612.

⁶⁴⁵ Meryem, 19/62.

⁶⁴⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 478.

⁶⁴⁷ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.451-452.

“Onlar, yalana şahitlik etmeyen, faydasız boş bir şeyle karşılaştıkları zaman, vakar ve hoşgörü ile geçip gidenlerdir.”⁶⁴⁸ İbn Manzûr, burada اللغو lafzının “bâtıl” anlamında olduğunu zikretmiştir.⁶⁴⁹

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾

“Onlar ki, faydasız işten ve boş sözlerden yüz çevirirler.”⁶⁵⁰

﴿يَتَنَزَّعُونَ فِيهَا كَأَسَا لَا لَغْوَ فِيهَا وَلَا تَأْنِيمَ﴾

“Orada (içilince) boş söz söyletmeyen, günah işletmeyen dolu bir kadehi elden ele dolaştırırlar.”⁶⁵¹

﴿لَا تَسْمَعُ فِيهَا لَاغِيَةً﴾

“Orada hiçbir boş söz işitmezler.”⁶⁵² el-İsfahânî, Gâşiye Sûresi’nde yer alan لاغية lafzının da لغو anlamında olup, كاذبة kelimesi gibi kelâmı vasfetmek üzere kullanılmış bir ism-i fâil olduğunu zikretmiştir.⁶⁵³ İbn Manzûr ve el- Fîrûzâbâdî لاغية lafzının “çirkin, kötü söz” anlamında olduğunu zikretmişlerdir.⁶⁵⁴

30. جَنِيًّا Lafzı

﴿فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جَنِيًّا﴾ (Meryem 19/68)

جَنِيًّا lafzı, جَانِ kelimesinin çoğuludur. جَانِ kelimesi, birinci baktan gelen nâkıs جَانِ fiilinden türemiş bir ism-i fâildir. جَنِيًّا lafzının aslı, جَنِيٌّ şeklindedir. İ‘lâl ve ibdâl kaideleri ile yapılan değişiklikler sonucunda جَنِيًّا şekline dönüşmüştür.⁶⁵⁵

⁶⁴⁸ Furkan, 25/72.

⁶⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XII, 299-300.

⁶⁵⁰ Mü’minun, 23/3.

⁶⁵¹ Tûr, 52 /23.

⁶⁵² Gâşiye, 88/11.

⁶⁵³ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, ss.451-452.

⁶⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, XII, 299-300; el-Fîrûzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muħîṭ*, s.1239.

⁶⁵⁵ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 325

جَنَا يَجْتُو جُنُوءًا وَ جُنِيًّا fiili, “diz çöktü, dizleri üzerine oturdu⁶⁵⁶ , parmak uçları üzerinde ayağa kalktı” anlamlarına gelmektedir. جُنُوءًا وَ جُنِيًّا kelimelerinin her ikisi de فُعُولٌ veznindedir. جَنَا fiili, جَنَا عَلَى رُكْبَتَيْهِ şeklinde kullanılır. , أَجْنَاهُ غَيْرَهُ , “başkasını çöktürdü, oturttu” anlamında olup, جَنَا fiilinin if’âl babıdır.⁶⁵⁷ جَنْوُتٌ وَ جَنْيْتُ الْإِبِلَ bu cümlede جَنَا fiili “toplamak” anlamında olup cümlenin anlamı “develeri topladım” şeklindedir.⁶⁵⁸

الْجُنُوءَةُ kelimesi, “kabir şeklinde yığılmış toprak, kabrin yükselmesi gibi yerden yükselmiş olan şey, taş yığını” anlamına gelir.⁶⁵⁹ الْجُنُوءَةُ ve الْجَنْوُتَةُ kelimeleri de الْجُنُوءَةُ ile aynı anlamda kullanılmaktadır. الْجُنُوءَةُ ve الْجَنْوُتَةُ kelimelerinin “insanın bedeni, cesedi” anlamında kullanıldığını da zikretmişlerdir. الْجَنْيْتُ kelimesinin cemîsi ise الْجَنْيُّ ve الْجَنْيُّ kelimeleridir. جَنْيُّ الْحَرَمِ ibaresi ise, “Harem sınırlarında toplanmış taşlar” için kullanılır.⁶⁶⁰ Ayrıca el-Fîruzâbâdî, bu lafzın kendilerine kurban kesilen dikili taşlar yani putlar anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁶⁶¹ el-Cevherî, جَنْيُّ الْحَرَمِ ve جَنْيُّ الْحَرَمِ ibarelerinden kastın şeytan taşlama sırasında biriken taşlar olduğunu zikretmiştir.⁶⁶² Tarafe, zenginin de fakirin de kabirlerinin aynı olduğunu ifade ettiği bir beytinde الْجُنُوءَةُ kelimesini şu şekilde kullanmıştır:

تَرَى جُنُوءَاتِنِ مِنْ تَرَبِّ عَلَيْهِمَا صَفَائِحُ صُمَّ مِنْ صَفِيحٍ مُنْصَدِّدِ

“Üzerinde, üst üste dizilmiş bir levhadan sessiz, sağır levhaların olduğu topraktan iki yığın görürsün.”⁶⁶³

جَنَا fiilinden ism-i fâil olarak türetilmiş olan جَانِيَّةٌ kelimesi “diz üstü çöken” anlamına gelir ve aynı ismi almış olan Câsiye Sûresi’nde şu şekilde yer alır:

⁶⁵⁶ ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belağa*, (جنو md.) I, 123.

⁶⁵⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (جنو md.) s. 161; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, (جنو md.) II, 180-81; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, (جنو md.) s.1239

⁶⁵⁸ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ* s.1239

⁶⁵⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, (جنو md.), I, 218; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s. 161; İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, II, 180-81.

⁶⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisanü'l-'Arab*, II, 180-81; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.239.

⁶⁶¹ el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.239.

⁶⁶² el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s. 161.

⁶⁶³ Tarafe, *Dîvân*, s.48.

﴿ وَتَرَى كُلَّ أُمَّةٍ جَائِيَةً ﴾

“O gün her ümmeti diz çökmüş olarak görürsün.”⁶⁶⁴

جَيْبًا kelimesi, Meryem Sûresi’nde iki yerde geçmektedir:

﴿ فَوَرَبِّكَ لَنَحْشُرَنَّهُمْ وَالشَّيَاطِينَ ثُمَّ لَنُحْضِرَنَّهُمْ حَوْلَ جَهَنَّمَ جِثِيًّا ﴾

“Rabbine andolsun, onları şeytanlarla beraber mutlaka haşredeceğiz. Sonra onları kesinlikle cehennemde çevresinde diz üstü hazır edeceğiz.”⁶⁶⁵

﴿ ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا ﴾

“Sonra Allah’a karşı gelmekten sakınanları kurtarıyoruz da zalimleri orada diz üstü çökmüş halde bırakıyoruz.”⁶⁶⁶

el-Kurtubî’nin eserinde geçtiğine göre, el-Katâde ve Mücâhid, جَيْبًا kelimesini “içinde buldukları durumun şiddetinden, ağırlığından dolayı ayağa kalkmaya güç yetirememeleri” şeklinde açıklamışlardır.⁶⁶⁷

جَيْبًا lafzı, جَيْبًا şeklinde فُعُولٌ vezniyle de gemektedir. Mesela قَوْمٌ جَيْبِيٌّ وَجَيْبِيٌّ şeklinde kullanılır.⁶⁶⁸ el-Kurtubî’nin eserinde geçtiği üzere, İbn Abbas, جَيْبًا kelimesinin “gruplar” anlamında olduğunu; Mukatil ise جَمْعًا جَمْعًا yani “grup grup” anlamına geldiğini, dolayısıyla müfredinin جُنُودٌ وَ جُنُودٌ وَ جُنُودٌ olarak üç okunuşunun olduğunu zikretmiştir.⁶⁶⁹ el-İsfahânî, âyet-i kerimede yer alan جَيْبًا kelimesinin جَيْبًا şeklinde olup cemî ya da mastar ismi olarak kullanılmasının sahih olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷⁰

el-Kumeyt, bir beytinde جَيْبًا kelimesini şu şekilde zikretmiştir.

هُم تَرَكَوْا سَرَائِهِمْ جَيْبًا وَهُمْ دُونَ السَّرَاةِ مُقَرَّنِينَ

⁶⁶⁴ Câsiye, 45/28.

⁶⁶⁵ Meryem, 19/68.

⁶⁶⁶ Meryem, 19/72.

⁶⁶⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 487.

⁶⁶⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 476-77; İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, II, 180-81.

⁶⁶⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 476-477.

⁶⁷⁰ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.88.

“Onlar efendilerini diz üstü bıraktılar. Onlar efendisiz ve zincire vurulmuş
haldedirler.”⁶⁷¹

31. شَيْعَةٌ Lafzı

﴿ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شَيْعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ﴾ (Meryem 19/69)

شَيْعَةٌ kelimesi, “yayılmak, duyulmak, ağızlarda dolaşmak, ortaya çıkarmak” anlamına gelen شَاعَ يَشِيْعُ شَيْعًا وَشُيُوعًا وَشَيْعُوعَةً وَمَشَاعًا filinden türemiştir.⁶⁷² Bir haber veya söz yayıldığında, çoğalarak kuvvetlendiğinde ve birbirini desteklediğinde شَاعَ الْحَبْرُ أَوْ الْحَدِيثُ ibaresi kullanılır.⁶⁷³ الشَّاعَةُ kelimesi ise “yayılmış haberler” anlamına gelir. Aynı fiilden türemiş olan مَشِيْعًا ibaresi ise “hiçbir şey gizlemeyen, her şeyi yayan kimse” anlamında mübâlağalı ism-i fâil olarak kullanılır.⁶⁷⁴

Âyet-i kerimede de شَاعَ fiili, “yayılmak” anlamında gelmiştir.

﴿ إِنَّ الدِّينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ﴾

“İnsanlar arasında hayâsızlığın yayılmasını arzu eden kimseler var ya; onlar için dünya ve ahirette elem dolu bir azap vardır.”⁶⁷⁵

Lebîd (ö.41/661-662) bir beytinde şöyle söyler:

فَشَاعَهُمْ حَمْدٌ وَرَأَتْ قُبُورَهُمْ أَسْرَةً رِيحَانٍ بِقَاعٍ مُنَوَّرٍ

“Övgü (o kadar yayıldı ki) onlara ulaştı ve aydınlık bir arazideki reyhanın çizgileri onların kabirlerini süsledi.”⁶⁷⁶

⁶⁷¹ İbn Zeyd el-Esedî el-Kumeyt, *Dîvânu'l-Kumeyt b. Zeyd el-Esedî*, thk: Muhammed Nebîl Tarîfî, Dâru Sâdır, Beyrut 1420/2000, s.458. Eserde مُقَرَّنِينَ kelimesi, مُغْرَبِلِينَا olarak geçmektedir. Tercüme için bk. es-Sâbûnî, Tefsirlerin Özü, III, 488.

⁶⁷² el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, (شيع md.), II, 371-372; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (شيع md.), s.627; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, (شيع md.), VII, 258-259; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, (شيع md.), s.906.

⁶⁷³ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.627; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.270; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VII, 258-59; Ahmed b. Fâris b. Zekeriya Ebu'l-Huseyin, *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, thk: Abdüsselam Muhammed b. Harun, Dâru'l-fiker, 1979/1399, III, 235-36.

⁶⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, c.VII, ss.258-259.

⁶⁷⁵ Nur, 24/19.

"أَقَمْتُ عِنْدَهُ شَهْرًا أَوْ شَيْعَ شَهْرٍ" , sayı bakımından miktar bildirir. Mesela,

cümlesinde شَيْعَ شَهْرٍ terkibi, “bir ay kadar, bir aya yakın” anlamını ihtiva etmektedir.⁶⁷⁷

Aynı fiilden türemiş olan شَائِعٌ و مُشَاعٌ kelimeleri ise “taksim edilmemiş, müşterek pay” anlamına gelir.⁶⁷⁸

شَيْعَةٌ kelimesi, “tarafdar, grup, yardımcı” gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin aslı “insanlardan oluşan bir grup” anlamına gelir. Müzekker, müennes, tesniye, cemî için aynı lafız kullanılabilir. Cemîsi ise شَيْعٌ وَأَشْيَاعٌ şeklindedir.⁶⁷⁹ شَيْعٌ وَأَشْيَاعٌ kelimelerinin her ikisi de شَيْعَةٌ kelimesinin cemîsi olmakla birlikte aralarında önemli bir fark vardır. شَيْعٌ kelimesi, birbirlerine benzeyen toplulukları ifade eder. شَيْعٌ kelimesi ise, birbirinden farklı, aralarında ihtilaf olan gruplar anlamındadır.⁶⁸⁰

Âyet-i kerimelerde شَيْعَةٌ kelimesi ve cemîleri şu anlamlarda gelmiştir:

Topluluk, grup:

Bu âyetlerde hem müfredi hem cemîsi “topluluk, grup” anlamında yer almıştır.

﴿ ثُمَّ لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شَيْعَةٍ أُمَّتَهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا ﴾

“Sonra, her bir topluluktan, Rahman’a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız.”⁶⁸¹

﴿ إِنَّ الدِّينَ فَرَقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شَيْعًا ﴾

“Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya.”⁶⁸²

﴿ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شَيْعِ الْأَوَّلِينَ ﴾

“Ey Muhammed! Andolsun, senden önceki topluluklara da peygamber gönderdik.”⁶⁸³

⁶⁷⁶ Lebîd b. Rabîa el-‘Âmirî, *Dîvânu Lebîd b. Rabîa*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts. s.70.

⁶⁷⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.627; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VII, 258-59; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.906.

⁶⁷⁸ Ebu'l-Huseyin, *Mu‘cemü Mekâyisi'l-Luġa*, III, ss.235-236; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.627; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.906.

⁶⁷⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, II, 371-72; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.627; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VII, 258-259; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.906; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.270.

⁶⁸⁰ Davud, *Mu‘cemu'l-furûġ*, ss.486-487.

⁶⁸¹ Meryem, 19/69.

⁶⁸² Enâm, 6/159.

Benzer, emsâl:

أَشْيَاعٌ kelimesi, أَمْثَالٌ yani benzerler anlamında Sebe' Sûresi'nde yer almaktadır.

﴿ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِنْ قَبْلِ إِنْهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُرِيبٍ ﴾

“Tıpkı daha önce benzerlerine yapıldığı gibi, kendileriyle arzuladıkları arasına bir engel konmuştur. Çünkü onlar derin bir şüphe içindeydiler.”⁶⁸⁴

شَيْعَةٌ kelimesi, belli bir fikri paylaşan, ortak noktada birleşen, birbirlerini destekleyen her bir grup için kullanılırken daha sonra Hz. Ali ve Ehl-i Beyt taraftarlarına ait bir isim olmuştur.⁶⁸⁵ el-Halîl b. Ahmed, bu kelimenin, “bir grubun heva ve heveslerini havalandırıp sonra da onların peşinden giden kimseler” için de kullanıldığını zikretmiştir.⁶⁸⁶ en-Nîsâbü’rî ise, شَيْعَةٌ kelimesini “sapkınlardan birine tabi olan gruplar” olarak açıklamıştır.⁶⁸⁷

et-Taberî, شَيْعَةٌ kelimesini “belli bir iş, durum hakkında yardımlaşan, anlaşılan grup, topluluk, millet, ümmet, cemaat” olarak açıklamıştır. Bu bağlamda تَشَاعَى fiilinin de iki anlama geldiğini belirtir. Birincisi, “anlaşmaya varmak”, ikincisi ise “bölünmek, dağılmak, firkalara ayrılmak”tır.⁶⁸⁸

شَاعَى fiili, شَيَّعْتُ النَّارَ ibaresinde olduğu gibi, “ateşe odun atıldığında ateşin alevlenmesi” anlamında kullanılır. الشَّيَاعُ kelimesi “ateşin tutuşturulduğu odun parçası” anlamına gelir.⁶⁸⁹

الشَّيَاعُ, aynı zamanda “çobanın üflediği kamış, çobanın kavalından çıkan ses” anlamlarına da gelmektedir.⁶⁹⁰ تَشَاعَى fiili, “bir gruba katılmak, Şîi gibi davranmak, Şîilik iddiasında bulunmak” gibi anlamlara gelmektedir.

⁶⁸³ Hicr, 15/10.

⁶⁸⁴ Sebe, 34/54.

⁶⁸⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, II, 371-372; el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, s.627; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.270; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VII, 258-259; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.906.

⁶⁸⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, II, 371-372.

⁶⁸⁷ en-Nîsâbü’rî, el-Kummî, *Ğarâ’ibü'l-Ğur’ân*, IV, 502.

⁶⁸⁸ et-Taberî, *Câmi‘u'l-beyân*, XV, 589.

⁶⁸⁹ el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, s.627; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.270; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VII, 258-59; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.906.

⁶⁹⁰ Ebu'l-Huseyin, *Mu‘cemü Mekâyisi'l-Luġa*, III, 235-236; el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, s.627; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VII,258-59.

32. حَتْمًا مَّقْضِيًّا Terkîbi

﴿ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا ﴾ (Meryem 19/71)

حَتْمًا fiili, “hükmetmek, sona erdirmek” gibi anlamlara gelmektedir. عَلى harfi ceriyle kullanıldığında “zorunlu kıldı, vacip kıldı, bir şeyi emretti, buyurdu, karar verdi, vazife olarak verdi” anlamına gelir.⁶⁹¹ حَتْمَ الأَمْرِ “bir işi sağlam yaptı, dikkatlice özenerek yaptı” anlamına gelir. أَحْتَمَ مِنْ طَعَامِهِ , أبقَى الحَتَامَةَ , yani “sofrada kırıntı bıraktı” anlamındadır.⁶⁹² الحَتَامَةُ , “sofra üzerinde kalan yemek, yemek yerken dökülen kırıntı ve parçalar” manasına gelmektedir.⁶⁹³

الْحَتْمَ الأَمْرُ , “düşürmesi, ortadan kalkması mümkün olmayacak derecede gerekli oldu, vacip oldu” demektir. حَتْمَ الأَمْرِ fiili أَحْتَمَ fiiliyle aynı anlamda kullanılır.⁶⁹⁴ حَتْمَ fiili, “ağzındaki kuru, gevrek bir şeyi yemek” anlamına da gelir.⁶⁹⁵

القَاضِي kelimesi, حَتْمَ fiilinden türemiş ism-i fail olup الحَاتِمُ yani “hakim, kadı, hükmeden” anlamına gelmektedir.⁶⁹⁶ الحَاتِمُ kelimesi, siyah karga için de kullanılır. Bu karganın gagası ve ayakları kırmızı renktedir.⁶⁹⁷ İbn Manzûr, ayrıca her şeyin siyah olanı ve uğursuz olan şeyler için bu kelimenin kullanıldığını zikretmiştir.⁶⁹⁸ أَحْتَمَ kelimesi, “siyah”,⁶⁹⁹ الحَتْمَةُ , “siyahlık; الحَتْمَةُ ise, “parçalanmış şişe” anlamındadır.⁶⁹⁹

⁶⁹¹ el- Cevherî, *eş-Şihâh*, (حتم md.), s.223-24; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (حتم md.), III, 43-44.

⁶⁹² *el-Mu‘cemü'l-vasîf*, (حتم md.), ss.795-796.

⁶⁹³ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, (حتم md.), I, 284-85; el- Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.223-224; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, III, 43-44; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķāmûsü'l-muĥîf*, (حتم md.), s:328; *el-Mu‘cemü'l-vasîf*, ss.795-796.

⁶⁹⁴ *el-Mu‘cemü'l-vasîf*, ss.795-796.

⁶⁹⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 284-285; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķāmûsü'l-muĥîf*, s:328.

⁶⁹⁶ el- Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.223-224; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, III, 43-44; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķāmûsü'l-muĥîf*, s:328; *el-Mu‘cemü'l-vasîf*, ss.795-796.

⁶⁹⁷ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 284-285; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.223-224; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, c.III, ss. 43-44; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķāmûsü'l-muĥîf*, s:328.

⁶⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, III, 43-44.

⁶⁹⁹ el-Fîruzâbâdî, *el-Ķāmûsü'l-muĥîf*, s.328.

حَتْم kavramı da حَتَم fiilinin mastarı olup, “hüküm, kaza, yapılması gereken, takdir edilmiş hüküm⁷⁰⁰” gibi anlamlara gelir. Cemîsi ise حَتْمٌ şeklindedir.⁷⁰¹ حَتْم kavramı, “hükümün zorunlu olması” anlamına da gelir.⁷⁰² İbn Manzûr, eserinde حَتْمٌ kelimesine şu beyti şahid olarak getirmiştir:⁷⁰³

عِبَادُكَ يُخْطِئُونَ وَأَنْتَ رَبُّ بِكَفَّيْكَ الْمَنَائِيَا وَالْحَتْمِ

“*Senin kulların hata yaparlar, sen ise ölümlerin ve hükümlerin elinde olduğu Rab’sın.*”

حَتْمٌ fiili “hükmetmek, ayırmak, yaratmak⁷⁰⁴” anlamlarına gelir.⁷⁰⁵ ع ل harf-i ceriyle kullanıldığında “aleyhinde hüküm verdi”, ل harf-i ceriyle kullanıldığında ise “lehinde hüküm verdi” anlamına gelmektedir. حَتْمٌ fiili namaz, hac gibi ibadetler için kullanıldığında “eda etti”, vaktinden sonra yerine getirilen ibadet için de “kaza etmek” anlamına gelir. حَتْمٌ fiili, borçlunun borcunu ödemesi manasında da kullanılmaktadır. حَتْمٌ fiili, ayrıca ع ل harf-i ceriyle kullanıldığında “öldürmek” anlamına gelir.⁷⁰⁶ حَتْمٌ fiili, ل harf-i ceri ile kullanıldığında ise “bildirmek, emri iletmek, bitirmek, sonlandırmak” gibi anlamlara gelmektedir. حَتْمٌ حَتْمٌ fiili ise “ihtiyacını giderdi”, حَتْمٌ حَتْمٌ fiili ise “eceli geldi,öldü” anlamına gelir. Ayrıca حَتْمٌ حَتْمٌ tabiri “adağını yerine getirdi” anlamındadır.⁷⁰⁷ حَتْمٌ حَتْمٌ ibaresi ise, “amacına ulaştı, tamamına erdirdi” demektir. حَتْمٌ حَتْمٌ, “bir şeyi yaptı, takdir etti”,⁷⁰⁸ حَتْمٌ حَتْمٌ fiilleri ise “tükendi, gitti” anlamlarına gelir.⁷⁰⁹

⁷⁰⁰ el-İsfahâni, *el-Müfredât*, s.107.

⁷⁰¹ el- Cevherî, *eş-Şihâh*, s.223-224; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, III, 43-44; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s:328; *el-Mu‘cemü'l-vasîṭ*, ss.795-796.

⁷⁰² el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 284-285; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, III, 43-44.

⁷⁰³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, III, 43.

⁷⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (حَتْمٌ md.), XI, 209-211.

⁷⁰⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, (حَتْمٌ md.), III, 400; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (حَتْمٌ md.), ss.223-224; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XI, 209-211.

⁷⁰⁶ el- Cevherî, el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.949; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XI, 209-211; *el-Mu‘cemü'l-vasîṭ*, (حَتْمٌ md.), ss.795-796.

⁷⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XI, 209-211; *el-Mu‘cemü'l-vasîṭ*, ss.795-796.

⁷⁰⁸ el- Cevherî, *eş-Şihâh*, s.949; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XI, 209-211.

⁷⁰⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, III, 400.

Kur’ân-ı Kerim’de قَضَى fiili, farklı anlamlarda gelmiştir:

Hükmetmek, hüküm vermek:

﴿وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾

“Bir işe hükmetti mi ona sadece “ol” der, o da hemen oluverir.”⁷¹⁰

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ﴾

“Allah ve Rasûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü’min erkek ve hiçbir mü’min kadın için kendiîşleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur.”⁷¹¹

Tamamlamak, bitirmek:

﴿ثُمَّ يَبْعَثُكُمُ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى﴾

“Sonra da belirlenmiş eceliniz tamamlanıncaya kadar gündüzleri sizi tekrar diriltendir.”⁷¹²

﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ﴾

“Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur’an’ı okumakta acele etme.”⁷¹³

Emretmek:

﴿وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا﴾

“Rabbin kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, ana-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti.”⁷¹⁴

Öldürmek:

﴿فَوَكَرَهُ مُوسَىٰ فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ﴾

“Musa da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Musa, “ Bu şeytan işidir” dedi.”⁷¹⁵

﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ﴾

“İnkâr edenler için ise cehennem ateşi vardır. Öldürülmezler ki ölsünler.”⁷¹⁶

Sözünü, adağını yerine getirmek:

﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَّنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ﴾

⁷¹⁰ Bakara, 2/ 117.

⁷¹¹ Ahzab, 33/36.

⁷¹² Enâm, 6/60.

⁷¹³ Tâhâ, 20/114.

⁷¹⁴ İsrâ, 17/23.

⁷¹⁵ Kasas, 28/15.

⁷¹⁶ Fâtır, 35/36.

“Mü’minlerden öyle adamlar vardır ki, Allah’a verdikleri söze sâdik kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir(şehit olmuştur).”⁷¹⁷

İsteğini elde etmek, istekleri yerine getirmek:

﴿ فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاكَهَا لِكَيْلَا يُكُونَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَزْوَاجِ أَدْعِيَائِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرًا ﴾

“Zeyd eşinden yana isteğini yerine getirince (eşini boşayınca), onu seninle evlendirdik ki, eşlerinden yana isteklerini yerine getirdiklerinde (onları boşadıklarında), evlatlıklarının eşleriyle evlenmeleri konusunda mü’minlere zorluk olmasın.”⁷¹⁸

Yaratmak:

﴿ فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ ﴾

“Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı.”⁷¹⁹

Hükümü uygulamak:

﴿ ثُمَّ اقْضُوا إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴾

“Bundan sonra bana hükmünüzü uygulayın; bana da mühlet vermeyin!”⁷²⁰

فَقَضَاءُ kelimesi, قَضَى fiilinin mastarı olup; قَضَاءُ kelimesi “hüküm, eda, bitirme, tamamlama, yargı, kaza akîdesi” gibi anlamlara gelir. قَضَاءُ الشَّيْءِ “bir hükmün yerine getirilmesi” demektir. قَضِيَّةٌ kelimesi ise, “hüküm, araştırılması için hakime arzedilen mesele, mantık ilminde ise önermeler” için kullanılır.⁷²¹ İbn Manzûr, الْقَضَاءُ وَ الْحُكْمُ kelimesinin eş anlamlı olup “kesin hüküm” anlamında olduğunu zikretmiştir.⁷²²

القَاضِي kelimesi, قَضَى fiilinden türemiş ism-i fâil olup, “hüküm veren, hakim” anlamına gelir. الْحَاتِمُ kelimesi de aynı anlamda kullanılır. Âyet-i kerimede de قَاضٍ kelimesi “hükmeden” anlamında yer almıştır.

﴿ فَأَقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِيَّامًا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴾

“Artık sen vereceğin hükmü ver. Sen ancak bu dünya hayatında hüküm verirsin.”⁷²³

⁷¹⁷ Ahzab, 33/23.

⁷¹⁸ Ahzab, 33/37.

⁷¹⁹ Fussilet, 41/12.

⁷²⁰ Yunus, 10/71.

⁷²¹ Mu ‘cemu’l-vasîf, ss.795-796.

⁷²² İbn Manzûr, Lisanü’l-‘Arab, XI, 209-211.

⁷²³ Tâhâ, 20/72.

مَقْضِي kavramı, قَصَى fiilinden türemiş ism-i mefûl olup “bitirilmiş, tamamlanmış, hükmedilmiş” anlamına gelmektedir. مَقْضِي kavramı, Meryem Sûresinde şu şekilde yer almıştır:

﴿ وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا ﴾

“(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur. Rabbin için bu, kesin olarak hükme bağlanmış bir iştir.”⁷²⁴

İbn Mesûd (ö.32/652) , حَتْمًا مَقْضِيًّا terkinin “kesinleşmiş bir yemin”⁷²⁵ anlamında olduğunu, Mücâhid ise “kaza, hüküm”⁷²⁶ anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁷²⁷ ez-Zemahşerî, حَتْمًا kavramının “emrin zorunlu olması, bir şeye hükmedilmesi” anlamında olduğunu zikretmiştir.⁷²⁸ el-Kurtubî de حَتْمًا kavramını, “hükümün gerekli olması” şeklinde tefsir ederken, مَقْضِيًّا kavramını “Allah sizin hakkınızda şu hükme vardı” anlamına gelebileceğini ifade etmiştir.⁷²⁹

33. عَزَّ Lafzı

﴿ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عَزًّا ﴾ (Meryem 19/81)

عَزَّ lafzı, ikinci baktan gelen عَزَّ وَعَزَّةٌ وَعَزَّارًا muzaaf fiilin semâi mastarı olup mübâlağa için de kullanılır.⁷³⁰ عَزَّ يَعِزُّ fiili “bir şeyin bulunamayacak derecede az olması, nadir olması” anlamına gelirken “aziz oldu, muteber, şerefli oldu, zilletten sonra kuvvetli

⁷²⁴ Meryem, 19/71.

⁷²⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 499.

⁷²⁶ Mücâhid ibn Cebr, *Tefsîru’l-İmâmi Mücâhid ibn Cebr*, thk: Muhammed Abdüsselam Ebu’n-Nîl, Dâru’l-Fikeri’l-İslâmiyyi’l-Hadîse, Medînetü Nasr, 1410/1989, s.458.

⁷²⁷ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Îur’âni’l-azîm*, IX, 287.

⁷²⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 46.

⁷²⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 499.

⁷³⁰ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 336.

oldu” gibi anlamlara da gelmektedir.⁷³¹ عَزَّ fiili, عَزَّ الْمَاءُ “Su aktı” ve عَزَّتْ الْفَرْحَةُ “Yaranın içindeki aktı” misallerinde olduğu gibi “akmak” anlamına da gelir.⁷³²

Ayrıca عَزَّ ve أَعَزَّ fiilleri عَلِي harfi ceri ile kullanıldığında ise “ağır, zor gelmek⁷³³ ve cömert olmak” anlamına gelmektedir.⁷³⁴ Birinci baktan gelen عَزَّهُ يَعُزُّهُ عَزًّا fiili ise “bir şeye galip gelmek, üstün gelmek, bastırmak” anlamında kullanılmaktadır.⁷³⁵ أَعَزَّ fiili, “zilletten sonra güçlendi, kuvvetlendi, aziz oldu, aziz kıldı” anlamlarına gelir. Aynı zamanda bu fiil, koyunun hamileliği belli olup memeleri şiştiği zaman da أَعَزَّتْ الشَّاءُ ibaresi kullanılır.⁷³⁶ عَزَّرَ fiili, “desteklemek, kuvvetlendirmek, güçlendirmek”,⁷³⁷ تَعَزَّرَ fiili ise, “ aziz oldu, muteber oldu, şerefli oldu” anlamlarında kullanılır.⁷³⁸ Devenin eti sertleşip, sıkılaştığında da bu fiil, تَعَزَّرَ حَمَّ النَّاقَةِ şeklinde kullanılmaktadır.⁷³⁹

العِزُّ kelimesi, hem “ zilletin zıttı, galibiyet, üstünlük, güçlülük, kuvvetlilik, şeref”, hem de “bol yağmur” anlamına gelir.⁷⁴⁰ الْعِزَّةُ و الْعِزُّ kelimeleri “yüksek mevki” anlamında da kullanılmaktadır.⁷⁴¹ Ayrıca âyet-i kerimelerde الْعِزَّةُ kelimesi “gurur, kibir, büyülenme ve de şan, şeref” anlamında gelmiştir.

Âyet-i kerimelerde عَزَّ fiili ve türevleri şu anlamlarda vârid olmuştur:

Galip gelmek, bastırmak:

﴿ فَقَالَ أَكْفَلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴾

“ Böyle iken “Onu bana ver” dedi ve tartışmada beni bastırdı”.⁷⁴²

⁷³¹ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, (عزز md.), III, 141-142; el- Cevherî, *eş-Şihâh*, (عزز md.), ss.764-765; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (عزز md.), IX, 185-189; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĥîṭ*, (عزز md.), s.1085.

⁷³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 185-89; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1085.

⁷³³ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.764-765.

⁷³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 185-189; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1085.

⁷³⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, III, 141-142; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.764-65; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 185-189.

⁷³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 185-189; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1085.

⁷³⁷ el- Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.764-765.

⁷³⁸ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.764-765; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 185-189.

⁷³⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 185-189.

⁷⁴⁰ el- Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.764-765; el-Kurtubî, *el-Câmi*, XIII, 509; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 185-189.

⁷⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, IX, 185-189.

⁷⁴² Sâd, 38 /23.

Azîz kılmak:

﴿ وَتُعْزِزُ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ ﴾

“Dilediğini azîz edersin, dilediğini zelîl edersin, hayır senin elindedir.”⁷⁴³

Destek vermek:

﴿ فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ ﴾

“Biz de onlara üçüncü bir elçiyle destek vermiştik.”⁷⁴⁴ âyet-i kerimesinde de عَزَّزَ fiili

“destek vermek” anlamında yer almaktadır.

Gurur:

﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ ﴾

“Ona, “Allah’tan kork” denildiği zaman, gururu onu daha da günaha sürükler.”⁷⁴⁵

Şan- şeref:

﴿ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا ﴾

“Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah’a aittir.”⁷⁴⁶

Büyükleme-kibirlenme:

﴿ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴾

“Fakat inkâr edenler bir büyükleme ve ayrılık içindedirler.”⁷⁴⁷

Meryem Sûresi’ndeki âyet-i kerimede de yine şan-şeref kaynağı ve kuvvet anlamında kullanılmıştır.

﴿ وَاتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ آلِهَةً لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴾

“Onlar, kendileri için kuvvet ve şeref (kaynağı) olsunlar diye, Allah’tan başka ilah edindiler.”⁷⁴⁸

el-Kurtubî, عِزًّا lafzının “destekçiler, yardımcıları”⁷⁴⁹ yani “evlatlar” anlamına geldiğini zikretmiştir. Bir başka yoruma göre ise, الْعِزُّ kelimesi, mastar manasında olup, müşriklerin Allah’ın dışında taptıkları ilahlara tekabül ediyor. Buna göre müşrikler, bu ilahlar

⁷⁴³ Âli İmran, 3/26.

⁷⁴⁴ Yâsin, 36/14.

⁷⁴⁵ Bakara, 2/206.

⁷⁴⁶ Fâtır, 35 /10.

⁷⁴⁷ Sâd, 38 /2.

⁷⁴⁸ Meryem, 19/81.

⁷⁴⁹ ez-Zeccâc Me’âni’l-Çur’ân, III, 345; İbn Kesîr, Tefsîrû’l-Çur’âni’l’azîm, IX, 294.

vasıtasıyla izzeti elde ederek, onunla Allah'ın azabından emin olmayı ummuşlardır.⁷⁵⁰ İbn Âşûr da عَزًّا lafzını, مُعِزٌّ olarak açıklamış ve âyet-i kerimede anlamın لِيَكُونُوا مُعِزِّينَ هُمْ şeklinde olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵¹

عَزَّ يَعِزُّ عَزًّا fiilinden türemiş olan الْعَزِيزُ kelimesi ise Allah'ın sıfatlarından biri olup, O'na bir şeyin galip gelmesinin imkânsızlığını anlatır. Allah'ın, her şeyden güçlü ve üstün olduğunu ifade eden ismidir. İnsanlar için de bu lafız “ izzetli, güç, şeref sahibi olma” anlamında kullanılmaktadır. Mesela bir kral için عَزِيزٌ وَأَعَزُّ ibaresi kullanılır. Bu vasıflar mübalağalı bir şekilde veya مُعِزٌّ (kullarından dilediğine güç, kuvvet, şeref veren) manasında kullanıldığında عَزَّ عَزِيزٌ şeklinde ifade edilir.⁷⁵² et-Tarafe bir beytinde bu ibareyi şöyle kullanmıştır:

وَلَوْ حَضَرَتْهُ تَغْلِبُ ابْنَةُ وَأَبِلْ لَكَانُوا لَهُ عَزًّا عَزِيزًا وَنَاصِرًا

“Vail'in kızı Tağlib, ona gelseydi, onun (kabile) için güç, şeref kaynağı, zafer için yardımcı olurlardı”⁷⁵³

الْعَزْزُ و الْعَزَّازُ kelimeleri ise, “suyun hızlı bir şekilde aktığı sert yer” anlamına gelmektedir.⁷⁵⁴

34. تَوَزُّهُمُ أَرَا Cümlesi

﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوَزُّهُمُ أَرَا ﴾ (Meryem 19/83)

أَرَّ يُوَزُّ أَرًّا وَأَرِيزًا وَ أَرَا fiili “ harekete geçirmek,⁷⁵⁵ kışkırtmak, günahlara ve isyan etmeye teşvik etmek, vesveselere yönlendirmek, rahatsızlık vermek, taciz etmek, tahrik etmek, karışmak ” gibi anlamlarının yanı sıra “fokurdamak, kaynamak, fısıldamak”⁷⁵⁶ gibi anlamlara

⁷⁵⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 53; el-Kurtubî, *el-Câmi*, XIII, 509.

⁷⁵¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 163.

⁷⁵² İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, IX, ss.185-189.

⁷⁵³ Tarafe, *Dîvân*, s.157.

⁷⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, IX, 185-189.

⁷⁵⁵ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîţ*, (zz md.), s.52.

⁷⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisanü'l-‘Arab*, (zz md.), I, 132-133; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîţ*, (zz md.), s.52.

da gelmektedir.⁷⁵⁷ أَرَّ يَرُّ şeklinde birinci babdan geldiği gibi أَرَّ يَرُّ şeklinde ikinci babdan da gelmektedir.⁷⁵⁸ بِهَا أَرَّ fiili ب harfi ile “kaynaması için ateşi yakmak, tutuşturmak” anlamında kullanılır.⁷⁵⁹

أَرَّ kelimesi, şimşek çıktığında çıkan ses için de kullanılır. Ayrıca bir şeyi bir şeye kattığında ya da ilave ettiğinde أَرَّ الشَّيْءَ ibaresi kullanılır.⁷⁶⁰ el-Harbî, أَرَّ kelimesinin “bir insanı, bir işe hile ve yumuşaklıkla zorlamak ve sonunda da yaptırmak” anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶¹

أَرَّ الْقِدْرِ terkîbi, “ateşin üzerindeki tencerenin kaynama sesi, fokurdaması” anlamındadır.⁷⁶² İbn Âşûr, أَرَّ kelimesinin “titremek, sallamak” anlamına geldiğini ve tencerenin içindeki suyun kaynamasından alınmış bir kelime olduğunu ifade eder. Ayrıca insanların itikatlarındaki huzursuzluk, sıkıntı; sözlerinin tenakuzu ve yalan uydurmalarının, yükselip alçalmak suretiyle fokurdayan ateşin üzerindeki tencerenin durumuna benzetildiğini ifade etmiştir.⁷⁶³

أَرَّ الْقِدْرِ ise “tenceredeki kaynama arttığında” bu ibare kullanılır. Fakat bu kaynama , ağır ağır kaynama şeklindedir.⁷⁶⁴ Hadiste أَرَّ kelimesi şu şekilde geçmektedir:

أَنَّ كَانَ يُصَلِّيَ وَجَوْفِهِ أَرَّ كَأَرِّ الْمَرْجَلِ مِنَ الْبُكَاءِ “Ağlamaktan, karnında tencerenin fokurtusu gibi bir ses olduğu halde namaz kılıyordu.”⁷⁶⁵

el-Fîruzâbâdî, أَرَّ kelimesinin ayrıca, “soğuk⁷⁶⁶, titreme, üşüme, hızlı bir şekilde yürüme” anlamına geldiğini ifade eder.⁷⁶⁷ Modern Arapça’da ise أَرَّ الرِّصَاصِ ibaresi, “kurşunun vınlaması” anlamında kullanılır.

⁷⁵⁷ el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, (جزأ md.), s.39; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 54; el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 511-512.

⁷⁵⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 132-133; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķâmûsü'l-muĶîf*, s.52.

⁷⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 132-133.

⁷⁶⁰ el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, s.39.

⁷⁶¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 132-133.

⁷⁶² et-Taberî, *Câmi‘u'l-beyân*, XV, 626-628; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 132-133; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 163.

⁷⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 165.

⁷⁶⁴ el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, s.68; el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 511-12; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 132-133.

⁷⁶⁵ Ebü'l-Hasen Ali b. Half b. Abdilmelik İbn Battâl, *Şerhu ŞaĶihî Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, ts, X, 187;

İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 132-133; el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, s.39.

⁷⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 132-133.

الْأَزْزُ kelimesi, bir yer insanlarla dolup taştığında hatta hiçbir yer hiçbir genişlik kalmadığında oluşan kalabalık için kullanıldığı gibi bu kalabalıktan çıkan gürültü, yüksek ses için de kullanılır. Mesela, evde kalabalıktan dolayı hiçbir yer kalmadığında أَرَزُّ الْبَيْتُ ibaresi kullanılır. Kalabalıktan dolayı insanlar birbirine bitiştiği yani sıkışık vaziyette olduklarında da أَرَزُّ النَّاسُ ifadesi kullanılır. Bu kelimenin fiil olarak kullanımı olmadığı gibi, cemîsi de yoktur.⁷⁶⁸

﴿ أَمْ تَرَ أَنَا أَرْسَلْنَا الشَّيَاطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَوۡزُؤُهُمۡ أَرَا ﴾

“Kâfirlerin başına, onları durmadan (günaha ve azgınlığa) tahrik eden şeytanları gönderdiğimizi görmedin mi?”⁷⁶⁹

İbn Abbas, أَرَزُّهُمْ cümlesini, “şeytanların kâfirleri şirke yöneltmesi, Allah’a isyan hususunda onları taciz etmesi, günahlara teşvik etmesi⁷⁷⁰ ve bu sebeple onları cehenneme sürüklemesi” şeklinde anlamlandırmıştır.⁷⁷¹

35. وَرَدًا Lafzı

(Meryem 19/86) ﴿ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَرِدًا ﴾

أَلْوَرِدُ kavramı, “varmak, ulaşmak, gelmek” anlamında ikinci baktan gelen misâl fiili olan وَرِدٌ fiilinden türemiş bir mastardır.⁷⁷² el-İsfahânî, وَرِدٌ kelimesinin bilhassa “suya yönelmek” anlamında kullanıldığını zikretmiştir.⁷⁷³ İsm-i fâili وَارِدٌ kelimesidir. Cemîsi

⁷⁶⁷ el-Firuzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâf*, s.52.

⁷⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 132-133.

⁷⁶⁹ Meryem, 19/83.

⁷⁷⁰ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.39.

⁷⁷¹ et-Taberî, *Câmi‘u'l-beyân*, XV, 626-628; ez-Zeccâc, *Me‘âni'l-‘Kur‘ân*, III, 345-346; el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 511-512; el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV, 19; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-‘Kur‘âni'l-‘azîm* IX, 295; en-Nisâbûrî el-Kummî, *Garâ‘ibü'l-‘Kur‘ân*, IV, 478.

⁷⁷² İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (ورد md.) XV, 267-270.

⁷⁷³ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.519.

ise, *وَرَادٌ* ve *وَرَادٌ* kelimeleridir.⁷⁷⁴ Beşinci babtan gelen *وَرَدٌ* fiili ise “kırmızı oldu, kızardı, sarıya çalan bir kırmızı oldu” anlamına gelmektedir.⁷⁷⁵

Züheyr b. Ebû Sülmâ, bir beytinde *وَرَدٌ* fiilini şu şekilde kullanmıştır:

فَلَمَّا وَرَدَنَّ الْمَاءَ زُرْقًا جَمَاهُ وَضَعْنَ عَصِيَّ الْحَاضِرِ الْمُتَخَيِّمِ

“Bir havuzda birikmiş son derece berrak suya ulaştıkları zaman, ikamet yerine asalarını diktiler.”⁷⁷⁶

﴿وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ﴾

“Bir kervan gelmiş, sucularını suya göndermişlerdi.”⁷⁷⁷ Yusuf Sûresi’nde yer alan *الوارِدُ* kelimesi “sucu, suya gönderilen kişi” anlamında gelmiştir.

Meryem Sûresi’nde *وَرَدٌ* fiilinin ism-i fâili olan *وَارِدٌ* kelimesi, anlamı itibariyle âlimler arasında ihtilaf konusu olmuştur.

﴿وَأَنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾

“(Ey insanlar!) Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur.”⁷⁷⁸

İbn Manzûr’da geçtiği üzere Sa’leb, burada *وَارِدٌ* kelimesini, mümin kâfir herkesin cehenneme geleceği fakat Müslümanların girmeyip kâfirlerin gireceği şeklinde açıklamıştır. ez-Zeccâc’ın ise, bütün insanların ateşe gireceği fakat müttakîlerin kurtulup, zalimlerin cehennemde kalacağı şeklinde açıkladığını ifade etmiştir. Bazı rivayetlerde ise, herkesin cehenneme gireceği fakat müminler için ateşin serinlik ve esenlik şeklinde zuhur edeceğini zikretmişlerdir. İbn Mesûd ise dil açısından bu kelimeyi açıklamış ve *دُخُولٌ* yani *وَرُدٌ* lafzının içine girme anlamı içermediğine dikkat çekmiştir.⁷⁷⁹ *وَرُدٌ* lafzının “dâhil olma, içine girme” anlamında olmadığına şu âyet-i kerime de delil olarak gösterilmiştir.

﴿وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِنَ النَّاسِ﴾

⁷⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 267-270.

⁷⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 267-270.

⁷⁷⁶ Züheyr, *Divân*, s.66.

⁷⁷⁷ Yusuf, 12/19.

⁷⁷⁸ Meryem, 19/71.

⁷⁷⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 267-270.

“Medyen suyuna varınca, suyun başında(hayvanlarını) sulamakta olan bazı insanlar gördü.”⁷⁸⁰

Bu âyet-i kerimede وَرَدَ fiilinde bir beldeye ulaşma anlamı olup, o beldeye girdiğini ifade etmemektedir. İbn Manzûr, icmâen وَرُودُ lafzının دُخُولُ anlamı içermediğini ifade etmiştir.⁷⁸¹ Bir başkası ise, ister beldeye girsin ister girmesin, orayı kontrol etmek, gözetlemek için geldiğinde وَرَدَ بَلَدًا كَذَا و مَاءً كَذَا ibaresi kullanıldığını zikretmiştir.⁷⁸² ez-Zemahşerî, وَرُودُ lafzının دُخُولُ anlamına geldiğini ve oraya günahsız olanın da fâcir olanın da gireceğini; fakat müminler için ateşin serin ve esenlik olacağını zikretmiştir.⁷⁸³

وَرَدَ fiilinden türemiş olan الْمَوْرِدَةُ kelimesi, “suya giden, ulaştırıcı yol,sokak” anlamına gelmektedir. Cemîsi , الْمَوَارِدُ kelimesidir.⁷⁸⁴ Cerîr, bir beytinde “yollar” anlamında الْمَوَارِدُ kelimesini kullanmıştır:

أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى صِرَاطٍ إِذَا اعْوَجَّ الْمَوَارِدُ مُسْتَقِيمٍ

“ Yollar eğildiği zaman Emîru’l-Müminîn doğru yol üzeredir. ”⁷⁸⁵

وَرَدَ fiilinin tefîl babı olan وَرَدَ fiili ise “kızardı, çiçeklendi, kırmızıya boyadı” anlamlarına gelmektedir.⁷⁸⁶ تَوَرَّدَ fiili ise, tefe‘ul babından olup “parça parça, kısım kısım bir yere girmek, ağacın çiçeklenmesi, suya gitmek istemek, kadının yanağının kızarması” anlamlarına gelir.⁷⁸⁷

أَلْوَرْدُ kavramı, “suya gelen kuş ve develerden bir grup, cüz, kısım⁷⁸⁸, ordu, kuşlardan bir grup, suya gelen halk, Kur’ân’dan bir parça,⁷⁸⁹ bir kimsenin namaz kılıp dua edebileceği gecenin bir parçası, susuz iki grubun sudan faydalanmak için anlaştıkları suya gelme vakti⁷⁹⁰,

⁷⁸⁰ Kasas, 28/23.

⁷⁸¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XV, 267-270.

⁷⁸² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XV, 267-270.

⁷⁸³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 44.

⁷⁸⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XV, 267-270.

⁷⁸⁵ Cerîr, *Dîvân*, s.411.

⁷⁸⁶ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XV, 267-70; *el-Mu‘cemü’l-vasîf*, (ورد md.), ss.1081-82.

⁷⁸⁷ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (ورد md.), ss.1238-1239; İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, XV, 267-270; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ*, (ورد md.), s. 1744; *el-Mu‘cemu’l-vasîf*, ss.1081-1088.

⁷⁸⁸ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.1238-39; el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 516.

⁷⁸⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, IV, 363; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ*, s.1744.

⁷⁹⁰ el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, IV, 363.

ulaşılan su ” anlamlarına geldiği gibi, aynı zamanda “susuzluğu gidermek için gelmek”⁷⁹¹, suya doğru yürümek⁷⁹², anlamında kullanılır. Cemîsi ise **أُورِدُ** kelimesidir.⁷⁹³

Cerîr, bir beytinde **أُورِدُ** kelimesini “suya gelmek” anlamında kullanmıştır:⁷⁹⁴

لَا وَرَدَ لِلْقَوْمِ إِذْ لَمْ يَعْرِفُوا بَرْدَى إِذَا تَكَشَّفَ عَنْ أَعْنَاقِهَا السَّدْفُ

“Boyunlarından karanlık kalktığı zaman Dımaşk Nehrini bilmezlerse halk için susuzluğu gidermek için suya gelmek yoktur.”⁷⁹⁵

أُورِدُ kavramı, hummâ hastalığının isimlerinden olduğu gibi, hummâ hastalığına tutulma gününe de bu isim verilir. Bir kimsede hummâ hastalığı baş gösterdiğinde de “hummâlî” anlamında **فَهُوَ مَوْرُودٌ** denilir.⁷⁹⁶

﴿يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأُورِدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ﴾

“(Firavun) kıyamet gününde kavminin önüne geçecek ve onları ateşe götürecektir. Ne kötü varış yeridir orası!”⁷⁹⁷

Bu âyet-i kerimede hem **أُورِدَ** fiili, hem de aynı kökten gelen **أُورِدُ** ve **الْمَوْرُودُ** kelimeleri yer almıştır. **أُورِدَ** fiili, “götürmek, sevk etmek” anlamındadır. es-Sâfi, burada, **أُورِدُ** kavramının, mastar manasında isim fiil olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹⁸

el-Kurtubî, **الْمَوْرُودُ** ibaresinin **وَبِئْسَ الْمَدْخَلُ الْمَدْخُولُ** yani “ne kötü girilen yerdir” anlamında olduğunu, aslında **أُورِدُ** kelimesinin “ulaşılabilir su” anlamına geldiğini, fakat âyet-i kerimede “varılan yer, mekan” anlamında kullanıldığını zikretmiştir.⁷⁹⁹

Ömer Nasûhi, **وَبِئْسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ** âyet-i kerimesini “Ne fena bir sudur, o varılmış olan su” şeklinde tercüme etmiştir. **أُورِدُ** lafzının, “su mahalli, sulanılacak yer” ; **الْمَوْرُودُ** lafzının ise,

⁷⁹¹ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 516.

⁷⁹² ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 55.

⁷⁹³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 267-270.

⁷⁹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 267-270.

⁷⁹⁵ Cerîr, *Dîvân*, s.306. **تَكَشَّفَ** fiili, Cerîr’in eserinde **تَجَوَّبَ** olarak geçmektedir.

⁷⁹⁶ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.1238-1239; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 267-270; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s. 1744; *el-Mu‘cemü'l-vasîṭ*, ss.1081-1082.

⁷⁹⁷ Hûd, 11/98.

⁷⁹⁸ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VI, 346.

⁷⁹⁹ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XI, 204.

“varılmış olan su” anlamında olduğunu zikretmiştir. Bu âyet-i kerimede Firavun’un onları suyun kaynağına götürmek isterken ateşin merkezine götürdüğü bu ibarelerle ifade edilmiştir.⁸⁰⁰

el-İsfahânî, *وَبَسَسَ الْوَرْدُ الْمَوْرُودُ* âyet-i kerimesinde suya yönelmek anlamındaki *وَرَدًا* fiilinden türemiş olan bu kelimelerin, cehennemün ürkütücü, tahammül edilemeyecek derecede olduğunu ortaya koymak için cehennem hakkında da kullanıldığını zikreder.⁸⁰¹

﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا﴾

“Suçluları da suya koşan susuz develer gibi cehenneme sevkederiz.”⁸⁰²

el-Kurtubî, İbn Abbas, Ebû Hüreyre (ö.58/678), el-Ahfeş, el-Ferrâ gibi âlimlerin , *وَرْدًا* lafzını , *خَفَاءَ مُشَاءًا* anlamında yani “yalın ayak yürüyenler”, el-Ezherî’nin (ö.370/980) ise *مُشَاءًا* yani “susuz olarak yürüyenler” şeklinde anladığını ve onların bu durumunu suya gelen develere benzettiğini zikretmiştir. Bir başka yoruma göre ise “bölük bölük yürüyenler” anlamına gelmektedir.⁸⁰³ ez-Zeccâc da *وَرْدًا* lafzının *عَطَّاشٌ* anlamında olduğunu zikretmiştir.⁸⁰⁴ el-Halîl b. Ahmed, *وَرْدًا* lafzının *عَطَّاشِي* olarak tefsir edildiğini zikretmiş ve bu âyeti, develerin su sıraları gelince grup grup suya götürüldükleri gibi, mücrimlerin de cehenneme sevkedileceği şeklinde açıklamıştır.⁸⁰⁵

وَرْدًا lafzının *الْوَارِدِينَ* anlamına gelip, mücrimlerin durumunu ifade ettiği bu nedenle cümlede hâl olarak yer aldığı da zikredilmiştir. Ayrıca *وَرْدًا* lafzının *الْوَارِدِينَ* manasında cemî isim olduğunu ya da *وَارِدٌ* kelimesinin cemîsi olduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁰⁶

36. إِدًّا Lafzı

(Meryem 19/89) ﴿لَقَدْ جِئْتُم شَيْئًا إِدًّا﴾

⁸⁰⁰ Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, III, 1517.

⁸⁰¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.519.

⁸⁰² Meryem, 19/86.

⁸⁰³ el-Kurtubî, *el-Câmi* , XIII, 516.

⁸⁰⁴ ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân*, III, 346.

⁸⁰⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn*, IV, 363.

⁸⁰⁶ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 338.

إِدًّا lafzı, “acayip bir iş, pek çirkin, münker iş, büyük bir felaket⁸⁰⁷” anlamında olup⁸⁰⁸ *فِعْلٌ* vezninde sıfat-ı müşebbehedir.⁸⁰⁹ Cemîsi, إِدَادٌ şeklindedir. İbn Manzûr, إِدَّةٌ kelimesinin de aynı manada olup cemîsinin ise, إِدِّدٌ şeklinde olduğunu ifade etmiştir. إِدٌّ kelimesi ise , “üstünlük, güç, kuvvet” anlamına gelmektedir.⁸¹⁰ el-Fîrûzâbâdî, إِدٌّ إِدِّدٌ آدٌّ şeklindeki üç kullanımının da “üstünlük, güç, kuvvet” anlamına geldiğini zikretmiştir.⁸¹¹ el- Ferrâ , آدٌّ إِدِّدٌ آدٌّ şeklindeki üç kullanımın da “büyük bir iş” anlamında olduğunu ifade etmiştir.⁸¹² el-İsfahânî, إِدِّدٌ kelimesinin “içerisinde kargaşa, karışıklık olan çirkin bir iş” anlamına geldiğini zikretmiştir.⁸¹³

أَدَّ fiili, “belaya uğratmak, başına bela gelmek” anlamlarında olup, bu fiilin أَدَّ يُوْدُّ وَيَأْدُّ أَدًّا şeklinde birinci, ikinci ve üçüncü bablarda kullanımı vardır.⁸¹⁴

أَدَّ فِي الْأَرْضِ fiili, أَدَّ الْبَعِيرُ deve ile birlikte kullanıldığında “deve heder oldu”, أَدَّ فِي الشَّيْءِ وَ الْحَبْلِ cümlesinde ise “ bir yere gitti”, أَدَّ الشَّيْءُ وَ الْحَبْلُ cümlesinde ise “ bir şeyi, ipi uzattı” anlamına gelmektedir.⁸¹⁵ Deve karnındaki yavrusunu arzulaması sebebiyle böğürdüğü, inlediği zaman da أَدَّتْ النَّاقَةُ تُوْدُّهُ أَدًّا ibaresi kullanılmaktadır.⁸¹⁶

⁸⁰⁷ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, s.55; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.31; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 94; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.42; et-Temîmî, *Mecâzü'l-Ğur’ân*, II, 11.

⁸⁰⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi’*, XIII, 520-521; Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, IV, 2051

⁸⁰⁹ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 340.

⁸¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 94.

⁸¹¹ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.42.

⁸¹² el-Ferrâ, *Me’âni'l-Ğur’ân*, II, 173.

⁸¹³ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.14.

⁸¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (ادّ md.), I, 94.

⁸¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, I, 94; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ* (ادّ md.), s.42.

⁸¹⁶ İbn Düreyd, *Cemheretü'l-luğa*, (ادّ md.), s.55; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (ادّ md.), s.31; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.42.

el- Kurtubî, en-Nehhâs'ın rivayetine göre, bir kimse iğrenç bir iş yaptığında **أَدَّ يُوُدُّ أَدًّا** fiilinin kullanıldığını ifade eder. en-Nehhâs, isminin **إِدِّ** şeklinde geldiğini söylerken, bazı âlimler **أَدَّ** **إِدِّ** **أَدِّ** şeklinde üç kullanımının da olduğunu zikretmişlerdir.⁸¹⁷

إِدِّ kelimesi, **نُكِّرَ** ve **إِمْرَ** kelimeleriyle eş anlamlıdır. Fakat aralarında küçük farklılıklar vardır. Arapça tariflerine bakıldığında **الإِدُّ** , **الأمر العظيم الشديد العجيب الفطيع** olarak tarif edilir. **المنكر العظيم الشنيع**, **الإمْرُ** anlamındadır. **النُّكْرُ** ise, **الأمر الشديد** olarak tanımlanmıştır. Bunlardan en ağırı **الإِدُّ** kelimesidir. Zira âyet-i kerimede bu işin çirkinliğinden, kötülüğünden, korkunçluğundan neredeyse bütün yer ve gökler, bütün cemâdât etkilenmiştir. **الإمْرُ** (Kehf 20/71) ve **النُّكْرُ** (Kehf 20/74-87) kelimelerinden hangisinin daha ağır olduğu konusu ihtilafli olmakla birlikte, âyet-i kerimelerdeki konumlarına bakıldığında **النُّكْرُ** kelimesi işin çirkinliği, ağırlığı açısından ikinci sırada yer almıştır.⁸¹⁸ Şair aşağıdaki beyitte her üç kelimeyi bir arada kullanmak suretiyle anlatmak istediğini kuvvetli bir şekilde aktarmıştır.⁸¹⁹

قَدْ لَقِيَ الْأَقْرَانُ مِنِّي نُكْرًا دَاهِيَةً ذُهْبَاءَ إِدًّا إِمْرًا

“Muhakkak ki rakipler, benden inkâr, büyük bir felaket, pek çirkin bir iş gördüler.”

İbn Abbas ve Ebu'l-Âliye, **إِدِّ** lafzının “ağırlık, ağır olmak” kökünden gelen “bir şeye fazla yüklenmek, sıkıntıya sokmak, bezdirmek” anlamındaki **أَثْقَلَهُ** fiiliyle aynı anlamı ifade eden **أَدَّ** ve **أَدًّا** fiiliyle bağlantılı olduğunu belirtmişlerdir.⁸²⁰ ez-Zemahşerî de **أَدَّ** ve **أَدًّا** fiillerinin aynı anlamda olup “ağır gelmek” manasına geldiğini zikretmiştir.⁸²¹

﴿ لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِدًّا ﴾

“Andolsun, siz çok çirkin bir şey ortaya attınız.”⁸²²

⁸¹⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi* , XIII, 520-521.

⁸¹⁸ Davud, *Mu'cemu'l-furûk*, ss.49-50.

⁸¹⁹ el-Kurtubî *el-Câmi* , XIII, 520-521.

⁸²⁰ el-Kurtubî *el-Câmi* , XIII, 520-521.

⁸²¹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 57.

⁸²² Meryem, 19/89.

Meryem Sûresi'nde yer alan âyet-i kerimede اِدَّا kelimesini; İbn Kesîr, İbn Abbas, Mücâhid⁸²³, el-Katâde'nin , “büyük” anlamında açıkladıklarını zikretmiştir.⁸²⁴ el-Beyzâvî de اِدَّا kelimesinin zemmetmek için kullanıldığını ve işin çirkinliğinden dolayı sözün mübâlağalı bir şekilde ifade edildiğini zikretmiştir.⁸²⁵

37. هَدَّا Lafzı

(Meryem 19/90) ﴿ وَتَحَرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴾

İkinci baktan gelen muzaaf هَدَّا و هَدِيدًا fiili, “çökmek, göçmek, yıkılmak” anlamına gelir. Birinci baktan olan هَدَّا هَدَّ يَهْدُ fiili ise, “yıkmaq, gürültülü bir şekilde devirmek, takatini kesmek” gibi anlamlara gelir. هَدَّا lafzı ise bu fiillerin mastarıdır.⁸²⁶

أَهْدُ lafzı, هَدَمَ yani “şiddetli bir şekilde düşmek, çok gürültülü bir şekilde yıkılma” anlamına gelir.⁸²⁷ أَهْدَةٌ ise أَحْسُوفٌ yani “tutulma, sönme, karanlığa gömülme, çökme” anlamlarına geldiği gibi; duvar vb. şeylerin yıkıldığı esnada çıkan ses için de kullanılır. أَهْدٌ kelimesi ise, “denizden gelen, sahilde bulunan kimselerin işittiği, karadaki zelzelenin sesi gibi bir ses” demektir.⁸²⁸

Ayrıca أَهْدٌ kelimesi “zayıf adam” manasına da gelir. Bir kimse bir kimseyi tehdit ettiğinde اِنِّي لَغَيْرُ هَدٍّ yani “ Ben zayıf bir kimse değilim” diye karşılık verilir. Erkekler için أَهْدٌ kelimesi kullanıldığında “cömert” anlamını ihtiva etmekte; “korkak ve zayıf kimse” için

⁸²³ Mücâhid, *Tefsîru'l-İmam Mücâhid*, s.459.

⁸²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l'azîm*, IX, 300.

⁸²⁵ el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV, 20.

⁸²⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (هدد md.), XV, 49.

⁸²⁷ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, (هدد md.), IV, 297; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XV, 49; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ* (هدد md.), s.1680; Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, IV, 2051.

⁸²⁸ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, IV, 297; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XV, 49; el-Fîruzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, s.1680; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 522.

ise **الْأَهْدُ** kelimesinin kullanılmaktadır.⁸²⁹ Bu kelime ise, **هَدَّ يَهْدُ يَهْدًا** fiilinden türemiştir.⁸³¹ kelimesi de “ korkaklık ” anlamına gelir.⁸³⁰ **الْهَدِيدُ** lafzı, “uzun adam” anlamındadır.

هَدَّ kelimesi aynı zamanda taaccüp için kullanılır. Mesela **هَدَّ الرَّجُلُ** denildiğinde **هَدَّ الرَّجُلُ مَا أَجَلَدَهُ** yani “Ne kadar kuvvetli adam” anlamına gelmektedir. Bir başkası ise **هَدَّ الرَّجُلُ** tabirinin **لِنِعْمِ الرَّجُلِ** yani “ne iyi, ne hoş adam” anlamında olduğunu ve **ل** harfinin de tekid için kullanıldığını zikretmiştir. Bir kimse sabrı, dayanıklılığı, gücü ve kuvvetiyle övüldüğü zaman da **فَلَانَ يَهْدُ** şeklinde söylenir.⁸³² İbnu’l-Arabî’ye nisbet edilen şu söz de bu kelimenin taaccüp için kullanıldığına delil olarak gösterilir:

وَلِي صَاحِبٌ فِي الْغَارِ هَدَّكَ صَاحِبًا

“Benim mağarada bir arkadaşımdır ki ne kadar da iyi bir arkadaştır.”⁸³³

Bu cümledeki **هَدَّكَ صَاحِبًا** tabiri, **مَا أَجَلَدَهُ** yani “ne kadar yüce, değerli” anlamına gelmektedir.⁸³⁴ el-Cevherî, **هَدَّكَ** ibaresi hakkında dil âlimlerinin iki gruba ayrıldıklarını zikretmiştir. Birinci gruba göre bu lafız mastar olup, müennesi, tesniyesi, cemîsi yoktur. İkinci grup ise bu lafzı fiil olarak kabul eder ve müennesinin, tesniye ve cemîsinin olduğunu ifade etmiştir ve şu cümleleri örnek olarak vermiştir:⁸³⁵ **مَرَرْتُ بِرَجُلٍ هَدَّكَ مِنْ رَجُلٍ وَبِامْرَأَةٍ هَدَّتْكَ مِنْ امْرَأَةٍ**

﴿ وَتَحَرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴾

“Ve dağlar yıkılıp çökecektir.”⁸³⁶

el-Beyzâvî, **هَدَّا** lafzı ile işin çirkinliğinin iyice ortaya konulduğunu ifade etmiştir. el-Beyzâvî, 88. âyet-i kerimede yer alan “Rahman bir çocuk edindi” sözünün korkunçluğu ve

⁸²⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 49; el-Kurtubî, *el-Câmi‘*, XIII, 522; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1680.

⁸³⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 49; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1680.

⁸³¹ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1680.

⁸³² İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 49; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîṭ*, s.1680.

⁸³³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 49.

⁸³⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XV, 49.

⁸³⁵ el-Cevherî, *eş-Şiĥâĥ*, s.1192.

⁸³⁶ Meryem, 19/90.

büyüklüğü somut bir resim haline getirilirse büyük cisimlerin bile tahammül edemeyeceği, bu sözün şiddetinden ve ağırlığından paramparça olacağını ifade etmiştir.⁸³⁷

38. لَدَّا Lafzı

(Meryem 19/97) ﴿ وَتَحَرَّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴾

, امْرَأَةٌ لَدَّا, قَوْمٌ لَدَّا kelimesi, sıfat-ı müşebbehe olup لَدَّا kelimesinin cemîsidir. لَدَّا kelimesi, امْرَأَةٌ لَدَّا, قَوْمٌ لَدَّا terkipleri, düşmanlığı açık ve aşırı olan kimseler için kullanılır.⁸³⁸

لَدَّا kelimesi, sülâsî birinci baktan olan لَدَّا fiilinden türetilmiştir. لَدَّا fiili, “tartışmak, düşmanlık yapmak” gibi anlamlara gelir. Bir kimseye ağzının bir tarafından su içirildiğinde de bu fiil kullanılır ve لَدَّا لَدَّا şeklinde söylenir.⁸³⁹

اللَّدِيدَانِ lafzı da bu fiilden müştâk olup “her şeyin iki tarafı, iki yanı, vadinin iki yakası, boynun iki yanı” gibi anlamlara gelmektedir. Cemîsi ise لَدَّا şeklinde dir.⁸⁴⁰

Ayrıca لَدَّا fiili de “bir kimseyi hapsedmek, bir işten alıkoymak” anlamlarına gelmektedir. Bir kimse bir başkasıyla mücadele edip ona gâlip geldiğinde de لَدَّا لَدَّا ibaresi kullanılır.⁸⁴¹ لَدَّا fiili, لَدَّا fiilinin tefe‘ul veznindeki hali olup, “sağa sola yöneldi, budalaca hayrete düştü, şaştı kaldı” gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁴²

لَدَّا fiilinden türemiş olan لَدَّا kelimesi, “boynun gözükken kısmı, çiçekli yeşil bahçe” anlamına gelir. لَدَّا “şiddetli düşmanlık”; لَدَّا lafzı ise, “ağızda ve boğazda bulunan bir

⁸³⁷ el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV, 20.

⁸³⁸ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1032; es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 343.

⁸³⁹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (لَدَّا md.), s.1032; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.449; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (لَدَّا md.), XII, 263-264.

⁸⁴⁰ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, (لَدَّا md.), IV, 79; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1032; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XII, 263-264; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķāmūsü'l-muĥîṭ* (لَدَّا md.), s.1466.

⁸⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XII, 263-264; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķāmūsü'l-muĥîṭ*, s.1466.

⁸⁴² el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, IV, 79; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, s.1032; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, XII, 263-264; el-Fîruzâbâdî, *el-Ķāmūsü'l-muĥîṭ*, s.1466.

sancı, ağrı” manasına gelmektedir.⁸⁴³ لُدُوْدُ lafzı, ayrıca “ağzın bir tarafına enfiye ile dökülen ilaç ” anlamında da kullanılır.⁸⁴⁴ Hz. Peygamber’den gelen bir rivayette لُدُوْدُ lafzı şu şekilde yer alır:

إِنَّ خَيْرَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ السَّعُوطُ وَاللَّدُوْدُ وَالْحِجَامَةُ وَالْمَشْيُ

“Tedavi olduğunuz şeylerin en hayırlısı, saût (burundan ilaç damlatma), ledûd (ağızdan damlatılan ilaç), hacamat (kan aldırma), meşiy (müşhil içme) dir.”⁸⁴⁵

الْأَلْدُ kelimesi, “Hakka yönelmeyen, cimri, çok münakaşacı ve şiddetli düşmanlık yapan” anlamlarında kullanılır.⁸⁴⁶ Bakara Sûresi’nde de أَلْدُ kelimesi şu şekilde geçmektedir:

﴿وَيُشْهِدُ اللَّهُ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ﴾

“Bir de kalbindekine(sözünün özüne uyduğuna) Allah’ı şahit tutar. Hâlbuki o, düşmanlıkta en amansız olandır.”⁸⁴⁷

Şair aşağıdaki beyitte bu kelimeyi “inatçı, amansız” anlamında kullanmıştır.

أَبَيْتٌ نَجِيًّا لِلْهُمُومِ كَأَنِّي أَحَاصِمٌ أَقْوَامًا ذَوِي جَدَلٍ لُدًّا

“Sanki inatçı, azılı kavimlerle çekişiyormuşum, mücadele ediyormuşum gibi endişe ve tasalarla gizlice konuşarak geceledim.”⁸⁴⁸

Meryem Sûresi’nde yer alan لُدًّا lafzı ise, tefsir âlimlerince farklı olarak yorumlanmıştır.

﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا﴾

“(Ey Muhammed!) Biz, Allah’a karşı gelmekten sakınanları Kur’an’la müjdeleyesin, inat eden bir topluluğu da uyarasın diye, onu senin dilinle (indirip) kolaylaştırdık.”⁸⁴⁹

⁸⁴³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XII, 263-264; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.1466.

⁸⁴⁴ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, IV, 79; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XII, 263-264; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.1466.

⁸⁴⁵ Tirmizî, *Kitâbu't-Tıb*, 9/2047.

⁸⁴⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, XII, 263-264; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.1466.

⁸⁴⁷ Bakara, 2/ 204.

⁸⁴⁸ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 529.

⁸⁴⁹ Meryem, 19/97.

el-Kurtubî, âyet-i kerimede geçen **الْأَلْدُّ** kelimesinin, “şiddetli düşmanlık” olarak açıklamıştır.⁸⁵⁰ Ebu Ubeyde, **الْأَلْدُّ** kelimesinin “ Hakkı kabul etmeyip, batıl iddiasında bulunan ” demek olduğunu ifade etmiştir.⁸⁵¹

İbn Zeyd, **الْأَلْدُّ** kelimesinin “çok zulmeden” anlamına geldiğini zikretmiştir. **قَوْمًا لُدًّا** ibaresi “haktan dönüp, sapan kavim” anlamındadır. el-Hasan el-Basrî, bunların sağır olduklarını ve hakkı duymadıklarını ifade ederken; bir başkası, “kalplerinin kulaklarının sağır olduğunu” söyler. Mücâhid, **قَوْمًا لُدًّا** yani “inatçı kavim” den kastın “doğru yolda olmayanlar, fâcir kimseler” olduğunu zikretmiştir.⁸⁵² İbn Abbas, bu kelimeyi, “aşırı düşmanlık yapan⁸⁵³”; ed-Dahhâk ise, “batılda mücadele eden” olarak açıklamışlardır.⁸⁵⁴

39. رَكَرًا Lafzı

﴿ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رَكَرًا ﴾ (Meryem 19/98)

رَكَرَ fiili, müteaddî olarak, mızrak veya benzeri bir şeyi dik olarak yere saplamak, dikmek anlamına gelmektedir.⁸⁵⁵ **رَكَرْتُ كَذَا** “bir şeyi gizli bir şekilde gömdüm” anlamına gelir.⁸⁵⁶ **رَكَرَ يَرَكُرُ** ve **رَكَرَ** fiillerinin de aynı anlamda kullanılmaktadır.⁸⁵⁷ **رَكَرَ العِرْقُ** şeklinde lâzımî olarak kullanıldığında ise **اِحْتَالَجَ** yani “titredi” anlamına gelmektedir.⁸⁵⁸

⁸⁵⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 529.

⁸⁵¹ et-Temîmî, *Mecâzü'l-*Qur'an**, II, 13.

⁸⁵² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-*Qur'âni'l-*azîm***, IX, 306.

⁸⁵³ ez-Zeccâc, *Me'âni'l-*Qur'ân**, III, 347; el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, s.529.

⁸⁵⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi* ‘, XIII, 529.

⁸⁵⁵ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-*Ayn**, (رَكَر md.), II, 145; ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, (رَكَر md.), I,380; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (رَكَر md.), ss. 462-426; İbn Manzûr, *Lisânü'l-*Arab**, (رَكَر md.), V, 300.

⁸⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.202.

⁸⁵⁷ el-Fîruzâbâdî, *el-*Qāmūsü'l-muḥîṭ**, (رَكَر md.), s.665.

⁸⁵⁸ ez-Zebidî, *Tâcü'l-*arūs**, XV, 158.

الرِّكْزُ kelimesi Arap dilinde “gizli ses” demektir.⁸⁵⁹ الرِّكْزُ , bir avcının köpeklerine seslendiğinde uzaktan gelen gizli, fısıltı halindeki ses anlamında da kullanılır.⁸⁶⁰ Lebîd bir beytinde şöyle demiştir:

تَوَجَّسْتُ رِكْزَ الْأَنْبِيسِ فَرَاعَهَا عَنْ ظَهْرِ غَيْبٍ وَ الْأَنْبِيسُ سَقَامُهَا

“ Dost onun hastalığı iken, dostun fısıltısının farkında oldu (içine doğdu) ve gizlice onu korkuttu.”⁸⁶¹

الرِّكْزُ kelimesinin aslında gizlilik anlamı vardır. Bir mızrak yere saplanıp bir ucu kaybolduğunda رَكَزَ fiilin kullanılmasının sebebi de mızrağın ucunun toprakta gizlenmesidir.

Bu anlamla bağlantılı olarak toprak altında kalmış medfun mallara da رِكَازُ denilmektedir.⁸⁶²

İbn Manzûr, Ehl-i Hicaz ve Ehl-i Irak’ın, rikaz kapsamına nelerin gireceği konusunda farklı düşündüklerini; Ehl-i Irak’ın, madenden çıkan her şeyin rikaz kapsamında gördüklerini; Ehl-i Hicaz’ın ise, cahiliye dönemi hazinelerini yani İslâm’dan önce medfun olan malları rikaz olarak kabul ettiklerini ifade etmiştir. Dolayısıyla Ehl-i Hicaz , madenleri rikaz kapsamında ele almamıştır.⁸⁶³ el-İsfahânî ise, ister ilahî bir şekilde ister insanların fiiliyle olsun medfun mallara rikaz denildiğini zikretmiştir.⁸⁶⁴ el-Cevherî de cahiliye ehlinin gömdüğü mallara rikaz denildiğini zikretmiştir.⁸⁶⁵

الرِّكْزُ lafzı, aynı zamanda “cömert, akıllı, yumuşak huylu adam” anlamına da gelmektedir.⁸⁶⁶ الرِّكْزَةُ lafzı ise kökünden sökülmiş hurma ağacı için kullanılmaktadır.⁸⁶⁷ الرِّكْزَةُ

lafzı mecâzi olarak da “bir tutam akıl” anlamına gelmektedir. Bu anlamda şöyle bir cümle kullanılır: رَكَزْتُ لَهٗ رِكْزَةً, “Onunla konuştum, fakat ona ait bir tutam akla

⁸⁵⁹ ez-Zeccâc, *Me‘âni'l-Ḳur‘ân*, III, 347; el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.462-463; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.202; el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV, 21; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, V, 300; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ḳur‘âni'l-‘azîm* IX, 307; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, s.665.

⁸⁶⁰ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, II, 145; İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, V, 300.

⁸⁶¹ el-‘Âmirî, *Lebîd b. Rabîa, Dîvânu Lebîd b. Rabîa*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts. s.173.

⁸⁶² el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzil*, IV, 21.

⁸⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, V, 300.

⁸⁶⁴ el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.202.

⁸⁶⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.462-463.

⁸⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, V, 300; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, s.665.

⁸⁶⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, V, 300; el-Fîruzâbâdî, *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, s.665.

rastlamadım.”⁸⁶⁸ Yere dikilmiş ağaçlara ise رَكِيْزَةٌ denilmektedir. Cemîsi ise رَكَايِزٌ şeklindedir.⁸⁶⁹

Madenden çıkarılan altın ve gümüş parçalarına رَكَايِزٌ ve رَكِيْزٌ denilmiştir.⁸⁷⁰ Bir kimse madenden altın veya gümüş çıkardığında ise اَرْتَكَزَ الرَّجُلُ ibaresi kullanılır.⁸⁷¹

مَرَكَزٌ kelimesi, رَكَزَ fiilinin مَفْعَلٌ vezninde gelmiş olup, “merkez, orta, askerlerin terk etmemeleri gereken yer, mevzî” anlamına gelir.⁸⁷² مَرَاكِزٌ ise, dişlerin çıktığı yer anlamında kullanılır.⁸⁷³

اِرْتَكَزَ fiili, “sabit oldu”⁸⁷⁴ anlamında olup رَكَزَ fiilinin iftiâl veznine girmiş halidir. اِرْتَكَزَ fiili اَلَى ile kullanıldığında “yaslanmak, bir şeye dayanmak, çakılmak” gibi anlamlara gelir. Bir kimse yere yayını dikip ona yaslandığında اِرْتَكَزْتُ عَلَى الْقَوْسِ ibaresi kullanılır.⁸⁷⁵

﴿ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هَلْ تُحِسُّ مِنْهُمْ مِنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴾

“Biz onlardan önce nice nesilleri helak ettik. Onlardan hiçbirini hissediyor yahut onlrsın fisiltısını olsun işitiyor musun?”⁸⁷⁶

الرِّكْزُ kelimesini, el-Hasan el-Basrî, ed-Dahhâk gibi âlimlerin “ses” olarak tefsir etmişlerdir. el-Hasan ve Katâde de “Sen herhangi bir göz görüyor veya bir ses işitiyor musun,” diye âyeti açıklamışlardır.⁸⁷⁷ İbn Âşûr, ez-Zemahşerî, الرِّكْزُ kelimesini “gizli ses” olarak tefsir etmiştir.⁸⁷⁸ Aynı zamanda الرِّكْزُ kelimesi, “anlaşılmayan bir ses veya hareket” anlamında da tefsir edilmiştir.⁸⁷⁹

⁸⁶⁸ ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, I, 380.

⁸⁶⁹ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, II, 145.

⁸⁷⁰ el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'Ayn*, II, 145; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, V, s.300.

⁸⁷¹ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.462-463; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, V, 300; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.665.

⁸⁷² el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.462-463; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, V, 300; ez-Zebidî, *Tâcü'l-'arûs*, XV, 158.

⁸⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, V, 300.

⁸⁷⁴ el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.665.

⁸⁷⁵ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, ss.462-63; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, V, 300; el-Fîruzâbâdî, *el-Ğâmûsü'l-muĥîġ*, s.665.

⁸⁷⁶ Meryem, 19/98.

⁸⁷⁷ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Ğur'âni'l-'azîm*, IX, 307.

⁸⁷⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 62; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, XVI, 178.

⁸⁷⁹ et-Temîmî, *Mecâzü'l-Ğur'ân*, II, 14; el-Kurtubî, *el-Câmi'*, XIII, 529.

İKİNCİ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ'NİN BELÂGAT AÇISINDAN TAHLİLİ

1. BELÂGAT İLMİNE KISA BİR BAKIŞ

Sözlükte, بَلَغَ يَبْلُغُ الشَّيْءَ بُلُوغًا وَبِلَاغًا fiili “ulaştı, vardı, sona erdi” gibi manalara gelir.

Belâgat ise, fesâhat yani “sözün açık ve seçik olması” anlamında olup بَلَغَ يَبْلُغُ بِلَاغَةً fiili صَارَ بَلِيغًا yani “sözü açık ve seçik oldu” anlamındaki fiilden türemiştir. بَلِيغٌ رَجُلٌ ifadesi ise “konuşması güzel, sözünün fesahati kalbinin özüne ulaşan kimse” için kullanılır.⁸⁸⁰ Etkili söz için ise, “bu beliğ bir sözdür” anlamında هَذَا قَوْلٌ بَلِيغٌ ifadesi kullanılır.⁸⁸¹

es-Sekkâkî; istilâhî açıdan, belâgat ilmini, “sözün, açık bir şekilde muktezây-ı hâle uygun olması” olarak tarif eder. Buradaki hâlden kasıt ise hem mütekellimin hem de muhatabın hâlidir.⁸⁸² Muktezây-ı hale uygunluk, dinleyici ve okuyucunun zihnî durumuna uygun olmak demektir.⁸⁸³

el-Kazvînî de belâgatın hem kelimada, hem mütekellimde olabileceğini söylerken belâgati kelimada ve mütekellimde belâgat olarak iki şekilde tarif etmiştir: *Kelimada belâgat, “sözün fasih ve muktezây-ı hâle uygun olmasıdır”;* *mütekellimde belâgat ise, “kendisiyle beliğ söz meydana getirilebilen meleke”* dir⁸⁸⁴.

er-Razî'ye göre belâgat ise; “sözün sahibinin kalbinde olan mananın künhünü yani özünü, söze zarar verebilecek kısaltma ya da uzatmalardan kaçınmak suretiyle ifade etmektir.”⁸⁸⁵ Sözün beliğ olabilmesi için delâletinin açık olması ve yerinde kullanılması gerekir. Kelam bu şekilde ancak kolayca ifade edilir ve mana bakımından da zengin olur.⁸⁸⁶

Belâgat kelimesi, Avrupa dillerinde temelini hitabette bulan “rhetorique” sözüyle ifade edilmiştir. İlk defa Eflatun tarafından kullanılan bu kelime, sofistler tarafından kabul edilen

⁸⁸⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (بلغ md.), I,487.

⁸⁸¹ ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, (بلغ md.), I, 75.

⁸⁸² Ebu Yakub Yusuf b. Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, thk: Abdülhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,1460/2000,s.29.

⁸⁸³ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Belâgat”, Dergâh Yayınları, C. 1, 1977, s. 387-388.

⁸⁸⁴ Celâleddîn Muhammed b.Abdurrahman Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Kazvînî, *el-İzâh fî ‘ulûmi'l-belâga* (*el-Me‘ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî‘*), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1424/2003, s.20-21.

⁸⁸⁵ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, 388.

⁸⁸⁶ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, 388.

bir ikna tarzının ismi olmuştur. Zamanla mektubu da içine almış süslü üslup kazanma yollarına vesile olmuş ve münakaşalarda kullanılmıştır.⁸⁸⁷ Aristo, Rhetorique adıyla bir eser meydana getirince, belâğatin önemi artmıştır. 13.yyda Avrupa’da yayılmış, fakat 19.yyda ise önemini kaybetmiştir.⁸⁸⁸

Belâgat, hem ilim hem de meleke anlamını içermektedir. İlim haline gelmeden önce bir meleke olarak şair, yazar ve hatiplerde zaten mevcut olup, müstakil ilim haline gelmesi Kur’ân üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda mümkün olmuştur. Arap dili ve edebiyatı ile ilgili ilimler içinde en geç bağımsızlığını elde eden ilim yine belâgattir.⁸⁸⁹

İslâm dünyasında belâgat, tarih boyunca Kur’ân-ı Kerim’in i‘cazını ortaya koymak için ele alınmış ve gelişmesinde de bu temel etkili olmuştur. Daha önce tenkitle karışık vaz‘ edilirken İslâmiyetle birlikte gerçek hüviyetine kavuşmuş olup ilk dönemde telif edilen tefsir kitaplarında da önemli bir yer edinmiştir.⁸⁹⁰

2. BELÂGAT İLMİNİN KISIMLARI

Belâgat ilmi, beyân, meânî ve bedi‘ olmak üzere üç kısma ayrılır:

2. 1. Beyân İlmi

Beyân, sözlükte, “ortaya çıkmak, görünmek, belirlemek, açık seçik oldu” gibi anlamlara gelir. Bir şey ortaya çıktığı zaman *بَانَ الشَّيْءُ بَيَانًا* denilmektedir. *أَبَانَ* *اِسْتَبَانَ تَبَيَّنَ* fiillerinin her üçü de aynı mânâda kullanılabilir.⁸⁹¹

el-Cahiz, beyânı şöyle açıklar: “*Beyân, görmektir; (العِي) kendini ifade edememe, derdini anlatamamak ise körlüktür. Nitekim ilim de görmektir; cehalet ise körlüktür. Beyân, ilmin neticelerindendir; açıklayamamak, kendini ifade edememek ise, cehaletin neticelerindendir.*”⁸⁹²

⁸⁸⁷ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, 388.

⁸⁸⁸ *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, I, 389.

⁸⁸⁹ Hulusi Kılıç, “Belâgat”, *DİA*, V, İstanbul 1992, ss.380-383.

⁸⁹⁰ İclâl Arslan, *Rafi’ b. Muhammed b. El-Huseynî el-Musevî el-Hasenî el-Kirmanî’nin “İlmu’l-Beyan” Adlı Risalesinin Edisyon Kritik Çalışması*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997, s.2.

⁸⁹¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, (md.), I, 562-563.

⁸⁹² el-Cahiz, *el-Beyân ve’t-Tebyîn*, I, 77.

es-Sekkâkî'ye göre beyân ilmi, “Farklı yollarla tek manayı ortaya koyan ilmin adı”dır.⁸⁹³ el-Kazvîni de beyân ilmini bu şekilde tarif etmiştir.⁸⁹⁴ Bir başka tarif ise şu şekildedir: “Manayı farklı söz ve usullerle anlatmayı öğreten, belirli usul ve kuralları olan ilimdir”.⁸⁹⁵

Beyân ilmi, teşbîh, mecâz, istiâre, kinâye gibi konuları içerir. Çalışmanın bu bölümünde belâgat ilminin beyân kısmıyla ilgili bilgi verildikten sonra, Meryem Sûresi’nde yer alan beyân ilminin içeriğindeki edebî sanatlarla ilgili âyet-i kerimeler açıklamalarıyla birlikte zikredilmiştir.

2. 1. 1. Teşbîh ve Çeşitleri

Teşbîh kelimesi , “bir şeyi bir şeye benzetmek” anlamına gelen شَبَّه fiilinin mastarıdır. شَبَّه fiili, ب harf-i ceriyle kullanılır.⁸⁹⁶

el-Kazvîni, teşbîh sanatını, “bir şeyin diğeriyle mana bakımından ortak bir özellik taşıdığını göstermektir” diye tarif eder.⁸⁹⁷ Diğer bir tarif ise şu şekildedir: “Bir şeyin veya birkaç şeyin bir vasıf veya birkaç vasıf açısından, benzetme edatını melfûz (zikrederek) ya da melhûz (takdir ederek) olarak ortaklığını beyan etmektir.”⁸⁹⁸

Teşbîh sanatı, belâgat ilmi içerisinde yer alan en önemli sanatlardandır. Medih olsun zemm olsun iftihar olsun kastedilen manayı en güzel şekilde ifade eden sanattır.⁸⁹⁹ Teşbîh sanatı, anlama açıklık kazandırması, onu güçlendirmesi açısından da önem taşımaktadır.⁹⁰⁰

Teşbîh sanatının unsurları dörttür. Bu unsurlar da teşbîhin iki tarafı ve iki unsuru olarak adlandırılır. Teşbîh sanatının tarafları yani müşebbeh ve müşebbeh bih, mutlaka her teşbihte zikredilir.⁹⁰¹

İki unsuru ise, teşbîh edatı ve vech-i şebehdir. Vech-i şebeh, müşebbeh bilte müşebbehten daha kuvvetli olmalıdır.⁹⁰² Teşbîh edatları ise benzeme anlamı ifade eden ك، كَأَنَّ

، شَبَّه ، مِثْلٌ gibi kelimelerdir.⁹⁰³

⁸⁹³ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, s.249.

⁸⁹⁴ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.163.

⁸⁹⁵ Nusretin Bolelli, *Belâgat (Beyân- Meânî- Bedî‘) Arap Edebiyatı*, İfav, İstanbul, 2012, s.33.

⁸⁹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, VII, 23.

⁸⁹⁷ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.164.

⁸⁹⁸ Ali Carim ve Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-vâziha*, Mektebetü'n-Nuri'l-İslâmiyye, Somali, ts, s.17.

⁸⁹⁹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.164.

⁹⁰⁰ es-Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga fi'l-me‘ânî ve'l-beyân ve'l-bedî‘*, tdk: Yusuf es-Sameylâ el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1999, s.219.

⁹⁰¹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.168; Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.17.

Teşbihin çeşitleri, teşbih edatının ve vech-i şebihin bulunup bulunmamasına göre teşbih-i mürsel, teşbih-i müekked, teşbih-i mücmel, teşbih-i mufassal ve teşbih-i belîğ olmak üzere beş kısma ayrılır.⁹⁰⁴ Meryem Sûresi'nde yer alan teşbih ise teşbih çeşitlerinin en kuvvetlisi olan teşbih-i belîğdir. Bu teşbih çeşidinde hem teşbih edatı hem de benzetme yönü zikredilmez.

Teşbih sanatı, farklı özellikler temel alındığında teşbih-i temsîlî, teşbih-i zımnî, teşbih-i mablûb gibi kısımlara da ayrılmaktadır.

Meryem Sûresi'ndeki teşbih örnekleri:

﴿فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا﴾

“Ruh ona tam bir insan şeklinde göründü.” (17)⁹⁰⁵

Bu âyet-i kerimede teşbih-i belîğ vardır. بَشَرًا kelimesi, تَمَثَّلَ fiilindeki gizli هو zamirinden hâldir. Burada Ruh (Cebrâîl), hilkati tam olan bir insana benzetilmiştir. Herhangi bir benzetme edatı ve benzetme yönü de olmadığından teşbih-i belîğ gerçekleşmiştir.⁹⁰⁶

﴿وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾

“Şüphesiz, Allah, benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Öyleyse (yalnız) O'na kulluk edin. Bu, dosdoğru bir yoldur.”(36)⁹⁰⁷

Meryem Sûresi'nin 36. âyet-i kerimesinin ﴿هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ﴾ lafzında teşbih-i belîğ vardır. Teşbih edatı ve benzetme yönü zikredilmeden, sadece teşbihin tarafları zikredilmiştir. هَذَا işaret isminin yerini tutan (اِعْتِقَادُ الْحَقِّ) yani “hakikat inancı”nın, huzurla hidayete, istenilen yere ulaştırmasından dolayı “dosdoğru yol” a (صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ) benzetilmiştir.⁹⁰⁸

2. 1. 2. Mecâz ve Çeşitleri

Burada mecâz konusuna geçmeden önce bu konuyu daha iyi anlayabilmek için hakikat kelimesi üzerinde durulmuş ve hakikat ile mecâz kavramlarının aralarındaki farklar kısaca zikredilmiştir.

⁹⁰² el-Kazvîni, *el-Îzâh*, s.168; Carim, *el-Belâğatü 'l-vâziha*, s.17.

⁹⁰³ Bolelli, *Belâğât*, s.36.

⁹⁰⁴ Carim, *el-Belâğatü 'l-vâziha*, s.21.

⁹⁰⁵ Meryem, 19/17.

⁹⁰⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 80.

⁹⁰⁷ Meryem, 19/36.

⁹⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 105.

Mecâz ile hakîkat kavramlarının hem sözlük hem de terim anlamı açısından birbirinin tam karşıtıdır.⁹⁰⁹ Bunu daha iyi anlaşılması için bu iki kavramın hem lügat anlamları hem de dil ve belâgat âlimleri tarafından yapılan ıstılâhî tanımları üzerinde durulmuştur.

Hakîkat kelimesi, hem müteaddî hem de lâzım olarak kullanılan حَقٌّ fiilinden türemiştir. حَقٌّ fiili lazımlî olarak kullanıldığında, “gerçek oldu, doğru oldu” gibi anlamlara gelir. حَقَّقْتُ الشَّيْءَ وَأَحَقَّهُ şeklinde müteaddî olarak geldiğinde ise “gerçekleştirmek, doğrulamak, kanıtlamak” gibi anlamlara gelir. Bir şeyi doğruladığında veya sağlamaştırdığında ise أَحَقَّقْتُ الْأَمْرَ إِحْقَاقًا denilir.⁹¹⁰

Hakîkat kelimesi, فَعِيلٌ vezninde olup lazım fiilden türetildiğinde ism-i fâil, müteaddî fiilden türetildiğinde ise ism-i mefûl anlamını içerir.⁹¹¹ Konuşma ıstılahında, konulduğu anlamda kullanılan kelimeye denilir. es-Sekkâkî, bu tarife “tevil olmaksızın” ibaresini de ilave eder.⁹¹² el-Kazvîni, burada bir kelimenin farklı ıstılahlarda kazanmış olduğu anlamın da hakîkî anlamı olduğunu vurgular.⁹¹³

Mecâz kelimesi, جَوَزَ kökünden olup مَفْعَلٌ kalıbındadır. جَزَتْ الطَّرِيقَ وَجَازَ الْمَكَانَ, bir kimse aslî konumunu aştığında bu şekilde kullanılır. İstılâhî kullanımı ile kelime anlamı açısından da bu açıdan bir benzerlik vardır.⁹¹⁴

جَوَزَ fiili ise “bir yol tutmak, izlemek, bir yol boyunca gitmek” anlamlarına gelir. أَجَازَهُ fiili ise aynı zamanda خَلَّفَهُ yani, “geride bırakmak, birini yerine bırakmak” anlamına gelir.⁹¹⁵

es-Sekkâkî, mecâz sanatını şu şekilde tarif etmiştir: “*Aslî mânânın kastedilmesine engel bir karîneye dayanarak, vaz‘ edildiği mana dışında kullanılan kelimeye denir.*”⁹¹⁶ el-Kazvîni bu tarife “*ortak iletişim dilinde*” ibaresini de eklemiştir.⁹¹⁷ Dolayısıyla bir kelimedede mecâz olabilmesi için aslî mana ile mecâzi mana arasında bir münasebet yani alâka olması ve

⁹⁰⁹ İsmail Durmuş, “Mecâz”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, ss.217-220.

⁹¹⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.469; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, III, 256.

⁹¹¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.469.

⁹¹² es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.467.

⁹¹³ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.202.

⁹¹⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.470.

⁹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (جوز md.), II, 416.

⁹¹⁶ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.180; el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.202.

⁹¹⁷ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.202.

hakîki mananın kastedilmediğine dair bir ipucu yani karînenin bulunması gerekir. Bu kelimenin gerçek mânâda kullanılmadığının delilidir.⁹¹⁸ es-Sekkâkî, mecâzı tarif ederken بِالتَّحْقِيقِ lafzını eklemiş ve “kesin olarak, konulduğu mânâ dışında kullanılan kelime”ye mecâz demiştir.⁹¹⁹

Mecâzın Çeşitleri

Mecâz sanatı, dil ve belâgat âlimlerince farklı ayrımlara tâbi tutulmuştur. es-Sekkâkî ve selef âlimleri, mecâzı; mecâz-ı lugavî (müfredde mecâz) ve mecâz-ı aklî (cümlede mecâz) olarak iki kısma ayırmışlardır.⁹²⁰ Mecâz-ı lugavîde alâka müşabehet olabileceği gibi başka bir şey de olabilir. Karîne ise lâfzî ya da hâlîdir. İstiâre de daha sonra açıklanacağı üzere mecâz-ı lugavîdendir.⁹²¹ Fakat istiârede hakîki mana ile mecâzi mana arasındaki alâka müşabehettir.⁹²²

el-Kazvîni mecâzı, müfred ve mürekkep olarak iki kısımda incelemiştir. Müfred mecâzı da mürsel ve istiâre olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Kullanıldığı mana ile konulduğu mana arasında müşabehet, benzerlik ilişkisi olduğunda bu sanata istiâre derken; aradaki alâka müşabehet dışında başka bir şeye dayanıyorsa buna da mecâz-ı mürsel demiştir.⁹²³

Birkaç lafızdan meydana gelen bir cümle, benzerlik dışında başka bir alâka sebebiyle aslî mânâsı dışında kullanılırsa buna da mürekkep mecâz denilmiştir.⁹²⁴

Mecâzın, mecâz-ı lugavî ve mecâz-ı aklî olarak iki kısma ayrılması; mecâz-ı lugavînin ise mecâz-ı mürsel ve istiâre olarak kısımlara ayrılmasını âlimler arasındaki genel yaklaşım tarzı olarak kabul etmek mümkündür.⁹²⁵

a. Mecâz-ı Mürsel

Istîlâhî olarak şöyle tarif edilir: “Mecâz-ı mürsel, asıl mânâyı kastetmeye engel bir karîneden dolayı, müşabehet dışındaki bir alâka sebebiyle aslî mânâsının dışında kullanılan kelimeye denir.”⁹²⁶ Mecâz-ı mürselin aslî mânâsı dışında kullanılmasına sebep olan durumlar ise sebebiyet, müsebbebiyet, cüz’iyet, külliyyet, mahalliyet, âliyyet, i‘tibâru mâ kâne ve

⁹¹⁸ Abdülazîz b.Ali el-Harbî, *el-Belâğatü'l-müeyyessere*, Dâr-ı İbn Hazm, Beyrut, 1432/2011,s.63; Mustafa Uzun, “Mecaz”, *DİA*, XXVIII, Ankara 2003, ss.221-222.

⁹¹⁹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.469.

⁹²⁰ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.470.

⁹²¹ Carim, *el-Belâğatü'l-vâziha*, ss.59-60.

⁹²² Carim, *el-Belâğatü'l-vâziha*, s.64.

⁹²³ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.205.

⁹²⁴ Bolelli, *Belâgat*, s.158.

⁹²⁵ Uzun, “Mecaz”, *DİA*, XXVIII, 221-222.

⁹²⁶ Carim, *el-Belâğatü'l-vâziha*, s.93.

i‘tibâru mâ yekûn şeklinde kısımlara ayrılır.⁹²⁷ Burada kısaca sûrede yer alan durumlarla ilgili bilgi verilmiştir.

- **الْكَلِيَّةُ** : Bütünün zikredilip, cüz’ün kastedildiği mecâzdır.

﴿ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴾

“Ağızlarıyla, kalplerinde olmayanı söylüyorlardı. Hâlbuki Allah, onların içlerinde gizlediklerini daha iyi bilir.”⁹²⁸ Bu âyet-i kerimede, **بِأَفْوَاهِهِمْ** ibaresiyle “dilleri” kastedilmiştir.

Yani bütün zikredilip, bütünün cüz’ü kastedilmiştir. Dolayısıyla burada külliyyet alâkası vardır.

- **الْحَالِيَّةُ** : Mekan içinde bulunanı zikrederek, mekanı kastetmek şeklinde olur.

﴿ وَأَمَّا الَّذِينَ ابْصَرَتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

“Yüzleri ağaranlara gelince onlar, Allah’ın rahmeti içindedirler; orada ebedî kalacaklardır.”⁹²⁹ Bu âyeti kerimede ise, **فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ** ibaresinde mecâz-ı mürsel vardır. Burada “yüzleri ağaran kimselerin durumu” zikredilmiş, fakat rahmetin bulunduğu yer olan cennet kastedilmiştir.

- **الْأَلِيَّةُ** : Âletin zikredilip, onun etkisinin kastedilmesidir.

﴿ وَاجْعَلْ لِي لِسَانَ صِدْقٍ فِي الْآخِرِينَ ﴾

“Sonra gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle!”⁹³⁰ **لِسَانَ** kelimesi, dil anlamına gelir.Yani konuşma âletidir. Fakat burada “anılmak” kastedilmiştir. Dolayısıyla konuşma âleti olan dil zikredilmiş, iyilikle anılma kastedildiğinden alâkası âliyyet olarak mecâz-ı mürsel gerçekleşmiştir.

Meryem Sûresi’ndeki mecâz-ı mürsel örnekleri:

Meryem Sûresi’nin 38 ve 39. âyetlerinde yer alan mecâz-ı mürsel sanatındaki alâka hâliyyettir.⁹³¹

﴿ لَكِنَّ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴾

“Fakat o zalimler bugün açık bir sapıklık içindeler.”(38)⁹³²

⁹²⁷ el-Kazvîni, *el-Îzâh*, ss.205-209; Carim, *el-Belâgatü'l-vâzıha*, ss.93-94.

⁹²⁸ Âli İmran, 3/167.

⁹²⁹ Âli İmran, 3/107.

⁹³⁰ Şuarâ, 26/84.

⁹³¹ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 301; Derviş, *Î‘rabü'l- Qur‘ân*, IV, 606.

⁹³² Meryem, 19/38.

38. âyet-i kerimede zalimlerin durumu zikredilmiş fakat aslında girecekleri mekân yani cehennem kastedilmiştir. Hâl zikredilmiş, mahal kastedilmiştir.⁹³³

﴿وَأَنْذَرْتَهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ﴾

“(Rasulüm!) Sen onları pişmanlık ve üzüntü günü hakkında uyar. Çünkü onlar bir gafletin içine dalmış oldukları halde ve henüz iman etmemişken (bakarsın) iş olup bitmiştir.”(39)⁹³⁴

39. âyet-i kerimede, iman etmemiş kimselerin hâli zikredilmiş, yani gaflet içinde oldukları belirtilmiş; fakat varacakları ve içinde kötü bir halde olacakları mahal kastedilmiştir.

﴿وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا﴾

“Onlar için yüce bir doğruluk dili var ettik (güzel bir söz ile anılmalarını temin ettik).”(50)⁹³⁵

Bu âyet-i kerimede لِسَانَ صِدْقٍ sözüyle “onların nesilleri içinde baki kalan, eserleriyle arkalarında bıraktıkları güzel övgüler” kastedilmiştir. Araplar, övgü ve yerginin çıktığı yerin dil olması hasebiyle, övgü ve yergiyi لِسَانَ kavramıyla ifade etmişlerdir. Burada da Allah Teâlâ, dili, en şerefli haline izafe ederek لِسَانَ صِدْقٍ “doğruluk dili” şeklinde ifade buyurmuştur.⁹³⁶ Bu tabirde dilin övgü ve yergi anlamında kullanılması ile alet zikredilip yaptığı iş kastedilmiştir. Dolayısıyla bu ifade âliyyet alakası ile mecâz-ı mürsel vardır.⁹³⁷

es-Sâfi ve es-Sâbûnî, bu âyet-i kerimede kinâye olduğunu ifade etmişler ve şu şekilde açıklamışlardır:

لِسَانَ صِدْقٍ lafzı ile, dille güzel sena yapılması, güzel bir şekilde anılmaktan kinâye yapılmıştır. Çünkü sena, övgü dille olur. Allah, övgü ve şan yerine kinâye yapmak suretiyle لِسَانَ kelimesini zikretmiştir.⁹³⁸

⁹³³ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 301.

⁹³⁴ Meryem, 19/39.

⁹³⁵ Meryem, 19/50.

⁹³⁶ Şerif er-Radî, *Telhîşu'l-beyân fî ('an) mecâzâtî'l-Şur'ân, Kur'an Mecâzları*, Çev. İsmail Durmuş, Kuramer, İstanbul, 2016, s.175.

⁹³⁷ Derviş, *İ'rabü'l-Şur'ân*, IV, 613; Şerif er-Radî, لِسَانَ صِدْقٍ tabirinde istiâre olduğunu ifade etmiştir. Bk. er-Radî, *Telhîşu'l-beyân*, s.175.

⁹³⁸ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 312; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 222.

﴿وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ أَإِنذًا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا﴾

“İnsan der ki: “Öldüğüm zaman sahi diri olarak (kabrimden) çıkarılacak mıyım?”(66)⁹³⁹

Bu âyet-i kerimede de mecâz-ı mürsel olup alâka ise külliyyettir. Bütün zikredilip cüz’ü kastedilmiştir. Yani burada bütün insanlar zikredilmiş fakat sadece kâfirler kastedilmiştir.⁹⁴⁰ Zira yeniden dirilmeyi mü’minler değil kâfirler inkâr etmektedirler.

b. İstiâre

İstiâre kelimesi, اِسْتَعَارَ fiilinin mastarıdır. اِسْتَعَارَ fiili عَوَرَ kökünden gelmiş olup , “ödünç istemek” anlamına gelir. Aynı kökten gelen اَعَارَ ve عَاوَرَ fiilleri de “ödünç vermek” anlamında kullanılır.⁹⁴¹

İstiâre, beyân ilminin içerisinde yer alır. el-Kazvîni, “kastedildiği mana ile konulduğu mana arasında benzerlik olması sebebiyle bir kelimenin iâre yoluyla başka bir kelime yerine kullanılmasıdır” şeklinde tarif etmiştir.⁹⁴² es-Sekkâkî ise “müşebbehin, müşebbeh bih cinsine dâhil olduğunu iddia ederek, teşbihin taraflarından birini zikredip diğerini kastetmektir” diye tarif etmiştir. Burada maksat, müşebbehün bihte olan vasfın müşebbehte olduğunu göstermektir.⁹⁴³ İstiâre, mecâzın kısımlarından olup alâka ise teşbîhtir. Fakat istiâre yapılırken teşbîhte mübâlağa yapılır.⁹⁴⁴

b. 1. İstiârenin Rükünleri

İstiâre sanatının rükünleri dört tanedir⁹⁴⁵:

1. Müsteâr leh : Müşebbehin manasıdır.
2. Müsteâr minh : Müşebbeh bihin manasıdır.
3. Müsteâr : Müşebbeh bihin lafzıdır.
4. Câmi’ : Vech-i şebeh (Benzetme yönü).

⁹³⁹ Meryem, 19/66.

⁹⁴⁰ es-Sâbûnî, *Safvetü’l-‘tefâsîr*, II, 227.

⁹⁴¹ İbn Manzûr, *Lisanü’l-‘Arab*, (عور md.), IX, 471.

⁹⁴² el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.213.

⁹⁴³ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s.478.

⁹⁴⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s.478; el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.213.

⁹⁴⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, s.478.

b. 2. İstiârenin Çeşitleri

İstiâre çeşitlerini, istiârenin taraflarının veya taraflara ait mülâyimin zikredilip zikredilmemesi, istiâre yapılan kelimenin müştâk olup olmaması gibi farklı açılardan bakıldığında üç grupta ele almak mümkündür:

b. 2. 1. İstiâre-i Tasrîhiyye ve İstiâre-i Mekniyye:

İstiâre-i tasrîhiyyeye musarrah istiâre de denir. Musarrah istiâre, teşbîhin taraflarından olan müşebbeh bihin zikredilmesiyle olur. Mekkî istiârede ise zikredilen taraf müşebbeh (müşebbehe dair bir vasıf, hüküm yani levazımdan birisiyle kendisine işaret edilmesi⁹⁴⁶) tir.⁹⁴⁷

b. 2. 2. İstiâre-i Asliyye ve İstiâre-i Tebeyye:

İstiâre-i asliyye, müsteârın yani istiâre yapılan kelimenin câmid isim olmasıyla gerçekleşir **رَجُلٌ**, **أَسَدٌ** gibi kelimeler câmiddir. İstiâre-i tebeyye ise câmid olmayan, müştâk kelimelerde gerçekleşir. Fiiller, sıfatlar vb.⁹⁴⁸

b. 2. 3. İstiâre-i Mücerrede, İstiâre-i Muraşşaha, İstiâre-i Mutlaka:

İstiâre-i mücerrede, taraflardan müşebbehe (müsteâr leh) ait mülâyimin (uygun vasıf, özellik, levazım) zikredildiği istiâredir. İstiâre-i muraşşaha, taraflardan müşebbeh bihe (müsteâr minh) ait mülâyimin söylendiği istiâredir. İstiâre-i mutlaka ise taraflara ait münasib bir şeyin söylenmediği istiâre türüdür.⁹⁴⁹

Meryem Sûresi'ndeki istiâre örnekleri:

﴿وَأَشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا﴾

“Saçım başım ağardı.” (4)⁹⁵⁰

Bu âyet-i kerimede istiâre-i tebeyye-i mekniyye vardır. Burada müsteâr، النَّارُ dir. Müşebbeh bihin lafzı terk edilerek ona işaret eden levazımı zikredilmiştir ki bu da **إِشْتَعَلَ** kelimesidir. **إِشْتَعَلَ** kelimesinin baş için söz konusu olmaması bu kelimenin müşebbeh bihe ait bir özellik olduğunu göstermektedir. Müşebbeh ise **شَيْبًا** lafzıdır. Dolayısıyla bu âyet-i

⁹⁴⁶ Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.64.

⁹⁴⁷ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.482; el-Kazvîni, *el-Îzâh*, s.212.

⁹⁴⁸ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.489; Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.70.

⁹⁴⁹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.493; el-Kazvîni, *el-Îzâh*, s.228; Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.76.

⁹⁵⁰ Meryem, 19/4.

kerimede, müşebbehin zikredilip, müşebbeh bihin terk edilmesi ve ona işaret eden levazımının zikredilmesi suretiyle kinâye yoluyla istiâre yapılmıştır.⁹⁵¹

Beyaz saç ve beyaz saçın artması, yayılması; beyazlık ve aydınlığı sebebiyle ateşin alevlenmesine, odunun tutuşup alevinin yayılmasına benzetilmiştir. Daha sonra müşebbeh bih yani ateş lafzı ve teşbîh edatı hazfedilerek istiâre yapılmıştır.⁹⁵² اِشْتِعَالٌ kelimesinin fiil olması sebebiyle ise bu âyette istiâre-i tebeyye vardır.⁹⁵³

Burada başta beyazlık çoğalıp siyahlık kalmayacak derecede insanın saçlarının ağarması kastedilmiştir. Bu ifadede saçların ağarmasının katlanarak devam etmesine, ağarmanın kesintisiz olarak arttığına ve bu olayın söndürmeye çalışana aciz bırakan, zararı önlemeye çalışana yenik düşüren bir yangının alevlenmesine benzediğine işaret vardır.⁹⁵⁴

﴿وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا﴾

“*Ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmışken .(8)*”⁹⁵⁵

İbn Âşûr, bu âyet-i kerimede عِتِيًّا kelimesinde istiâre-i mekniyye olduğunu, kemiklerinin mekniyye yoluyla kuru dallara benzetildiğini ifade etmiştir. Zira Arap dilinde dal kurduğunda عَنَا الْعُودُ ibaresi kullanılırdı. عِتِيًّا kelimesi de bu fiilden elde edilmiş bir mastardır.⁹⁵⁶

﴿وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا﴾

“*Onu üstün bir makama yücelttik.*” (57)⁹⁵⁷

es-Sâbûnî, bu âyet-i kerimede yüce makam, yüksek bir yere benzetilmek sûretiyle istiâre yapıldığını ifade etmiştir.⁹⁵⁸

﴿تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا﴾

“*Kullarımızdan, takva sahibi kimselere vereceğimiz cennet işte budur.*” (63)⁹⁵⁹

⁹⁵¹ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-‘ulûm*, s.498; Carim, *el-Belâgatü'l-vâzıha*, s.64.

⁹⁵² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 6; el-Kurtubi, *el-Câmi*, s.408-9; el-Beyzâvî, *Envâru't-Tenzîl*, IV, 5; en-Nisâbüri bu ayette tasrihiyye olduğunu söylemiştir. Bk. en-Nisâbüri el Kummî, *Ġarâ'ibü'l-Ġur'ân*, IV, 468; ez-Zuhaylî, *Tefsîru'l-Menar*, VIII, 301; es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 272.

⁹⁵³ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 272.

⁹⁵⁴ er-Radî, *Telhîşu'l-beyân*, s.174.

⁹⁵⁵ Meryem, 19/8.

⁹⁵⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, XVI, 57.

⁹⁵⁷ Meryem, 19/57.

⁹⁵⁸ es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 222.

⁹⁵⁹ Meryem, 19/63.

Bu âyet-i kerimede نُورُثُ kelimesinde istiâre vardır. أُورِثُ fiilinin asıl anlamı, “miras bırakmak, devretmek , aktarmak” demektir. Fakat burada, أَبْقَى anlamında kullanılmıştır.⁹⁶⁰ Yani “*takvaları sebebiyle kullarımıza cenneti miras bırakacağız*” cümlesi onlara “*cenneti vereceğiz*” anlamındadır. Zira cennet kimsenin malı değildir ki birilerine miras olarak bırakılsın.

﴿ أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴾

“*Gaybı mı görüp bilmiş, yoksa Rahman ’dan bir söz mü almış?*”(78)⁹⁶¹

Bu âyet-i kerimede de istiâre-i mekniyye vardır. Derviş, bu âyet-i kerimede sırlarla örtülü, hakkında hiçbir şey bilinmeyen gayb âleminin, zirveleri yüksek olan, kuşların bile zirvesine ulaşamadığı dağlara benzetildiğini zikreder. Bu istiârede dağ (müşebbeh bih) hafzedilmiş, onun levazımı olan الْأِطْلَاعُ “görüp bilme, yükselme, ilâhi sırları anlama” zikredilmiştir.⁹⁶²

c. Mecâz-ı Aklî

Bu mecâza isnad mecâzî, hükmî mecâz da denir. Fiil ya da fiil benzeri bir kelimenin bir alâka sebebiyle, gerçek fâilinden başkasına izafe edilmesidir.⁹⁶³ Bu mecâz yalnızca lafızla değil akılla tesbit edildiği için de buna mecâz-ı aklî denilmiştir.⁹⁶⁴ Fiil benzeri bir kelime, ism-i fâil, ism-i mefûl, masdar, sıfat-ı müşebbehe, ism-i tafdüldir.

Mecâzî isnad, bazen fiilin sebebine (sebebiyet) , zamanına ve mekânına (zarfiyet), mastarına (mastariyyet) yapılabilir. Bazen ism-i fâil, ism-i mefûl yerine (mefûliyyet), bazen de ism-i mefûl, ism-i fâil yerine (fâiliyyet) kullanılabilir.⁹⁶⁵

Meryem Sûresi’ndeki mecâz-ı aklî örnekleri:

﴿ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَى جِذْعِ النَّخْلَةِ ﴾

“*Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti*” (23)⁹⁶⁶

Sûrenin 23.âyet-i kerimesinde mecâz-ı aklî vardır. Zira gerçekte hurma gövdesine gidip sığınan Hz.Meryem’dir. Doğum sancısı ise sığınmanın sebebidir. Dolayısıyla sığındırma

⁹⁶⁰ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 321.

⁹⁶¹ Meryem, 19/78.

⁹⁶² Derviş, *İ‘rabü’l- Kur‘ân*, IV, 645.

⁹⁶³ Carim, *el-Belâgatü’l-vâziha*, s. 98; el-Harbî, *el-Belâgatü’l-müeyyessere*, s.72; Bulut, *Belâgât*, s.222.

⁹⁶⁴ el-Harbî, *el-Belâgatü’l-müeyyessere*, s.72.

⁹⁶⁵ Carim, *el-Belâgatü’l-vâziha*, s. 98; Bolelli, *Belâgât*, s.160; Bulut, *Belâgât*, ss.222-226.

⁹⁶⁶ Meryem, 19/23.

ve götürme eylemi sebebe nisbet edildiği için eylemle sebep arasında sebebiyet alakası ile mecâz-ı aklî gerçekleşmiştir.⁹⁶⁷

﴿جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا﴾

“Onlar, Rahman’ın kullarına giyaben vaad ettiği “Adn” cennetlerine (gireceklerdir), şüphesiz Onun va’di kesinlikle gerçekleşir.”(61)⁹⁶⁸

Bu âyet-i kerimede مَأْتِيًّا lafzı, ism-i mefûldür. Fakat kastedilen آتِيًّا lafzı, ism-i fâildir. Burada ism-i fâil, ism-i mefûl yerinde kullanılmıştır.⁹⁶⁹ Burada fâiliyyet alâkası ile mecâz-ı aklî gerçekleşmiştir.⁹⁷⁰

﴿كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا﴾

“Kesinlikle hayır! Biz onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız.”(79)⁹⁷¹

Bu âyet-i kerimede mecâz-ı aklî yer almıştır. سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ “Söylediğini yazacağız” ibaresinde Allah Teâlâ yazma işini kendisine isnad etmiştir. Oysaki yazma işini yapan meleklerdir. Dolayısıyla burada anlam, “meleklerle yazmalarını emrederiz” şeklindedir. Bu da, bir şeyin sebebine isnad edilmesidir ki buna mecâz-ı aklî denilir.⁹⁷²

2. 1. 3. Kinâye

Kinâye kelimesi, “bir şeyi söyleyip başka şeyi kastetmek” anlamına gelen كَيْ يَكْنِي كِنَايَةً fiilinin mastarıdır.⁹⁷³ Belâgat terimi olarak kinâye, hakikat manası caiz olmakla birlikte hakikat manasının lazımı kastedilen lafızdır.⁹⁷⁴ Bir başka ifadeyle, sözün benzetme amacı güdülmeyen, hem mecâz hem de gerçek anlamını düşündürecek şekilde kullanılmasına kinâye denir. Kinâyede asıl kastedilen ise mecâz anlamdır. Kinâye, karşıdakini incitmeden, iğneleme, hafif ve zarif biçimde alaya almak için de kullanılır.⁹⁷⁵

⁹⁶⁷ er-Radî, *Telhîşu'l-beyân*, s.174.

⁹⁶⁸ Meryem, 19/61.

⁹⁶⁹ İbn Kuteybe, *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'an*, s.298.

⁹⁷⁰ Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s. 98; Bulut, *Belâgat*, s.223.

⁹⁷¹ Meryem, 19/79.

⁹⁷² Zuhaylî, *Tefsîru'l-Menâr*, VIII, 390; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 228.

⁹⁷³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (md.), XII, 174.

⁹⁷⁴ el- Kazvîni, *el-İzâh*, s.241; Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.105.

⁹⁷⁵ www.turkedebiyati.org.

Mesela, “ev işlerinde gayret göstermeyen, buna ihtiyaç duymayan, kendisine hizmet edilen ve müreffeh bir hayat yaşayan kimse” için *فُلَانَةٌ نُّوْمٌ الصُّحَى* ibaresi kinâye olarak kullanılır. Zira aslında burada kastedilen duha vaktinde uyuması değildir.⁹⁷⁶

Mecâzla kinâye arasındaki fark, kinâye de aslî mananın irade edilmesine engel yokken, mecâzda aslî manayı kastetmeye engel bir karîne bulunmak zorunda olmasıdır.⁹⁷⁷

Meryem Sûresi’ndeki kinâye örnekleri:

﴿قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي﴾

“*Rabbim! Dedi, kemiklerim zayıfladı.*”(4)⁹⁷⁸

Bu ayette kuvvetin gitmesi, gücün tükenmesi ve bedenin zayıflamasından kinâye yapılmıştır.⁹⁷⁹ Burada asıl kastedilen kemiklerin zayıflaması, gücün kuvvetin azalması değildir. Burada murad edilen, Hz. Zekeriya’nın yaşlı olup çocuk sahibi olma yaşını çoktan geçirmiş olmasıdır.

﴿قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكْ بَعِيًّا﴾

“*Meryem: Bana bir insan eli değmediği ve iffetsiz de olmadığım halde benim nasıl çocuğum olabilir, dedi.*”(20)⁹⁸⁰

Bu âyet-i kerimede “*insan eli değmediği*” ifadesinden kasıt evlilik ilişkisidir. Dolayısıyla evlilik ilişkisinden uzak durduğu kinâye yoluyla anlatılmıştır.⁹⁸¹

﴿وَلَنَجْعَلُهَا آيَةً لِلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا﴾

“*Biz onu, insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız. Bu kararlaştırılmış bir iştir.*”(21)⁹⁸²

Bu âyet-i kerimede, *أَمْرًا مَّقْضِيًّا* ibaresinde rahmine üflemeden kinâye yapılmıştır. Yani işin olup bitmesi, Hz Meryem’in hamile olduğuna işaret etmektedir.⁹⁸³

⁹⁷⁶el- Kazvîni, *el-Îzâh*, s.241.

⁹⁷⁷ el-Harbî, *el-Belâgatü'l-müeyyere*, s.74.

⁹⁷⁸ Meryem, 19/4.

⁹⁷⁹ ez-Zuhaylî, *Tefsîru'l-Menâr*, VIII, 301; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 217.

⁹⁸⁰ Meryem, 19/20.

⁹⁸¹ ez-Zuhaylî, *Tefsîru'l-Menâr*, VIII, 314; es-Sâbûnî, *Safvetü't-tefâsîr*, II, 217.

⁹⁸² Meryem, 19/21.

⁹⁸³ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l'azîm*, IX, 228.

2. 2. Meânî İlmi

es-Sekkâkî, Meânî ilmini, “*Muktezay-ı hale uygun söz söylerken hatadan sakınmak için, kelamın terkiplerindeki özellikleri araştırmaktır.*” şeklinde tarif eder.⁹⁸⁴ el-Kazvîni ise şöyle tarif etmiştir: “*Muktezay-ı hale göre söylenen Arapça sözlerin durumunun, kendisi vasıtasıyla bilindiği ilim*”dir. Meânî ilminin temelini haber ve inşa cümleleri oluşturur.⁹⁸⁵ İcaz, itnâb, müsâvat, kasır, fasıl, vasıl, iltifat gibi konular da meânî ilmi içinde yer alır.

İnsanlar sözlerini beyân etmek için muhatabın durumuna göre sadece şu üç yoldan birini kullanabilirler ki bunlar şu şekilde ifade edilebilir: Birincisi, sözle mananın eşitliği anlamına gelen **müsâvât**, ikincisi sözün kastedilen manadan uzun olması anlamındaki **itnâb**; üçüncüsü ise az sözle çok şey ifade etmesi anlamındaki **îcaz**'dir.⁹⁸⁶ Burada sadece itnâb ve îcazdan bahsedilmekle yetinilecektir.

2. 2. 1. Itnâb

الإِطْنَابُ, “konuşmada ve vasıflarda ister zemm isterse medih anlamında olsun mübalağa etmek” anlamına gelir. Ayrıca konuşurken sözü uzattığında da أَطْنَبَ فِي الْكَلَامِ ifadesi kullanılır.⁹⁸⁷

Belâgat terimi olarak ise, bir fayda elde etmek için, maksadı, alışlagelmiş ibareden fazla ibare ile ifade etmektir.⁹⁸⁸ Belîğ kelamın lafzı, kastedilen mânâ ile eşit seviyede ise buna müsâvât, kastedilenden eksik ise îcaz, kastedilen mânâdan fazla ise buna da itnâb denir.⁹⁸⁹ Şayet ibaredeki fazlalık bir fayda içermiyorsa ve cümle içinde hangi ibarenin fazla olduğu belli değilse buna **tatvîl**; fazlalık olan ibare belli ise buna da **haşv** denir.⁹⁹⁰

وَقَدَدْتُ الْأَدِيمَ لِرَاهِشِيهِ وَأَلْفَى قَوْلَهَا كَذِبًا وَمِينًا

“O, iki atardamara bitişik derisini kesti, onun sözünün yalan ve saçma olduğunu anladi.”⁹⁹¹

⁹⁸⁴ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.247.

⁹⁸⁵ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.23.

⁹⁸⁶ el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, s.195.

⁹⁸⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (طب md.), VIII, 206.

⁹⁸⁸ Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.208.

⁹⁸⁹ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.5; el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, s.201.

⁹⁹⁰ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.140.

⁹⁹¹ Adî b. Zeyd el-İbâdî, *Dîvân*, thk: Muhammed Cebbâr el-Muaybed, Dâru'l-Cumhuriyye, Bağdat, 1965/1385, s.183.

el-Adî b. Zeyd el-İbâdî (ö. 600)'ye ait bu beyitte (كَذِبًا وَمِينًا) kelimeleri aynı mânâyı ifade etmekle birlikte hangisinin ziyade olduğu belli değildir. Bu nedenle şu beyitte tatvîl vardır.⁹⁹²

Haşv, mânâyı bozan ve bozmayan şeklinde iki türlü olabilir:

لَا فَضْلَ فِيهَا لِلشَّجَاعَةِ وَالنَّدَى وَصَبْرَ الفَتَى لَوْلَا لِقَاءَ شَعُوبِ

“Dünyada ölüm olmasaydı, cesaret, gençlerin sabrı ve cömertlik için bir fazilet olmazdı.”⁹⁹³

Ebu't-Tayyib'in (ö.354/965) bu beytinde النَّدَى kelimesi fazlalık olup aynı zamanda anlamı bozmaktadır. Zira el-Kazvîni bu beyti yorumlarken, böyle bir hükmün, cesaret ve sabır için doğru, fakat cömertlik için düşünülemediğini ifade etmiştir.⁹⁹⁴

ذَكَرْتُ أَخِي فَعَاوَدَنِي صُدَاعُ الرَّأْسِ وَالْوَصْبُ

“Kardeşimi hatırladım, ardından baş ağrısı ve hastalık bana geri döndü.”⁹⁹⁵

Ebu'l-‘Iyal el-Hafâcî'nin bu beytinde الرَّأْسِ kelimesi ziyadedir. Zira صُدَاعٌ lafzı zaten kendi başına “baş ağrısı” anlamına gelmektedir. Bu nedenle tekrar “baş” kelimesinin zikredilmesine ihtiyaç yoktur. Fakat bu haşv, anlamı bozucu nitelikte de değildir.⁹⁹⁶

İtnâb, umûmî lafızdan sonra husûsî bir lafzın zikredilmesi, i‘tirâz, tezyîl, mübhem kelimedenden sonra îzah, tekrarlar, ihtirâs gibi çeşitli şekillerde yapılmaktadır.⁹⁹⁷ Burada özellikle ihtirâs üzerinde durulmuştur.

İhtirâs, sözlükte اِحْتَرَسَ مِنْهُ , حَرَسَ الشَّيْءَ يَحْرُسُهُ وَحَرَسًا , “korudu” anlamına gelir. ise “sakınmak, korunmak” anlamında kullanılmıştır.⁹⁹⁸ Belâgat terimi olarak ise mütekellimin bir söz söylerken, içerisinde vehm, şüphe, karışıklık olabileceği ihtimalinden dolayı, yanlış

⁹⁹² el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.140; el-Hâşimî *Cevâhirü'l-belâga*, s.198.

⁹⁹³ el-Mütenebbî, Ebu't-Tayyib Ahmed b. el-Huseyn, *Dîvânü'l-Mütenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1403/ 1983, s. 322.

⁹⁹⁴ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.140.

⁹⁹⁵ el-Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbü'l-luğa*, thk: Abdüsselam Harun, Daru'l-Mısriyye, Mısır 1384/1964, II, 204.

⁹⁹⁶ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.141.

⁹⁹⁷ Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.208.

⁹⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (حرس md.), III, 122.

anlamadan sakınmak için söze ilavelerde bulunmasıdır.⁹⁹⁹ Meryem Sûresi'nin üçüncü âyetinde نِدَاءٌ خَفِيًّا ibaresinde itnâb sanatının bir şekli olan ihtirâs yer almıştır.¹⁰⁰⁰

﴿إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا﴾

“Hani o, gizli bir sesle Rabbine yalvarmıştı.” (3)¹⁰⁰¹

Nida kelimesi, seslenmek anlamına gelir. Bu ise açıktan olur. Bu âyet-i kerimede ise, davetin gizli olması hususunda Allah'ın kanunu gözetilerek, söz gizli bir şekilde ifade edilmiştir. Zira vahyin doğasında gizlilik vardır. Allah için gizli de açık da bir olsa bile burada evlâ olan, insanlar önünde riyâyı¹⁰⁰², yani gösteriş yapmayı vehmettirecek şeylerden sakınmaktır.¹⁰⁰³ Bu âyet-i kerimede sözün açıktan olduğu vehmini gidermek için خَفِيًّا lafzı gelmiştir. Bu nedenle, bu lafız bir vehmi giderdiği için ihtiras yoluyla burada itnâb sanatı gerçekleşmiştir.

2. 2. 2. İcaz ve Çeşitleri

İcaz, أَوْجَزَ fiilinin mastarıdır. الْوَجْزُ , “hareketi hızlı olmak, söz ve işin hafif olması, özlü, kısa olan şey” anlamlarına gelir. أَوْجَزْتُ الْكَلَامَ وَأَوْجَزَ الْكَلَامَ ise, “ söz özlü, veciz oldu” ve “kelamı kısalttım, kısa konuştum” demektir. كَلَامٌ مُوجَزٌ و مُوجَزٌ وَوَجِيزٌ وَوَجَزٌ ise “ özlü ,kısa, veciz söz” anlamındadır.¹⁰⁰⁴

İcaz, kastedilen manayı en az ibareyle anlatmaya denir.¹⁰⁰⁵ Kısaca az sözle çok şey anlatmaktır. Fakat burada lafzın az olması anlamın yetersiz olduğu anlamına gelmez.

İcaz, icaz -ı kasr ve icaz -ı hazf olmak üzere iki kısımdır:¹⁰⁰⁶

⁹⁹⁹ Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.208.

¹⁰⁰⁰ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 269.

¹⁰⁰¹ Meryem, 19/3.

¹⁰⁰² et-Taberî, *Câmi 'u'l-beyân*, XV, 453.

¹⁰⁰³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 5; es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 269.

¹⁰⁰⁴ el-Cevherî, *eş-Şihâh*, (وجر md.), s.1229; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (وجر md.), XV, 221; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhtâ*, (وجر md.), s.528.

¹⁰⁰⁵ es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, s.388.

¹⁰⁰⁶ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.143; el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâga*, s.198; Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.201.

a. İcaz -ı Kasr

İcaz -ı kasr, hazfin olmadığı icazdır. Bakara Sûresi'nde yer alan kısas âyeti buna güzel bir örnektir. ﴿وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ﴾ “Sizin için kısasta hayat vardır.”¹⁰⁰⁷ Bu âyette anlatılmak istenen mânâ, az ibare ile anlatılmış, herhangi bir kelime veya cümle de hazfedilmemiştir. Kastedilen ise, bir kimse kasıtlı olarak başkasını öldürürse ona kısas yapılarak kendisi de öldürülür. Kısas, kişinin suça yönelmesini engelleyen kuvvetli bir etkidir. İşte bu mana, az bir ibare ile elde edilmiştir.¹⁰⁰⁸ Bu âyette az sözle çok şey anlatılmış olup kısasla kişinin hem kendi hem de başkasının hayatının teminat altına alınmakta ve ömürlerin uzun olup nizamın bu şekilde sağlanması mümkün olmaktadır.¹⁰⁰⁹ Kur’ân’daki bu âyet, الْقَتْلُ أَنْفَى لِلْقَتْلِ “Ölüm, ölümü uzaklaştırır.” anlamındaki Arap atasözünü hatırlatmaktadır.¹⁰¹⁰ Fakat âyet kısasta hayatı, dirilişi çağrıştırmakta; atasözü ise kısasın önemine vurgu yaparken ölümü zikrederek olumsuz bir ifade kullanmaktadır. Âyet, kısas olayını çok belîğ ifadelerle anlatmıştır. Burada âyet-i kerimenin atasözüne üstünlüğü ortaya çıkmaktadır.

b. İcaz -ı Hazf

Hazfedilen lafza delalet eden karine olması şartıyla ibareden bazı kısımların hazfi yoluyla yapılan icazdır. Mahzûf olan kısım bir cümlenin parçası, cümle ya da cümleden daha fazlası olabilir.¹⁰¹¹ Bu hazf, bir harf, muzaf bir isim, sıfat, mevsuf şeklinde olması mümkündür.¹⁰¹²

Yusuf Sûresi'nde geçen ifadede bu icaza örnek vardır. ﴿وَسئَلِ الْقَرْيَةَ﴾ “(İstersen) içinde bulunduğumuz şehre sor.”¹⁰¹³ Bu âyette, أَهْلُ kelimesi hazfedilmiştir. Sorması gereken kimseler orada yaşayan halktır.¹⁰¹⁴ Kastedilenin anlaşılması için, أَهْلُ الْقَرْيَةِ ibaresi yerine, muzaf hazfedilerek sadece الْقَرْيَةُ kelimesi yeterli olmuştur.

¹⁰⁰⁷ Bakara, 2/179.

¹⁰⁰⁸ el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.143.

¹⁰⁰⁹ el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s.198.

¹⁰¹⁰ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Revâi'u'l-Beyân tefsîru Âyâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'ân*, ed-Dâru'l-^c Alemiyye, Cakarta, 1436/2010, s.139.

¹⁰¹¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, I, 212; el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.143.

¹⁰¹² el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâga*, s.199.

¹⁰¹³ Yusuf, 12/82.

¹⁰¹⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, I, 212; el-Kazvîni, *el-İzâh*, s.143.

Meryem Sûresi'ndeki îcaz örnekleri:

﴿ قَالَ رَبِّ أُنِّي يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴾

“ (Zekeriya) : Rabbim! Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmışken benim nasıl çocuğum olur” dedi.”(8)¹⁰¹⁵

Bu âyette, bu sözü söyleyen Zekeriya peygamberdir. Allah Teâlâ'nın vadettiği bir şeyin uzak olduğunu düşünmesi veya bu konuda zahiren de olsa vehme kapılması bir peygamber için caiz değildir. Burada îcaz vardır. Yani sözü uzatmadan, kendisinin yaşlı olduğu ve kuvvetinin azaldığı, eşinin kısır olduğu, gençlik vasıflarına sahip olmadıkları ve hanımının kısırılığı konusunda uzatmaya gidilmeden söz kısaca anlatılmıştır.¹⁰¹⁶ Herhangi bir hazf yapılmadığı için îcaz-ı kasr vardır.

﴿ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ﴾

“Ancak tövbe edip inanan ve salih amel işleyenler başka.” (60)¹⁰¹⁷

el-Hâşimî, bu âyette (عَمِلَ صَالِحًا) ibaresinin عَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا şeklinde olması gerektiğini, fakat burada mevsuf olan kelimenin hazfedilmesi sebebiyle îcaz-ı hazfin gerçekleştiğini ifade etmiştir.¹⁰¹⁸

﴿ وَمَا أَكْبَرُ ﴾

“İffetsiz bir kadın olmadığım halde ...” (20)¹⁰¹⁹

Bu âyet-i kerimede مَا أَكْبَرُ lafzından ن harfinin hazfedilmesinden dolayı îcaz-ı hazf gerçekleşmiş olup aslı مَا أَكْبَرُ şeklindedir.¹⁰²⁰

2. 2. 3. İltifât

İltifât, لَفَتَ fiilinden türemiştir. لَفَتَ fiili, “bir şeyi döndürmek, birinin elbisesini boynuna asmak, birini görüşünden çevirmek, dörmek, katlamak” gibi anlamlara gelir. اَلْتَفَتَ fiili ise, “birine veya bir şeye dönme, yüzünü çevirmek” gibi anlamlara gelir.¹⁰²¹

¹⁰¹⁵ Meryem Sûresi, 19/8.

¹⁰¹⁶ es- Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 276.

¹⁰¹⁷ Meryem, 19/60.

¹⁰¹⁸ el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa* s.199.

¹⁰¹⁹ Meryem, 19/20.

¹⁰²⁰ el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa* s.199.

¹⁰²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (لفت md.) XII, 301.

ez-Zerkeşî, iltifat sanatını ıstılâhî olarak, “Bir üsluptan başka bir üsluba intikal etmek veya bir üslubu bırakıp başka bir üsluba geçmek” şeklinde tarif etmiştir. Bunun dinleyiciyi uyandırmak, tek bir üslupla devam etmesi sebebiyle meydana gelecek bıkkınlıktan uzaklaştırmak, kişiyi dinçleştirmek gibi sebeplerden dolayı kullanıldığını zikretmiştir.¹⁰²²

İltifât sanatı, bazı belâgat âlimlerine göre beyân, bazılarına göre bedi’ içinde yer alırken, bazıları ise meânî içerisinde ele alır. es-Sekkâkî, el-Kazvînî, et-Taftazânî gibi âlimler ise bu sanatı meânî içerisinde ele aldıklarından¹⁰²³ bu çalışmada meânî başlığı altında ele alınmıştır.

Meryem Sûresi’ndeki iltifât örnekleri :

﴿ثُمَّ لَنَحْنُ أَعْلَمُ بِالَّذِينَ هُمْ أُولَىٰ بِهَا صَلِيًّا﴾

“Sonra ateşi boylamayı hak edenleri elbette en iyi biz biliriz.”(70)¹⁰²⁴

﴿وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا﴾

“İçinizden oraya varmayacak hiç kimse yoktur.”(71)¹⁰²⁵

Bu âyet-i kerimelerde iltifât sanatı vardır. İltifât sanatı, yukarıda açıkladığımız üzere bir üsluptan başka bir üslûba geçmek demektir. Burada Allah Teâlâ, bir önceki âyette, gâib sîgasını (هُم) kullanmış; ikincisinde ise muhatab sîgasına (مِنْكُمْ) yönelmiştir. Bu sebeple iltifât sanatı vâkî olmuştur.¹⁰²⁶ Yani muhakkak ki herkes kendi mertebesine göre cehenneme uğrayacaktır. Ya bizzat girecek ya da sadece görüp geçecek. Bir önceki âyette bahsedilen kişilerle bir sonraki âyette bahsedilenler farklı değildir. Zira farklı şahıslardan bahsedilirse burada iltifattan söz edilemez.

﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا﴾

“Rahman, çocuk edindi, dediler.”(88)¹⁰²⁷

﴿لَقَدْ جِئْتُمْ شَيْئًا إِذَا﴾

“Hakikaten çok çirkin bir iddia ortaya attınız.”(89)¹⁰²⁸

¹⁰²² ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, III, 314; es Süyutî, *el-İtkân*, II, 902.

¹⁰²³ Ahmet Yüksel, “Arap Dilinde İltifat Sanatının Tarihi Seyri Üzerine Bir İnceleme”, OMÜ Yayınları, S.28, s.81.

¹⁰²⁴ Meryem, 19/70.

¹⁰²⁵ Meryem, 19/71.

¹⁰²⁶ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 328.

¹⁰²⁷ Meryem, 19/88.

¹⁰²⁸ Meryem, 19/89.

Bu iki âyet-i kerimede de iltifat sanatı gerçekleşmiştir. Birinci âyet-i kerimede وَقَالُوا fiili gâib sigasıyla gelmiştir. İkinci âyette ise aynı kişilerden muhatab sîgasıyla bahsedilmiştir. Bir üsluptan başka üsluba geçildiğinden dolayı iltifât yapılmıştır. Buradaki iltifâtın sebebi ise, onları muhatab edinmek suretiyle, Allah'ın gazabının şiddetini, öfkesinin derecesini ve fiillerinin ne kadar çirkin olduğunu ortaya koymaktır.¹⁰²⁹

es-Sâfi, bu âyette iltifât sanatı olabileceği gibi isti'nâf da olabileceği üzerinde durmuştur. Gâib sigasından, muhataba geçiş göz önünde bulundurulduğunda iltifât; umum husus ilişkisi olduğu kabul edilirse isti'nâf olacağını zikretmiştir.¹⁰³⁰

2. 3. Bedi' İlmi

Sözlükte بَدَعَ الشَّيْءَ يَبْدَعُهُ بَدْعًا وِ ابْتَدَعَهُ fiili, “ilk kez yaptı, icat etti, yarattı” anlamına gelir. Bu kökten gelen الْبَدِيعُ ise, “ilk olarak meydana gelen şey, örneği olmayan, acayip” gibi anlamlara gelir. Bedi' aynı zamanda Allah'ın isimlerinden olup “bütün eşyayı yaratan ve sonradan var eden” anlamına gelir.¹⁰³¹ Âyet-i kerimede de الْبَدِيعُ kelimesi bu bağlamda yer alır.

﴿بَدِيعُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾

“O, göklerin ve yerin eşsiz yaratıcısıdır.”¹⁰³²

el-Kazvîni, Bedi' ilmini, ıstılâhî olarak, “Lâfzî ve manevî güzelliklerden eşsiz türlerle mana ve lafızları süsleme ve kelamı güzelleştirme yollarını anlatan ilimdir.” diye tarif etmiştir.¹⁰³³ Bu güzelleştirme yolları lafzî ve manevî olarak iki kısımda incelenir. Lafza ait süsleyici sanatlar الْمُحَسِّنَاتُ اللَّفْظِيَّةُ , mânâ ile ilgili güzelleştirici sanatlar ise الْمُحَسِّنَاتُ الْمَعْنَوِيَّةُ olarak isimlendirilir.¹⁰³⁴ Muhassinat-ı lafziyye olarak kabul edilen sanatlar, cinâs, iktibas, tazmin, seci', akd'dır. Muhassinat-ı mâneviyye olan bedi' sanatları ise, tıbâk, mukâbele, tevriye, cem, tefrik, hüsnü't-ta'lîl, te'kidü'l-medh bimâ yüşbihü'z-zem, te'kidü'z-zem bimâ

¹⁰²⁹ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 240; Derviş, *I'rabü'l- Kur'an*, IV, 651.

¹⁰³⁰ es-Sâfi, *el-Cedvel*, VIII, 328.

¹⁰³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l- Arab*, (بدع md.), I, 340.

¹⁰³² Enâm, 6/101.

¹⁰³³ el-Kazvîni, *el-Îzâh*, s.6.

¹⁰³⁴ Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.218; Bolelli, *Belâgât*, s.405.

yüşbihu'l-medh, üslûbu'l-hakîm vb.dir. ¹⁰³⁵ Burada sadece sûrede yer alan sanatları açıklanmıştır.

2. 3. 1. Cinâs ve Çeşitleri

الْمُجَانِسَةُ kelimesi, insan, kuşlar gibi her şeyin türü için kullanılan bir kelimedir. وَالْتَّجْنِيسُ, kelimeleri de bu kökten gelir ve “benzetmek , aynı türden olmak” anlamında kullanılır. Arap dilinde birbirine benzediğini anlatmak için هَذَا يُجَانِسُ هَذَا denilir. ¹⁰³⁶

Cinâs, terim olarak “anlamları farklı olmakla birlikte, yazılışları ve söylenişleri benzer olan kelimelerin birlikte kullanıldığı, lafız yoluyla yapılan süsleme sanatıdır” şeklinde tarif edilmiştir. ¹⁰³⁷ Cinâs, tam ve nakıs olmak üzere iki kısma ayrılır. ¹⁰³⁸

1. Tam cinâs: Lafızların, hareke, şekil, sayı ve tertib açısından aynı olduğu cinâstır.

2. Nâkıs cinâs: Lafızlarda, bu dört şeyden birinde farklılık olduğunda nâkıs yani gayr-ı tam cinâs gerçekleşir.

Meryem Sûresi’ndeki cinâs örnekleri:

﴿فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ﴾

“Sonra bunların ardından bir nesil geldi.” (59) ¹⁰³⁹

خَلْفٌ ve خَلْفٌ kelimeleri arasında cinâs vardır. Fakat tam cinâsta olması gereken dört şartı taşımadığından, hareke ve şekil değişikliği dolayısıyla bu kelimeler arasında nâkıs cinâs vardır. ¹⁰⁴⁰

﴿إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا﴾

“Hani o, gizli bir sesle Rabbine yalvarmıştı.” (3) ¹⁰⁴¹

Bu âyet-i kerimede de نَادَى ve نِدَاءٌ kelimeleri arasında cinâs sanatı vardır. ¹⁰⁴² Fakat lafızlar, hareke, şekil, sayı ve tertibe uymadıkları için burada nâkıs cinâs vardır.

¹⁰³⁵ el-Kazvînî, *el-Îzâh*, s.6.

¹⁰³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (جنس md.), II, 383.

¹⁰³⁷ Carim, *el-Belâgatü'l-vâzıha*, s.220.

¹⁰³⁸ Carim, *el-Belâgatü'l-vâzıha*, s.220.

¹⁰³⁹ Meryem, 19/59.

¹⁰⁴⁰ ez-Zuhaylî, *Tefsîru'l-Menâr*, VIII, 367.

¹⁰⁴¹ Meryem, 19/3.

¹⁰⁴² ez-Zuhaylî, *Tefsîru'l-Menâr*, VIII, 301.

﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا﴾

“Gün gelecek, takva sahiplerini seçkin konuklar olarak Rahman’ın huzurunda toplayacağız.”(85)¹⁰⁴³

﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَى جَهَنَّمَ وَرْدًا﴾

Günahkârları da suya götürülen sürü gibi cehenneme süreceğiz.” (86)¹⁰⁴⁴

وَرْدًا ve وَفْدًا kelimelerinde cinâs vardır. Burada ikinci harfte ve harekelerde farklılık olduğundan nâkıs cinâs gerçekleşmiştir.

2. 3. 2. Tıbâk ve Çeşitleri

Tıbâk, طَبَّقَ fiilinin mufâale kalıbından gelmiş olup طَبَّقًا وَ مُطَابَقَةً fiilinin mastarıdır. طَبَّقَ fiili “örtmek, kaplamak” demektir. مُطَابَقَةً “uygun olmak”; التَّطَابُقُ ise “ittifak” anlamına gelir.¹⁰⁴⁵ تَطَابَقَ الشَّيْئَانُ ise, “iki şeyin eşitlenmesi,” anlamına gelir. Araplar iki şey aynı hizaya geldiğinde تَطَابَقْتُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ yani “ikisini aynı hizaya getirdim, eşitledim” ifadesini kullanmışlardır.¹⁰⁴⁶

İstılâhî olarak ise, “hakikat olsun, mecâz olsun iki zıt mânâyı bir arada zikretmeye tıbâk denilir.”¹⁰⁴⁷ Tıbâk sanatına, tatbîk, tezâd, mutabakat ve tekâfu gibi farklı isimler de verilmiştir. Tıbâk sanatının hakîki, mecâzi ve manevî olmak üzere çeşitli yapılaş şekilleri vardır. Ayrıca tıbâk, tıbâk-ı îcâbî ve tıbâk-ı selbî olmak üzere de iki kısma ayrılır. Biz burada sadece bu iki çeşidi üzerinde duracağız.

- **Tıbâk-ı îcâbî:** Birisi olumlu diğeri olumsuz olmamak şartıyla birbirine zıt mânâları ifade eden iki lafzın bir arada zikredilmesidir.
- **Tıbâk-ı selbî:** Aynı cinsten iki kelimenin bir defa olumlu bir defa da olumsuz olarak veya ayrı kelimelerin bir defa olumlu bir defa da olumsuz zikredilmesidir.

¹⁰⁴³ Meryem, 19/85.

¹⁰⁴⁴ Meryem, 19/86.

¹⁰⁴⁵ el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, (طبق md.), s.292; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, (طبق md.), VIII, 120.

¹⁰⁴⁶ el-Cevherî, *eş-Şîhâh*, (طبق md.), s.292; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, VIII, 120.

¹⁰⁴⁷ Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.233; Bolelli, *Belâgât*, ss.469-477.

Meryem Sûresi'ndeki tıbâk sanatının örnekleri:

﴿وَهُمْ رَزَقُوهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا﴾

“Orada sabah akşam rızıkları hazırdır.” (62)¹⁰⁴⁸

(بُكْرَةً وَعَشِيًّا) lafızlarında da “sabah” ve “akşam” birbirine zıt mânâları ifade eden kelimeler bir arada zikredildiği için tıbâk sanatı vardır.¹⁰⁴⁹ Olumlu ve olumsuzluk söz konusu olmadığı için tıbâk-ı îcâbî gerçekleşmiştir.

﴿لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا﴾

“Önümüzde, arkamızda ve bunlar arasında olan her şey O’na aittir. Senin Rabbin unutkan değildir.”(64)¹⁰⁵⁰

Bu âyet-i kerimede أَيْدِينَا ve خَلْفَنَا kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.¹⁰⁵¹ Bu kelimeler birbirine zıt mânâları ifade etmekte olup bir arada zikredilmiş olduğundan bu iki kelime arasında tıbâk-ı îcâbî gerçekleşmiştir.

﴿وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ أَإِنذًا مَا مِتُّ لَسَوْفَ أُخْرَجُ حَيًّا﴾

“İnsan der ki: “Öldüğüm zaman sahi diri olarak (kabrimden) çıkarılacak mıyım?”(66)¹⁰⁵²

Bu âyet-i kerimede tıbâk sanatı vardır.¹⁰⁵³ مِتُّ ve حَيًّا lafızları arasında zıtlık vardır.

Olumlu - olumsuzluk açısından bir zıtlık söz konusu değildir. Bu nedenle tıbâk-ı îcâbî sanatı gerçekleşmiştir.

﴿فَإِنَّمَا يَسْتَرْاهُ بِلِسَانِكَ لِيُبَشِّرَ بِهِ الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا﴾

“Biz Kur’an’ı senin dilinle kolay anlaşılır kıldık ki sakınanları onunla müjdeleyesin ve inatla direnenleri de onunla uyarasın!” (97)¹⁰⁵⁴

تُنذِرَ ve يُبَشِّرُ lafızları arasında olumlu- olumsuz anlam ifade etmeden zıt kelimeler bir arada kullanıldığı için tıbâk-ı îcâbî sanatı vardır.

¹⁰⁴⁸ Meryem, 19/62.

¹⁰⁴⁹ ez-Zuhaylî, *Tefsîru 'l-Menâr*, VIII, 367.

¹⁰⁵⁰ Meryem, 19/64.

¹⁰⁵¹ Zuhaylî, *Tefsîru 'l-Menâr*, VIII, 373; es-Sâbûnî, *Safvetü 't-tefâsîr*, II, 222

¹⁰⁵² Meryem, 19/66.

¹⁰⁵³ Zuhaylî, *Tefsîru 'l-Menâr*, VIII, 377.

¹⁰⁵⁴ Meryem, 19/97.

2. 3. 3. Seci‘

السَّجْعُ , “kafiyeli söz” demektir.Çoğulu, أَسْجَاعٌ وَ أَسَاجِيعُ şeklindedir. Seci‘ kelimesi, سَجَعَ fiilinin mastarı olup “ses çıkarmak, seci‘ yapmak” anlamına gelir. سَجَعَ سَجْعًا , her ikisi de “vezni olmadan şiirin fasılları gibi fasılası olan söz söyledi, kafiyeli konuştu” anlamında kullanılmaktadır.¹⁰⁵⁵

Belâgat terimi olarak seci‘ , iki fasılanın son harflerinin aynı olmasıdır. En güzel seci‘ ise, seci‘ yapılan bölümlerin eşit olmasıyla gerçekleşir.¹⁰⁵⁶

Meryem Sûresi’ndeki seci‘ örnekleri:

- حَفِيًّا “peygamber”, نَبِيًّا “çocuk”, صَبِيًّا “su arkı”, سَرِيًّا “iffetsiz”, بَغِيًّا “lutfeden”, عَلِيًّا “yüce”, نَبِيًّا “nebi” kelimeleri arasında seci‘ sanatı vardır.
- إِدًّا “iğrenç şey”, هَدًّا “gürültülü bir şekilde yıkılma”, وَدًّا “muhabbet, sevgi”, عَبْدًا “kul”, فَرْدًا “fert, tek başına”, عَدًّا “tek tek saymak” anlamlarında olan fasıllarda da yine seci‘ vardır.

2. 3. 4. Mukâbele

Mukâbele kelimesi, sözlükte “yüz yüze gelmek, karşı karşıya olmak” anlamına gelen قَابِلَهُ fiilinin mastarıdır.¹⁰⁵⁷

Bir belâgat terimi olarak, “iki veya daha fazla mânâyı bir araya getirmek sonra da sırayla bunların karşılıklarını söyleme sanatına mukâbele” denir.¹⁰⁵⁸ Bedi‘ ilminin mânâyı güzelleştiren sanatları içinde yer alır. Meryem Sûresi’nde, 85 ve 86. âyetlerde mukâbele sanatı vardır.

﴿يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفْدًا﴾

¹⁰⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (سجع md.), VI, 179-180.

¹⁰⁵⁶ Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.226; Bolelli, *Belâgât*, s.447.

¹⁰⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, (قبل md.), XI, 19.

¹⁰⁵⁸ Carim, *el-Belâgatü'l-vâziha*, s.237.

“Gün gelecek, takva sahiplerini seçkin konuklar olarak Rahman’ın huzurunda toplayacağız.”(85)¹⁰⁵⁹

﴿وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَرِدًّا﴾

Günahkârları da suya götürülen sürü gibi cehenneme süreceğiz.” (86)¹⁰⁶⁰

الْمُتَّقِينَ “takva sahipleri” ile الْمُجْرِمِينَ “günahkârlar”; iyilerin durumu ile kötülerin durumu arasında mukâbele sanatı yapılmıştır.¹⁰⁶¹ Bu âyette öncelikle takva sahipleri zikredilerek onların durumu bildirilmiştir. Peşinden gelen âyette ise muttakîlerin karşısında yer alan günahkârların ne durumda olacağı belirtilmiştir.

2. 3. 5. Leffü Neşr ve Çeşitleri

لَفَّ الشَّيْءَ يَلْفُهُ لَفًّا fiili, “dürmek, toplamak” anlamına gelir.¹⁰⁶² لَفَّ fiili aynı zamanda نَشَرَ fiilinin zıttıdır.¹⁰⁶³ نَشَرَهُ يَنْشُرُهُ نَشْرًا وَ نَشْرَهُ بِسَطَهُ yani, “onu yaydı” anlamına gelir.¹⁰⁶⁴ Leffü neşr ibaresi lugavî olarak “toplama ve yayma” anlamındadır.

Belâgat istilâhında ise leffü neşir, “bir ibarede iki ya da daha fazla sözcüğü veya hükümü zikrettikten sonra bunlarla ilişkili sözcük ya da hükümleri sıralamak yoluyla meydana getirilen bir ifade biçimi”dir.¹⁰⁶⁵ Bu sanatı et-tayy ve’n-neşr olarak isimlendirmiştir.¹⁰⁶⁶

Müretteb ve gayr-ı müretteb olmak üzere iki kısımdır.¹⁰⁶⁷

- **Müretteb Leffü Neşr:** İlk sırada zikredilen kelime ya da hükümlerle, bunların karşılığı olan unsurların aynı sırayla verilmiş olmasıdır.
- **Gayr-ı Müretteb Leffü Neşr:** Buna müşevveş leffü neşr de denir. İlk sırada söylenen kelime ya da hükümlerle, bunların karşılığı olan unsurların belli bir düzen olmadan zikredildiği leffü neşr sanatıdır.

Meryem Sûresi’nde leffü neşr sanatına bir örnek bulunmaktadır.

¹⁰⁵⁹ Meryem, 19/85.

¹⁰⁶⁰ Meryem, 19/86.

¹⁰⁶¹ es-Sâbûnî, *Safvetü’l-t-efâsîr*, II, 228

¹⁰⁶² İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, (لفف md.), XII, 304.

¹⁰⁶³ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muḥîṭ*, (لفف md.), s.1480.

¹⁰⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, (نشر md.), XIV, 142.

¹⁰⁶⁵ es-Süyutî, *el-İtḳân*, II, 929; Bulut, *Belâgât*, s.302; www.turkedebiyatı.org.

¹⁰⁶⁶ el-Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa* s.310

¹⁰⁶⁷ es-Süyutî, *el-İtḳân*, c.II, s.929; Bulut, *Belâgât*, s.302; www.turkedebiyatı.org.

﴿قَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ آمَنُوا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا﴾

“İnkâr edenler iman edenlere, “İki topluluktan hangimizin konumu daha üstün ve mensupları daha iyi, diye sorarlar.” (73)¹⁰⁶⁸

﴿إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا﴾

“Sonunda kendilerine vaad olunanı; azabı veya kıyameti gördükleri zaman, konumu daha kötü ve orduları daha zayıf olanın kim olduğunu öğreneceklerdir.” (75)¹⁰⁶⁹

Bu iki âyet-i kerimede leffü neşri müretteb sanatı vardır. ¹⁰⁷⁰ Birinci âyet-i kerimede, *يَا أَيُّ الْفَرِيقَيْنِ خَيْرٌ مَقَامًا وَأَحْسَنُ نَدِيًّا* yani, “konumu daha üstün ve mensupları daha iyi” lafızları zikredilmiş olup; diğer âyet-i kerimede ise bunların karşılığı olan unsurlar *شَرٌّ مَكَانًا وَأَضْعَفُ جُنْدًا* yani “konumu daha kötü ve orduları daha zayıf” ibareleri, düzenli bir şekilde peşpeşe gelmiştir. Düzenli olduğu için müretteb kısmına dâhil olmuştur.

2. 3. 6. Te’kidü’l-Medh bimâ Yüşbihu’z-Zem

Övgü maksadıyla, yergi ifade eden lafızlar kullanılarak, övgüyü pekiştirmek için yapılmış bir edebî sanattır. ¹⁰⁷¹ Bu sanat, belâgât ilminin en önemli sanatlarından biridir. İki şekilde yapılır: ¹⁰⁷²

1. Başlangıçta muhataptan bir kusur kaldırılır ki bu da zemm ifade eden lafzın başına olumsuzluk edatı ya da olumsuzluk anlamı ifade eden bir soru edatı getirilmek suretiyle olur. Arkasından bir istisnâ edatı getirilir. Muhatap kimse bir kusurunun söyleneceğini zanneder fakat bu şekilde yine muhatap övülerek farklı bir üslup benimsenir.

2. İkincisinde ise, muhatap övülürken arkasından bir istisnâ edatı getirilir. Muhatap, yerileceği zannına kapılsa da bu istisnâdan sonra yine övgü ifadeleri yer alır.

﴿لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْتِيهَا إِلَّا قِيْلًا سَلَامًا سَلَامًا﴾

“Orada ne boş bir söz, ne de günaha sokan bir şey işitirler. Sadece “selâm”, “selâm” sözünü işitirler.”¹⁰⁷³

¹⁰⁶⁸ Meryem, 19/73.

¹⁰⁶⁹ Meryem, 19/75.

¹⁰⁷⁰ Zuhaylî, *Tefsîru’l-Menâr*, VIII, 384.

¹⁰⁷¹ Bulut, *Belâgât*, s.324.

¹⁰⁷² Carim, *el-Belâgâtü’l-vâziha*, s.243; Bulut, *Belâgât*, s.325.

¹⁰⁷³ Vâkıa, 56/ 25-26.

Her iki âyette de cennet ehlinin boş söz işitmeyeceği zikredilerek cennet ehli övülmüştür. Bu övgünün ardından gelen istisna ile sanki olumsuz bir durum ifade edilecek gibi bir zan uyandırıldıktan sonra yine cennet ehli övülerek te'kid edilmiştir.¹⁰⁷⁴

Meryem Sûresi'ndeki te'kidü'l-medh bimâ yüşbihu'z-zem örnekleri:

﴿ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا ﴾

*“Orada boş söz işitmezler. Yalnızca (meleklerin) “selâm” (deyişini) işitirler.”(62)*¹⁰⁷⁵

Bu âyet-i kerimede te'kidü'l-medh bimâ yüşbihu'z-zem vardır.¹⁰⁷⁶ Aynı şekilde Vâkıa Sûresi'nde yer alan âyet-i kerimede de bu sanat yer almaktadır.

Çalışmanın bu kısmında, Meryem Sûresi'nde geçen edebî sanatlar üzerinde durulmuştur. Bu sûre, mekkî sûrelerden olduğu için kısa âyetler ve âyet sonlarındaki seci'li lafızlar göze çarpmaktadır. Ayrıca beyân ilminin kısımlarından olan teşbîh, mecâz ve kinâye sanatlarına dair güzel örnekler mevcuttur. Meânî ilminin ise sadece itnâb, îcaz ve iltifât çeşitlerine dair ilgili örnekler ele alınmıştır. Bedi' ilminden cinâs ve tıbâk örneklerinin yanı sıra mukâbele, leffü neşr, te'kidü'l-medh bimâ yüşbihu'z-zem sanatına dair birkaç örnek de yer almıştır.

¹⁰⁷⁴ Bulut, *Belâğât*, s.324.

¹⁰⁷⁵ Meryem, 19/62.

¹⁰⁷⁶ Derviş, *İ'rabü'l- Kur'ân*, IV, 624.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MERYEM SÛRESİ'NİN MEÂLLER AÇISINDAN TAHLİLİ

1. Meryem Sûresi'nin Meâl-Tefsir Bağlamında Değerlendirilmesi

Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılabilmesi konusunda Arap dilinin önemini üzerinde durulan bu çalışmada, aynı zamanda kelimelerin derinlemesine incelenmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bu bağlamda Meryem Sûresi'nde yer alan bazı kelimelerin lügat ve sarf açısından tahlili yapıldıktan sonra bir meâl çalışmasında bu lafızların nasıl anlamlandırıldığına dair bir bölüm açılmıştır.

Kur'ân üzerinde yapılan çalışmalarda Arap dili ve belâgatı ile ilgili bütün araçlar kullanılıp, âyetleri çevreleyen her şart dikkate alınmalı ve bu şekilde Allah'ın muradı ortaya konmaya çalışılmalıdır. Bu da doğruluğu kesin delillere dayanılarak yapılmalıdır.¹⁰⁷⁷

Dolayısıyla âyet-i kerimelerde yer alan lafızların kendi anlamlarını derinlemesine incelemek ve lâfzî bağlamıyla birlikte açıklamak gerekmektedir. Oysaki bazı meâl ve tefsirlerde âyetlerin lâfzî bağlamından uzaklaşarak tevîl yoluyla lafızlara anlam yüklenmektedir. Burada küçük bir parantez açılarak, tevîl konusu üzerinde durmak yerinde ve faydalı olacaktır.

Ömer Nasûhi, tefsirinde tevili şu şekilde açıklamıştır: “*Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerini muhtemel olduğu müteaddit manalardan birine sarf ve irca etmektir.*” Tevili de sahih ve fasit olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Sahih tevîl, bir delile dayanarak manalardan birini tercih etmektir. Fasit tevîl ise bir lafzı hiç ihtimali olmayan bir manada kullanmaktır.¹⁰⁷⁸ Ömer Nasûhi'nin de zikrettiği gibi, tevîlin lafzın muhtemel manalarının dışına hamledilmemesi gerekir. Zira bu teviller Kur'ân'ın yanlış anlaşılmasına sebep olur.

Çalışmanın son bölümünde lafzı dikkate almadan tevîl yapan meallerden biri ele alınmak suretiyle lafzın, Kur'an'ın anlaşılmasında ne kadar önemli olduğunu ortaya konulmuştur. Ayrıca bu bölümde ele alınan meseleler bu tezin amacını ve neticesini de bir bakıma ortaya koymaktadır.

¹⁰⁷⁷ Demirci, *Tefsir Usulü*, s.20.

¹⁰⁷⁸ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Meâli Âlisi ve Tefsiri*, I,325.

2. Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur'ân Türkçe Meâl-Tefsîr, Recep İhsan Eliaçık Örneği

Bu bölümde Recep İhsan Eliaçık'ın “*Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur'an Türkçe Meâl-Tefsir*”¹⁰⁷⁹ adlı kitabında yapmış olduğu teviller incelenmiş olup Meryem Sûresi'nde yer alan lafızlarla ilgili olan çalışmanın birinci ve ikinci bölümündeki lügat ve belâgat tahlilleri göz önünde bulundurulduğunda birtakım sonuçlara ulaşılmıştır.

Meryem Sûresi'nin 16. ila 36. âyetleri arasında Hz. Meryem'in hamile kalması, doğumu ve Hz. İsa'nın beşikteyken konuşması gibi olaylardan bahsedilmektedir. Yazarın meâli incelendiğinde bazı âyetlerin tercümesinin net olarak yansıtılmadığı ve dipnot kısmında da çeşitli iddialar öne sürüldüğü görülmüştür.

2.1. İddialar:

Bu bölümde, *Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur'an Türkçe Meâl-Tefsir* adlı eserde yer alan Meryem Sûresi'nin 17, 27,28 ve 29. âyetleri hakkındaki yazarın tevillerini ele alındıktan sonra, ikinci kısımda ise bu tevillerdeki hatalar ortaya konulacaktır.

﴿ فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴾ “Ona ruhumuzu gönderdik, ona tam bir insan şeklinde göründü.”¹⁰⁸⁰ Meryem Sûresi'nin 17. âyet-i kerimesinde yer alan تَمَثَّلَ fiilini, “temsîli/ görünme/ görün” şeklinde anlamlandırarak burada bahsedilen olayın bir rüya olduğunu ifade etmiştir. بَشَرًا سَوِيًّا terkiibinin ise “düzgün bir insan” anlamında bir erkeği temsil ettiğini, bu erkeğin kim olduğunun ise açıklanmadığını zikretmiştir. Hz. Meryem'in bu rüyayı kendisinin evlenmesi gerektiği şeklinde yorumladığını belirtmiştir. Bu sebeple de marangoz olan Yusuf ile evlenip normal bir evlilik sonucu Hz. İsa'nın dünyaya geldiği tevilini yapmıştır. Ayrıca tapınağa adanmış rahibelerin evlenmesinin yasak olması sebebiyle İsrailoğullarının onun evliliğini onaylamadıklarını ve bu nedenle onun gayrı meşru iş yaptığını iddia ettiklerini ifade etmiştir.¹⁰⁸¹ Yani sadece evlenmeme kuralını çiğnediği için onu kınadıklarını anlatmaya çalışmıştır.

¹⁰⁷⁹ Recep İhsan Eliaçık, *Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur'an Türkçe Meâl-Tefsir*, İnşa Yayınları, İstanbul, 2014.

¹⁰⁸⁰ Meryem, 19/17.

¹⁰⁸¹ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, s.282,5.dipnot.

﴿ فَآتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴾ “Sonra çocuğu kucagına alarak kavmine getirdi. Dediler ki: “Ey Meryem! Gerçekten sen çok çirkin bir şey yaptın.”¹⁰⁸² 27.âyet-i kerimede Hz. Meryem’in kucagında bir bebekle gelmesi sonucu İsrailoğulları - yazarın tercümesine göre - ﴿ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴾ “Hey Meryem! Bu ne iş” demişlerdir.¹⁰⁸³ Oysaki diğer meallerde bu ibare şu şekilde geçmektedir: “Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın.” Yani daha baskın daha ağır bir iş olduğuna delâlet edecek şekilde olması gerektiği gibi tercüme edilmeye çalışılmıştır. Daha sonra gelen ﴿ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴾ “Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. “Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz, dediler.”¹⁰⁸⁴ Yazar, âyet-i kerimede yer alan ﴿ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ ﴾ lafzı ile Hz. Meryem’in bebeği işaret etmediğini, aslında bununla “Ne konuşsam anlamayacaksınız. Bu nedenle susuyorum, ne yapayım işte böyle!” anlamında bir işaret yaptığını zikretmektedir.¹⁰⁸⁵ Bundan sonraki pasajı ise Hz. İsa’nın 25-30 yıl sonra söylediğini ifade etmiştir.¹⁰⁸⁶

2. 2. İddialara verilen cevaplar:

Meryem Sûresi’ndeki bazı kelimeler lügat açısından incelenmesi sonucunda yazarın yapmış olduğu tevillerin lafız ve bağlamdan bağımsız bir şekilde derlendiği ortaya çıkmaktadır.

﴿ فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا ﴾ 17. âyet-i kerimede yer alan ﴿ رُوحَنَا ﴾ lafzının ne anlama geldiği kısaca incelendiğinde, ﴿ الرُّوحُ ﴾ kelimesine, “bedenin kendisiyle yaşadığı nefis, Cebrâîl (a.s)” anlamı verilmiş ve Cebrâîl (a.s) için “Rûhu’l-Kudüs” ibaresi kullanılmıştır.¹⁰⁸⁷ el-Ferrâ, ﴿ الرُّوحُ ﴾ kelimesini şu şekilde tarif ettiğini beyan etmiştir: “Ruh, insanın kendisiyle hayat bulduğu, hilkatine dair Allah’ın hiç kimseye bilgi vermediği şeydir.” Ebu’l-Heysem ise “İnsanın teneffüs ettiği nefes, ruhtur. İnsanın bütün bedeninde dolaşır. Ruh çıktığı zaman insan artık nefes alamaz” diye açıklama yapmıştır.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸² Meryem, 19/27.

¹⁰⁸³ Eliaçık, *Yaşayan Kur’an*, s.284.

¹⁰⁸⁴ Meryem, 19/29.

¹⁰⁸⁵ Eliaçık, *Yaşayan Kur’an*, s.284,9.dipnot.

¹⁰⁸⁶ Eliaçık, *Yaşayan Kur’an*, s.285,10.dipnot.

¹⁰⁸⁷ el-Ferâhidî, *Kitâbü’l-‘Ayn* (رح) md.) II, 160.

¹⁰⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab* (رح) md.), V, 361.

الرُّوحُ kelimesi, aynı zamanda “vahiy” anlamına da gelmektedir. Mü’min Sûresi’nin 15.

âyet-i kerimesinde yer alan الرُّوحُ kelimesi, müfessirlerce “vahiy” olarak anlaşılmıştır.

﴿يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ﴾ “Buluşma günü hakkında uyarıda bulunmak için iradesiyle kullarından dilediğine vahyi indirir.”¹⁰⁸⁹

Netice itibariyle ruh kelimesi, “can, nefes, öz, ilham, vahiy, nübüvvet emri, Kur’ân, Cebrâîl”¹⁰⁹⁰ anlamlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerim’de de bu anlamlarda kullanımları vardır.

İbn Âşûr, bu âyet-i kerimede, الرُّوحُ kelimesinin أَرْسَلَ fiili ile kullanılması ve aynı zamanda Allah’a işaret eden bir zamire bitişmesi sebebiyle “melek” anlamında olduğunu zikretmektedir.¹⁰⁹¹ İbn Kesîr’de tefsirinde Mücâhid, Dahhâk, Katâde ve İbn Cüreyc’in (ö.150/767) الرُّوحُ kelimesini “Cebrâîl (a.s)” olarak açıkladıklarını ifade etmiştir. İbn Kesîr, ayrıca bu kelimeyi Hz. İsa şeklinde anlayanlar olsa da bunun İsrailiyat olabileceğini ifade etmiştir.¹⁰⁹² el-Kurtubî de الرُّوحُ kelimesinin “Cebrâîl (a.s)”ı ifade ettiğini zikretmiştir.¹⁰⁹³

ez-Zemahşerî de bu âyet-i kerimede الرُّوحُ’un Cebrâîl(a.s) olduğunu, Hz. Meryem’in karşısına, saçı sakalı çıkmamış, yüzü aydınlık bir genç şeklinde çıktığını ifade etmiştir. Zira melek olarak çıksaydı Hz. Meryem’in ondan korkup kaçabileceğini ve onun sözlerini dinlemeyeceğini belirtmiştir. Ayrıca “dinin onunla ve onun getirdiği vahiyle hayat bulması” ve Allah’ın onu mecazen “ruhu” olarak isimlendirmesinden dolayı الرُّوحُ kelimesi ile Cebrâîl (a.s)’in kastedildiğini zikretmiştir.¹⁰⁹⁴ Ayrıca Mâide Sûresi’nin 110. âyet-i kerimesinde de Hz. Meryem ve Hz. İsa’ya hitaben Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ادْكُرِي نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَى وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ﴾ “İşte o zaman Allah şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene lutfettiğim nimetleri hatırla! Seni

¹⁰⁸⁹ Mü’min, 40/15.

¹⁰⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, V, 361.

¹⁰⁹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’l-Tenvîr*, XVI, 80.

¹⁰⁹² İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-‘Kur’âni’l-‘azîm*, IX, 226-27.

¹⁰⁹³ el-Kurtubî, *el-Câmi’*, XIII, 429.

¹⁰⁹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 11.

Rûhu'l-kudüs'le desteklemiştir.”¹⁰⁹⁵ Bu âyet-i kerimede de رُوحُ الْقُدُسُ terkiinden kasıt Cebrâil (a.s)’dır.

M. Hamdi Yazır, Cebrâil (a.s)’in inışı, inişinin sebep ve neticelerine göre farklı isimlerle anıldığını zikretmiştir:

*“Daha çok inziva ve ruhanilik hayatı yaşayan, Yahudilerin iftiralarından uzak ve arınmış olan Hz. İsa’ya inmesi ve ondan tecelli etmesi bakımından Rûhu'l-kudüs. Gerçek hayatı yaşayan Hz. Muhammed’e inmesi ve onda tecelli etmesi bakımından gerçek rûh, Rûhu'l-Emîn, Hz. Muhammed’in nuru ve genel olarak da Rûhullah (Allah’ın rûhu) diye de ifade edilmektedir.”*¹⁰⁹⁶

Ömer Nasuhi Bilmen de eserinde, Allah Teâlâ’nın Cebrâil (a.s) için “ruhumuz” ibaresini kullanmasının sebebini şu şekilde izah etmiştir:

*“Cibril-i Emîn, ruhani bir varlık olduğu için veya mahza ruhtan yaratılmış bir varlık olduğu için veya kendisinin kütüb-i ilahiyeyi Peygamberlere tebliğ etmesi vesilesiyle hayatı diniyeyi temine vasıtası olduğu için kendisine “ruhumuz” diye bir şeref verilmiştir.”*¹⁰⁹⁷

فَمَثَلٌ لَهَا ibaresi ile, yazar Hz. Meryem’in gördüğü bir rüyanın anlatıldığını ifade etmektedir. Hz. İbrahim’in rüyasında oğlunu kurban ettiğini görmesi gibi Hz. Meryem’in de rüyasında yazarın ifadesine göre “görümünde” bir insanın kendisine çocuk vermek istediğini gördüğünü ifade etmiştir.¹⁰⁹⁸ Oysaki Hz. İbrahim’in bu olayı rüyasında görmesi şu şekilde zikredilmiştir:

﴿ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ ﴾

“Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince İbrahim ona, “Yavrurum, ben rüyamda seni boğazladığımı gördüm”¹⁰⁹⁹ âyet-i kerimesinde أَرَى فِي الْمَنَامِ ibaresi ile ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Yusuf’un rüyasında on bir yıldızın kendisine secde ettiğini görmesi de رَأَيْتُ fiili ile ifade edilmiştir.

﴿ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴾

¹⁰⁹⁵ Maide, 4/110.

¹⁰⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 299.

¹⁰⁹⁷ Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, IV, 2011.

¹⁰⁹⁸ Eliaçık, *Yaşayan Kur'an*, s.282,5.dipnot.

¹⁰⁹⁹ Saffat, 37/102.

“Hani Yusuf babasına “Babacığım! Gerçekten ben (rüyada) on bir yıldız, güneşi ve ayı gördüm. Gördüm ki onlar bana boyun eğiyorlardı” demişti.”¹¹⁰⁰

بَشْرًا سَوِيًّا ibaresi, birinci bölümde ele alındığı üzere iki anlama gelmektedir. Birinci olarak sûrenin 10. âyet-i kerimesinde geçen سَوِيًّا kelimesini en-Nîsâbûrî, Hz. Zekeriya'nın sıfatı olduğunu, “yaratılışı düzgün, herhangi bir ayıbı, hastalığı olmayan, duyu organlarında herhangi bir hasar olmayan” anlamına geldiğini ifade etmiştir.¹¹⁰¹ İkincisi ise, ez-Zemahşerî'nin 17. âyet-i kerimesindeki açıklamasına göre “yaratılışı düzgün, insan suretinden herhangi bir farklılığı olmayan, normal, güzel suretli”¹¹⁰² anlamına gelmektedir. Ayrıca سَوِيًّا kelimesinin kök anlamı “iki şeyi eşitlemek” demektir. Bu manaları göz önünde bulundurduğumuzda “bir insanın, yaratılışı tam, düzgün bir insan şeklinde görünmesi” ifadesi âyetin manasını içermemektedir. Ayrıca ﴿فَأَرْسَلْنَا إِلَيْهَا رُوحَنَا﴾ âyet-i kerimesinin akabinde ﴿فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشْرًا سَوِيًّا﴾ ibaresinin gelmesinden dolayı burada بَشْرًا سَوِيًّا terkihi ile الرُّوح kelimesinin kastedildiği açıktır. Yukarıda açıklandığı üzere الرُّوح kelimesi ile Cebrâîl (a.s)'ın kastedilmiş olması, bu âyet-i kerimede onun “azaları tam bir insan olarak Hz. Meryem'e görünmesi” âyetlerin lafzına daha uygundur. Ayrıca bu durumun rüya olduğuna dair hiçbir işaret ve ibare bulunmamaktadır.

23. âyet-i kerimenin sonunda yer alan نَسِيًّا مَنَسِيًّا lafzı üzerinde yapılan incelemede bu lafzın “Kendisine iltifat edilmeyen, atılmış, hakir görülen bir şey, unutulmuş, basit, değersiz şey” anlamlarına geldiği zikredilmiştir. Yazara göre Hz. Meryem normal bir evlilik gerçekleştirmiş olmasına karşın sadece mabet kurallarını ihlal ettiği için “keşke unutulup gitseydim” demiştir. Hâlbuki نَسِيًّا مَنَسِيًّا terkihinin Hz. Meryem'in doğum sancılarının geldiği bir dönemde normal bir evlilik sonucunda doğacak çocuktan dolayı “keşke unutulup gitseydim” gibi kendisinin hakir ve değersiz olduğunu ifade edecek bir söz sarfetmesi; “keşke ölseydim” diyerek ölümü arzulaması pek mümkün gözükmemektedir. Zira Allah, Hz. Meryem'e evlenmesi doğrultusunda bir işaret vermiş olsaydı, bu Yahudi kurallarına aykırı olsa da âdetin hilafına bir durum söz konusu olmazdı.

¹¹⁰⁰ Yusuf, 12/4-5.

¹¹⁰¹ en-Nîsâbûrî el-Kummî, *Ġarâ'ibü'l-Ġur'ân*, IV, 472.

¹¹⁰² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 11.

﴿ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ﴾ “Çok çirkin bir şey yaptın!”¹¹⁰³ en-Nisâbüri, فَرِيًّا kelimesinin “beklenmedik, çirkin, iğrenç şey”;¹¹⁰⁴ el-Kurtubî de bazı dil âlimlerinin bu kelime ile ilgili açıklamalarını zikrederek فَرِيًّا kelimesinin, “ önceden hiç olmamış benzersiz, yeni, nadir önemli, tuhaf bir iş, büyük bir durum¹¹⁰⁵, uydurma” gibi anlamlara geldiğini zikretmiştir.¹¹⁰⁶ Yine ez-Zemahşerî, فَرِيًّا kelimesinin “görülmemiş, benzersiz şey” anlamında olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰⁷ Müfessirlerin bu açıklamaları doğrultusunda فَرِيًّا kelimesinin basit bir olay için kullanılmadığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yazarın “Hey Meryem bu ne iş?” şeklinde ifade ettiği gibi basit bir lafız âyetin manasını tam olarak yansıtmamaktadır.

﴿ وَمَا كَانَتْ أُمَّكَ بَغِيًّا ﴾ “Annen de iffetsiz değildi.”¹¹⁰⁸ بَغِيًّا kelimesi, lügatlerde “zina eden, iffetsizlik yapan, günahkâr kadın”¹¹⁰⁹ anlamlarına gelmektedir. ez-Zemahşerî ve en-Nisâbüri بَغِيًّا kelimesini “erkeklerle zina yapan günahkâr kadın” olarak açıklamışlardır.¹¹¹⁰ Ayrıca بَغِيًّا kelimesi pek çok meâl ve tefsirde “iffetsiz, gayri meşru iş yapan” anlamında açıklanmıştır. Sonuç olarak bu kelimenin “zinakâr kadın” şeklinde olduğu açıktır. Dolayısıyla yazarın iddia ettiği gibi, Yahudilerin kanunlarına muhalefet edip evlenmek Allah’ın kanununa göre zina etmek demek değildir.

﴿ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ﴾ “Bunun üzerine Meryem çocuğu gösterdi. “Beşikteki bir çocukla nasıl konuşuruz, dediler.”¹¹¹¹ 29. âyet-i kerimede Hz. Meryem’in bebeğini kucağına alarak kavminin yanına gittiğinde kendisinin susup bebeğini işaret etmesi de farklı tevil edilmiştir. Burada aslında Hz. İsa’ya işaret etmediği, “ne desem anlamazsınız” anlamında bir işaret yaptığı, Hz. İsa’nın ise beşikteyken değil de yaklaşık 30 yıl sonra bunları kavmine söylediği¹¹¹² şeklinde âyetlerin olay örgüsü tamamen lafızlarından ve bağlamından koparılarak açıklanmıştır. Hz. İsa’yı kucağına alarak kavminin yanına giden Hz.

¹¹⁰³ Meryem, 19/27.

¹¹⁰⁴ en-Nisâbüri, *el-Vasîf*, s.182.

¹¹⁰⁵ et-Temîmî, *Mecâzî’l-Kur’ân*, II, 7; el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s.379.

¹¹⁰⁶ el-Kurtubî, *el-Câmi*, XIII, 441-442.

¹¹⁰⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 17; en-Nisâbüri el-Kummî, *Ġarâ’ibü’l-Kur’ân*, IV, 471.

¹¹⁰⁸ Meryem, 19/28.

¹¹⁰⁹ el-Cevherî, *eş-Sıhâh*, (بغى md.), s.104; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, (بغى md.), I, 455-457; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, IX, 227; el-Fîruzâbâdî, *el-Ġâmûsü’l-muĥîf*, (بغى md.), s.146; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, XVI, 82; İbrahim, *Mu‘cemü’l-Muštalaĥât*, s.33.

¹¹¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, IV, 12; en-Nisâbüri el-Kummî, *Ġarâ’ibü’l-Kur’ân*, IV, 478.

¹¹¹¹ Meryem, 19/29.

¹¹¹² Eliaçık, *Yaşayan Kur’an*, s.284-85, 9.dipnot.

Meryem, kavminin kınamasıyla, onu suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştı. Onların bu suçlamaları karşısında sadece susmuş ve konuşarak zaten anlatması mümkün olmayan bir durumu Allah Teâlâ, mucize göstermek sûretiyle beyan etmişti. Yahudi kavminin bu suçlamalarının akabinde Hz. Meryem, Hz. İsa'yı işaret etmiştir. فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ fiilini incelediğimizde إلى harf-i ceri ile kullanıldığında bir şeyi veya bir kimseyi gösterdiği açıktır.

المَهْدِ kelimesi de “beşik” anlamına gelmektedir. Ayrıca Âl-i İmran ve Mâide Sûreleri'nde geçen şu âyet-i kerimeler de Hz. İsa'nın beşikteyken konuştuğunu apaçık bir şekilde ifade etmektedir:

﴿ وَيُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴾ “O hem beşikteyken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşacak ve salih kişilerden olacak”¹¹¹³

﴿ تَكَلَّمَ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا ﴾ “Hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun..”¹¹¹⁴

Bu bölümde bir metnin anlaşılabilmesi için Arapça'nın inceliklerini bilmek ve tercüme yapılırken bunlara dikkat etmenin ne kadar önem arz ettiği ortaya konulmuştur. Zira hangi metin olursa olsun lafızlar doğru anlamlandırılmazsa gerçek anlamın anlaşılması mümkün değildir. Özellikle bu konu kutsal metinler açısından daha büyük önem arz etmektedir.

¹¹¹³ Âli İmran, 3/46.

¹¹¹⁴ Maide, 4/110.

SONUÇ

Meryem Sûresi, pek çok hikmet ve kıssaları barındıran bir sûredir. Hz. Zekeriya'nın artık yaşlılığın son haddine vardığı bunun da ötesinde karısının da kısır olduğu bir halde çocuk sahibi olmaları gibi olağanüstü bir olayla başlar. Bunun ardından Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesi ise daha şaşırtıcı bir olaydır. Bu iki olay Allah'ın kudretini ortaya koyan, O'nun azametini idrak etmemize vesile olacak mucizevî olaylardır. Ayrıca bu sûre, İslâm'ın kadına verdiği değeri ortaya koymaktadır. Zira bir dinin kutsal kitabında bir sûrenin adının Meryem olması, hem Hz. Meryem'in hem de kadınların dindeki yerini gözler önüne sermektedir.

Meryem Sûresi üzerinde yapılan bu çalışma her ne kadar teknik bir çalışma olsa da bu sûrenin insanın içine işleyecek derecede anlaşılmasına vesile olmaktadır. Zira Kur'ân'ın anlaşılabilmesi için dil önemli bir vasıta. Kur'ân'ın dilinin Arapça olmasından dolayı Arap dili üzerinde derinlemesine araştırma yapmak, kelimelerin ilk kullanımlarına ulaşmak gerekmektedir.

Bu çalışmadan elde ettiğimiz sonuçları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Öncelikle bu çalışmanın birinci bölümünde, seçilen lafızlar dikkate alındığında genelinin sıfat-ı müşebbehe ve mastar olduğu, âyet sonlarında genellikle bu lafızların yer aldığı görülmüştür. Bu lafızlarda yer alan i' lâl ve ibdâl kaideleri de anlatılmıştır.

Klasik Arapça lügatlerden faydalanılarak kelimelerin kök ve türevlerini incelemek suretiyle nasıl kullanıldığını, şiirlerde ve günlük kullanımda nasıl yer aldığına dikkat çekilmiştir. Seçilen lafızlarla kökleri arasındaki anlam bağı veya farklılıkları dile getirilerek ne kadar derin manaları ihtiva ettiği görülmüştür.

İkinci olarak lafızların Kur'ân'daki diğer kullanımları da çalışmamıza eklenerek kelimelerin farklı anlamlarına dikkat çekilmiş ve âyetler tercüme edilirken ya da tefsir yapılırken bu inceliklere özen göstermek gerektiği ortaya konulmuştur. Aynı zamanda en doğru meâl ve tefsir yapabilmenin şartlarından birinin de kelime tahlîli olduğu belirtilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, sûre belâgat açısından incelenmiştir. Kur'ân-ı Kerim, belâgat açısından da zirvededir. Edebî sanatlar anlatılmak isteneni daha etkili bir şekilde ortaya koyar. Dolayısıyla olayın insanların içinde daha büyük tesirler bırakmasına vesile olur. Meryem Sûresi'nde yer alan belîğ ifadeler olayların ne derecede yaşandığını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Hz. Zekeriya'nın yaşlılığını ifade etmek için kullandığı sözler, Hz. Meryem'in yaşadığı olayın vehametini anlatan ibareler, hakikaten belâgatın zirvesini teşkil etmektedir.

Bu sûrede belâgatın en güzel örnekleri yer almıştır. Bu çalışmada, sûrede âyet sonlarında pek çok seci'nin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca mecâz ve kinâyenin en güzel örneklerini, vecîz ve vurgulu ifadeleri de bu sûrede bulmak mümkündür.

Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılması için yapılmış olan bu çalışmada Meryem Sûresi'ni hem filolojik hem de belâgat açısından incelenmesi sonucunda Arapça'nın ve inceliklerinin bilinmesinin bir metnin anlaşılmasında ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde Kur'an-ı Kerim'in yüzlerce meâl ve tefsiri vardır. Malesef bazı araştırmacılar, sırf kendi görüşleri doğrultusunda Kur'ân'ı yorumlayabilmek için sadece bir sözlüğe bakarak Allah'ın muradının kendi düşündükleri gibi olduğunu ispatlamaya çalışmaktadırlar. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Kur'ân'ın lafızları üzerinde analitik bir sistemle inceleme yapıldığında en doğru sonuçlara ulaşılabileceği ve yanlış anlamaların bertaraf edileceği ortaya konulmuştur. Özellikle kutsal metinler üzerinde yapılan incelemelerde daha titiz davranılması gerektiği âşikardır..

Netice itibariyle, bu çalışma ile Kur'ân'ın doğru anlaşılmasında dilin ne kadar önemli olduğu ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- el-Ahfeş el-Evsat, Ebü'l-Hasen Saîd b.Mes'ade el-Mücâşî. *Kitabu Me'âni'l-Ḳur'ân*, thk: Hüda Mahmud Kara'a, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1990/1411.
- Akyol, Mustafa. *Yahudilerin Mesihi, İslâm'ın Peygamberi Meryemoğlu İsa*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- el-Âmirî, Âmir b. et-Tufeyl. *Dîvânu Âmir b. et-Tufeyl*, rvyt: Ebu Bekr Muhammed b. el-Kasım el-Enbârî, Dâru Sâdır, Beyrut, 1979/1399.
- el-Âmirî, Ebû Akîl Lebîd b. Rebîa. *Dîvânu Lebîd b. Rebîa*, Dâru Sâdır, Beyrut, ts.
- Arslan, İclâl. *Rafî' b. Muhammed b. El-Huseynî el-Musevî el-Hasenî el-Kirmanî'nin "İlmu'l-Beyan" Adlı Risalesinin Edisyon Kritik Çalışması*, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1997.
- el-Askerî, Ebu Hilâl. *el-Furûḳu'l-Lugaviyye*, thk: Muhammed İbrahim Selim, Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe, Kahire, 1997/1418.
- el-A'şâ, Ebû Basîr Meymun b. Kays b. Cendel. *Dîvânu'l-A'şâ el-Kebîr*, tlk ve şrh: Muhammed Huseyn, el-Matbaatu'n-Numûzeciyye, ts.
- el-Bağdâdî, Abdülkâdir b. Ömer. *Hizânetü'l-Edeb Ve Lübbü Lübâbü Lisânu'l-Arab*, thk. ve şrh: Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1997/1418.
- el-Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrazî eş-Şâfî. *Envârü't-tenzîl ve Esrâru't-te'vîl el-Ma'rûf bi Tefsîri'l-Beyzâvî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, ts.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1985.
- Birişik, Abdülhamit. "İ'râbü'l-Ḳur'ân", *DİA*, C. XXII, İstanbul 2000, ss.376-379.
- Birişik, Abdülhamit ve Hüseyin Abdülhâdî Muhammed. "Mübhemâtü'l-Ḳur'ân", *DİA*, C.XXXI, İstanbul 2006, ss.437-439.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâğât (Beyân- Meânî- Bedi')Arap Edebiyatı*, İfav, İstanbul, 2012.
- _____, "Nahivde Hadisle İstişhad Meselesi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.5-6, İstanbul, 1993, ss.165-175
- el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhim b. el-Mugîre. *Şahîḫu'l- Buhârî*, thk: Râid b. Sabrî ibn. Ebî Alefe, Dâru'l-Hadâre, Riyad, 2015/ 1436.

- Bulut, Ali. *Belâğât, Meânî, Beyân, Bedî'*, İfav, İstanbul, 2015.
- el-Bustânî, Butrus. *Muhîtü'l-muht*, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1987.
- el-Câhiz, Ebû Osman Amr b. Bahr Mahbûb. *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk: Abdüsselam Harun, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1998/1418.
- Carim, Ali ve Mustafa Emin. *el-Belâğatü'l-vâzıha*, Mektebetü'n-Nuru'l-İslâmiyye, Somali, ts.
- Cerîr b. Atıyye b. el-Hatafâ et-Temîmî. *Dîvânu Cerîr*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1986/1406.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Ġarîbu'l- Ķur'ân", *DİA*, C.XIII, İstanbul 1996, ss.379-380.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *eş-Şihâh, Tâcü'l-luğa ve Şihâhu'l- 'Arabiyye mürettebün tertîben alfabâiyyen vişka evâili'l-hurûf*, thk: Muhammed Muhammed Tâmir, Enes Muhammed eş-Şâmî, Zekeriya Cabir Ahmed, Daru'l-Hadîs, Kahire, 2009.
- Cilacı, Osman. "Tercüme Teknikleri Açısından Meâllere Genel Bir Bakış", *Kur'an Meâlleri Sempozyumu I*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, ss.22-28.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerimi, Tefsirli Meâl*, haz: Yekta Saraç, Risale Yayınları, İstanbul, 1996.
- Çelebi, Muharrem. "Arapça'da Ezdad Meselesi", *İlahiyat Fakültesi Dergisi IV*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, S.4, İzmir, ts. ss.39-40.
- ed-Dâmegânî, Hüseyin b. Muhammed. *Kâmûsu'l- Ķur'ân ev Islahu'l-Vücûh ve'n-Nezâir fi'l- Ķur'âni'l-Kerim*, thk: Abdülaziz Seyyidu'l-Ehl, Dâru'l- 'ilmi'l-melâyîn, Beyrut, 1983.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*, İfav, İstanbul, 2012.
- Derviş, Muhyiddîn. *İ'rabü'l- Ķur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhû*, Dâr-ı İbn Kesîr, Dâru'l-Yemame, Dimeşk- Beyrut, 1999/1420.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. *Ķur'ân-ı Kerim Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2015.
- Durmuş, İsmail. "Mecâz", *DİA*, C.XXVIII, Ankara 2003, ss.217-220.
- _____, "Seci'", *DİA*, C.XXXVI, İstanbul 2009, ss.274-275.
- Ebü'l-Atâhiye, Ebû İshâk İsmâîl b. el-Kâsım b. Süveyd. *Dîvânu Ebi'l-Atâhiye*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1986/1406.
- Ebü'l-Huseyin, Ahmed b. Fâris b. Zekeriya. *Mu'cemü Mekâyisi'l-Luğa*, thk: Abdüsselam Muhammed b. Harun, Dâru'l-Fiker, 1979/1399.

- Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâu ‘ulûmiddîn*, thc: Zeynüddîn Ebî'l-Fazl el-‘Irâkî, Dâru İbn Hazm, Beyrut, 2005/ 1426.
- el-Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Muhtasar-ı Şaḥîḥî'l-İmâm el-Buhârî*, Mektebetü'l-meârif, Kahire, 2002/1432.
- Eliaçık, Recep İhsan. *Nüzul Sırasına Göre Yaşayan Kur'an Türkçe Meâl-Tefsir*, İnşa Yayınları, İstanbul, 2014.
- el-Endelusî, Ebû Hayyân, Muhammed Yusuf. *Tefsîru'l-Bahri'l-muḥîṭ*, thk: Âdil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Ma'rid, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993/1413.
- Eren, Ali Cüneyt. "Arapça Alfabetik Sözlüklerin Tanıtımı", *Dinbilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.1, 2009, ss.133-145.
- Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.
- el-Ezherî, Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l- luğa*, thk: Abdüsselam Harun, Daru'l-Mısriyye, Mısır, 1964/1384.
- el-Ferâhidî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-‘ayn mürettebün tertîben alâ hurûfi'l-mu‘cem*, thk: Abdülhamid el-Hindâvî, Dâru'l-kütübi'l-‘ilmiyye, Beyrut, 2003/1424.
- el-Ferâhidî, Ebû Abdirrahman el-Halîl b.Ahmed. *Kitâbü'l-‘ayn*, thk: Mehdî el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, ts.
- el-Ferrâ, Ebu Zekerıyya Yahya b. Ziyad. *Me‘âni'l-Ḳur‘ân*, Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1983/1403.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kûb Eş-Şîrazî. *el-Ḳāmûsü'l-muḥîṭ*, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 2008.
- Güler, Nurdane. *Kur'an'da Örnek Bir Şahsiyet olarak Hz. Meryem*, (Yüksek Lisans Tezi),Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2001.
- Goldziher, Ignace. *Klasik Arap Literatürü*, Çev. Rahmi Er, Ahmet Yüksel, Vadi Yayınları, Ankara, 2012.
- Hanna, Nasru'l-Hattî. *Kāmûsü'l-Esmâi'l- ‘Arabiyye ve'l-Mu‘arrebe ve Tefsîru Me‘ânihâ*, Dâru'l-kütübi'l-‘ilmiyye, Beyrut, 2003.
- el-Harbî, Abdülazîz b.Ali. *el-Belâğatü'l-müeyyessere*, Dâr-ı İbn Hazm, Beyrut, 2011/1432.
- Harman, Ömer Faruk. "Meryem", *DİA*, C.XXIX, Ankara 2004, ss.236-242.
- el-Hâşimî, es-Seyyid Ahmed. *Cevâhirü'l-Belâğa fî'l-Me‘âni ve'l-Beyân ve'l-Bedî*, tdk. Yusuf es-Sameylâ, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1999.

- el-Hemezanî, el-Müntecib. *el-Kitabu'l-Ferîd fî İ'rabî'l-Ḳur'âni'l-Mecîd*, thk: Muhammed Nizamüddin el-Füteyyah, Mektebetü Daru'z-Zaman, Medine, 2006.
- el-Hutay'e. *Dîvân*, şrh: İbnu's-Sikkît, es-Sekrî, es-Sicistânî, thk: Numan Emin Tâhâ, Turâsu'l-Arab Kahire, 1958/1378.
- el-İbâdî, Adî b. Zeyd. *Dîvân*, thk: Muhammed Cebbâr el-Muaybed, ed-Dâru'l-Cumhûriyye, Bağdat, 1965/1385.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus, 1984.
- İbn Battâl, Ebü'l-Hasen Ali b. Half b. Abdilmelik. *Şerhu Şaḫîhi Buhârî*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, ts
- İbn Düreyd, Ebu Bekr Muhammed İbnu'l-Hasen. *Cemheretü'l-luġa*, thk: Remzi Münir Ba'lebekkî, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 1987.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl ed-Dimeşkî. *Tefsîrû'l-Ḳur'âni'l'azîm*, thk: Mustafa Seyyid Muhammed, Muhammed Seyyid Reşad, Muhammed Fazlu'l-'Acâmî, Ali Ahmet Abdülbâkî, Hasan Abbas Kutup, el-Faruk el-Hadîse, Kahire, 2000/1421.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *Te'vîlü müşkili'l-Ḳur'ân*, şrh: Seyyid Ahmed Sakar, Mektebetü Daru't-Türâsi, Kahire, 1973/1393.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. el-Mükerrem el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*, trb: Ahmed Muhammed Abdulvehhab, Muhammed es-Sadık el-Ubeydî, Daru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1999/1419.
- İbrahim Mustafa, Ahmed Hasan ez-Zeyyât, Hamid Abdülkâdir ve Muhammed Ali en-Neccâr. *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Kahire, 1972/1392.
- İbrahim, Recep Abdülcevad. *Mu'cemü'l-Mustalahâtu'l-İslâmiyye fî'l-Misbâhi'l-Münîr*, Dâru'l-âfâki'l-Arabiyye, Kahire, 2002/1423.
- el-İsfahânî, Ebü'l-Kasım el-Huseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî. *el-Müfredât fî ġarîbi'l-Ḳur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Geylânî, Dâru'l-Mârife, Beyrut, ts.
- İncil. Luka, 28-32, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2001, s.128.
- el-Kaysî, Ebu Muhammed Mekkî b. Ebî Talib. *Müşkilü İ'rabü'l-Ḳur'ân*, thk: Hatim Salih ed-Damin Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984.

- el-Kazvînî, Celâlüddîn Muhammed b. Abdurrahman Ömer b. Ahmed b. Muhammed el-Hatîb. *el-Îzâh fî 'ulûmi'l-belâga (el-Meânî ve'l-beyân ve'l-bedî')*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2003/1424.
- Kılıç, Hulusi. "Belâgat", *DİA*, C.V, İstanbul 1992, ss.380-383.
- el-Kumeyt, İbn Zeyd el-Esedî. *Dîvân*, thk: Muhammed Nebîl Tarîfî, Dâru Sâdır, Beyrut, 2000/1420.
- el-Kureşî, İbrahim b. Hürme. *Şi'ru İbrahim b. Hürme el-Kureşî*, thk: Muhammed Neffâ, Huseyin Atvân, Mektebetü Mervan b. el-Atıyye, Dımeşk, 1969/1389.
- el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Ğur'ân*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2006/1427.
- el-Merâğî, Ahmed Mustafa. *Tefsîru'l-Merâğî*, Mektebetü Musatafa el-Bâbî el-Halebî, Mısır, 1946/1365.
- Muhammed, Muhammed Davud. *Mu'cemu'l-furûki'd-delâliyye fi'l-Ğur'âni'l-Kerim*, Dâru Garîb, Kahire, 2008.
- el-Murakkaş el-Ekber, Amr b. Sa'd ve el-Murakkaş el-Esgar, Amr b. Harmele. *Dîvânu'l-Murağğaşeyn*, thk: Kârin Sâdır, Dâru Sâdır, Beyrut, 1998.
- Mücâhid ibn Cebr. *Tefsîru'l-İmâmi Mücâhid ibn Cebr*, thk: Muhammed Abdüsselam Ebu'n-Nîl, Dâru'l-Fikeri'l-İslâmiyyi'l-Hadîse, Medînetü Nasr, 1989/1410.
- Müslim b. el-Haccac, Ebü'l-Hüseyn en-Nîsâburî. *Şahîhu Müslim*, Dâru't-Te'sîl, Beyrut, 2014/1435.
- el-Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed b. el-Hüseyn. *Dîvânu'l-Mütenebbî*, Dâru Beyrut, Beyrut, 1983/1403.
- en-Nâbiga, ez-Zübyânî. *Dîvân*, Hilâl Matbaası, Mısır, 1911.
- en-Nehhâs, Ebû Ca'fer. *Me'âni'l-Ğur'ân*, thk. Muhammed Ali Sabûnî, Mekke, 1989/1410.
- en-Nesâî, Ahmed b. Ali b. Sinân Ebû Abdirrahmân. *Sünenü'n-Nesâî*, thk: Râid b. Sabrî ibn. Ebî Alefe, Dârü'l-Hadâre, Riyad, 2015/ 1436.
- en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud. *Tefsîrü'n-Nesefî el-Müsemma Medârikü't-tenzîl ve hağâ'ıku't-te'vîl*, thk: Seyyid Zekeriya, Mektebetü Nizar Mustafa el-Bâz, ts.
- en-Nîsâbûrî, Nizameddîn el-Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummî. *Tefsîru Ğarâ'ibü'l-Ğur'ân ve regâ'ibü'l-furkân*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1996/1416.

- en-Nîsâbûrî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed el-Vahidî, *el-Vasîf fî tefsîri'l-Ḳur'âni'l-mecîd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1994/1415.
- en-Nisâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *Tefsîru'n-Nisâî*, thk: Sabri b. Abdulhâlik eş-Şafîi, Seyyid b. Abbas el-Celîmmî, 1.baskı, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafîyye, Beyrut, 1990/1410.
- Okuyan, Mehmet. "Kur'an'da Hz.Meryem Mucizesi", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, ts, ss.129-155
- Öztürk, Mustafa. *Kur'an-ı Kerim Me'ali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2014.
- er-Radî, Ebü'l-Hasen Şerîf el-Mûsevî el-Alevî. *Telhîşu'l-beyân fî ('an) mecâzâtî'l-Ḳur'ân*, *Kur'an Mecâzları*, Çev. İsmail Durmuş, Kuramer, İstanbul 2016.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Safvetü't-tefâsîr*, Daru'l-Ensar, İstanbul, 1987.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Tefsirlerin Özü Safvetü't-tefâsîr*, Çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali. *Revâi'u'l-Beyân tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm mine'l-Ḳur'ân*, ed-Dâru'l-İlmiyye, Cakarta 1436/2010
- es-Sâfî, Mahmut. *el-Cedvel fî İ'râbî'l-Ḳur'ân ve Sarfihî ve Beyânihî*, Dâru'r-Reşid, Beyrut, 1995/1416.
- es-Sekkâkî, Ebu Yakub Yusuf b. Muhammed b. Ali. *Miftâhu'l-ʿulûm*, thk: Abdülhamid Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000/1460.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitab Kitâbu Sîbeveyhi*, thk. ve şerh: Abdüsselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1988/1407.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Ḳur'ân*, tlk: Mustafa Dîb el-Buga, Dâru İbni Kesîr, Dimeşk- Beyrut, 1996/1416.
- eş-Şenferâ, Amr b. Mâlik. *Dîvânu's-Şenferâ*, thk. ve şrh: Emîl Bedî' Ya'kûb, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1996/1417.
- eş-Şentemerrî, Ebu'l-Haccac Yusuf b. Süleyman b. İsa. *Şerhu Dîvan-ı Züheyr b. Ebî Sülmâ el-Müzenî*, el-Hamîdiyye Matbaası, Mısır, 1323.
- eş-Şeyhlî, Behcet Abdülvahid. *Belâgatü'l-Ḳur'âni'l-Kerim fi'l-İ'caz*, Amman, 2001.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr. *Tefsîru't-Taberî Câmî'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Ḳur'ân*, thk: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire, 2001/1422.
- et-Tâî, Hâtim b. Abdillâh. *Dîvânu Hâtim et-Tâî*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1981/1401.

- Tarafe b. el-Abd b. Süfyan b. Sa‘d. *Dîvânu Tarafe b. el-Abd*, şrh. Mehdî Muhammed Nâsırüddîn Dâru‘l-Kütübi‘l-‘ilmiyye, Beyrut, 2002/1423.
- et-Temîmî, Ebû Ubeyde Ma‘mer b. El-Müsennâ. *Mecâzü‘l-‘Kur‘ân*, tlk: Muhammed Fuad Sezgin, Mektebetü‘l-Hâncî, Mısır, ts.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *el-Câmi‘u‘ş-şâhîh*, *Sünenü‘t-Tirmizî*, thk: Ahmed Muhammed Şakir, 1978/1398
- Topaloğlu, Bekir. *Kelâm İlmi Giriş*, Damla Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Turpçu, Betül. *Din Eğitimi Açısından Kur‘an-ı Kerim‘de Hz. Meryem‘in Terbiyesi*, (Yüksek Lisans Tezi),Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul,2012.
- Tümer, Günay. *Hıristiyanlıkta ve İslâm‘da Hz.Meryem*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Belâgat”, Dergâh Yayınları, C.1, 1977, ss.387-388.
- Uzun, Mustafa. “Mecâz”, *DİA*, C.XXXVIII, Ankara 2003, ss.221-223.
- Vehbi, Mehmet. *Hulâsatü‘l-Beyân fî Tefsîri‘l-‘Kur‘ân* (*Büyük Kur‘an Tefsiri*), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966.
- Yaşaroğlu, M.Kamil. “Meryem Sûresi”, *DİA*, C.XXIX, Ankara 2004, ss.242-243.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur‘an Dili*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.
- Yerinde, Âdem. “Müşkilü‘l-‘Kur‘ân”, *DİA*, C.XXXII, İstanbul 2006, ss.164-167.
- Yılmaz, Hasan. “Semantik Analiz Yönteminin Kur‘an‘a Uygulamasına Dair”, *Ku‘an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, tebliğ, ss.363-380.
- Yüksel, Ahmet. *Arap Dilinde İltifat Sanatının Tarihi Seyri Üzerine Bir İnceleme*, OMÜ Yayınları, S.28, 2010, ss.63-85.
- ez-Zebîdî, es-Seyyid Muhammed el-Murtazâ el-Hüseyn. *Tâcü‘l-‘arûs min cevâhiri‘l-‘Kâmûs*, thk. Abdüssettar Ahmed Ferrac, et-Türâsü‘l-Arabî, el-Kuveyt, 1965/1385.
- ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhim es-Serî. *Me‘âni‘l-‘Kur‘ân ve İ‘rabühû li‘z-Zeccâc*, thk: Abdulcelil Abduh, Şelebî, Âlemü‘l-Kütüb, Beyrut, 1988.
- _____, *İ‘râbü‘l-‘Kur‘ân*, thk: İbrahim el-Ebyarî, Daru‘l- Kütübü‘l-İslamiyye, Daru‘l-Kitab el-Lübnanî, Beyrut, ts.
- ez-Zemahşerî, Ebü‘l-Kâsım Carullah Muhammed b. Ömer b. Ahmed. *Tefsîru Keşşâf ‘an haķāķi‘t-tenzîl ve ‘uyûni‘l-eķāvil fî vücûhi‘t-te‘vil*, Daru‘l-Mârife, Beyrut, 2009.
- _____, *Esâsü‘l-belâga*, Daru‘-Kütübü‘l-‘ilmiyye, Beyrut, 1998.

ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Îur'ân*, thk: Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Mektebetü Daru't-Türâsî, Kahire, ts.

ez-Zuhaylî, Vehbe. *Tefsîru'l-Menâr*, Çev. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsoy, Halil İbrahim Kutluay, Nurettin Yıldız, Risale, İstanbul 2005.

Züheyr b. Ebî Sülmâ. *Dîvân*, şrh: Hamdu Tammas, Dâru'l-Mârifê, Beyrut, 2005/1426.

Zü'r-Rumme, Gayelân b. Nüheys b. Mesûd el-Adî el-Madarrî. *Dîvânu Zi'r-Rumme Şerhu'l-Hatîb et-Tebrîzî*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1996/1416.

İnternet Kaynakları:

<http://www.turkedebiyati.org>. (Erişim Tarihi: 11.07.2017)

<https://www.almsal.com> (Erişim Tarihi:04.08.2018.)

<https://www.qssas.com> (Erişim Tarihi:04.08.2018.)

Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'ân-ı Kerim, mobilhizmetler@diyanet.gov.tr. (2015)

